

**Sud Bosne i Hercegovine
Суд Босне и Херцеговине**

Predmet broj: S1 1 K 021644 18 Kri

Datum: objavljivanja 04. decembar 2018. godine
 pismenog otpravka 07. januar 2019. godine

Pred pretresnim vijećem u sastavu:

sudija Lejla Konjić Dragović, predsjednik vijeća
sudija Tatjana Kosović, član vijeća
sudija Davorin Jukić, član vijeća

u predmetu

TUŽILAŠTVO BOSNE I HERCEGOVINE

protiv

Milana Todovića

PRESUDA

Tužilac Tužilaštva Bosne i Hercegovine:

Mersudin Pružan

Branilac optuženog Milana Todovića:

Slaviša Prodanović, advokat iz Foče

Sadržaj

PRESUDA.....	1
I. TOK KRIVIČNOG POSTUPKA.....	6
A. OPTUŽNICA I GLAVNI PRETRES.....	6
B. DOKAZNI POSTUPAK.....	6
C. ZAVRŠNE RIJEČI	7
1. Tužilaštvo BiH.....	7
2. Odbrana optuženog Milana Todovića	8
3. Punomoćnik oštećene "S 1"	11
D. PROCESNE ODLUKE	12
1. Odluka o proteku roka od 30 (trideset) dana	12
2. Odluka o isk. jučer. ju javnosti sa djela pretresa	13
3. Odluke o mjerama zaštite za svjedoke	14
4. Odluka o izuzetku od neposrednog izvođenja dokaza i prihvatanje pr. jedloga Tužilaštva BiH da se pročita izjava svjedoka Ekrema Zekovića data u postupku pred MKSJ.....	15
5. Odluka o pr. jedlogu Tužilaštva za prihvatanje utvrđenih činjenica	17
6. Odb. jar. je pc. jedinih dokaznih pr. jedloga Tužilaštva BiH.....	17
II. STANDARDI DOKAZIVANJA I OCJENA DOKAZA	18
III. PRIMJENA MATERIJALNOG PRAVA	21
IV. NALAZI VIJEĆA	26
A. OPĆI ELEMENTI KRIVIČNOG DJELA ZLOČINI PROTIV ČOVJEČNOSTI.....	26
B. POJEDINAČNE INKRIMINACIJE U OSNOVI ZLOČINA PROTIV ČOVJEČNOSTI.....	40
1. Silovar. je oštećene "S 1" (tačka 1. izreke presude)	40
2. Seksualno ropstvo oštećene "S 1" (tačka 2. izreke presude).....	46
C. INDIVIDUALNA KRIVIČNA ODGOVORNOST	54
D. ODMJERAVANJE KAZNE	55
E. ODLUKA O IMOVINSKOPRAVNOM ZAHTJEVU.....	57
F. ODLUKA O TROŠKOVIMA KRIVIČNOG POSTUPKA	65
V. PRILOG	66

U IME BOSNE I HERCEGOVINE!

Sud Bosne i Hercegovine, Odjel I za ratne zločine, u vijeću sastavljenom od sudije Lejle Konjić Dragović, kao predsjednika vijeća, te sudija Tatjane Kosović i Davorina Jukića, kao članova vijeća, uz učešće stručnog saradnika Dragana Mirjanića, u svojstvu zapisničara, u krivičnom predmetu koji se protiv optuženog Milana Todovića vodi po optužnici Tužilaštva Bosne i Hercegovine broj: T20 0 KTRZ 0012286 16 od 11.12.2017. godine, potvrđenoj dana 25.12.2017. godine, a kojom se optuženi tereti za počinjenje krivičnog djela Zločini protiv čovječnosti iz člana 172. stav 1. tačka g) u vezi sa članom 53. stav 1. i članom 180. stav 1. Krivičnog zakona Bosne i Hercegovine (KZ BiH), nakon održanog javnog glavnog pretresa, na kojem je dijelom bila isključena javnost, održanom u prisustvu tužioca Tužilaštva Bosne i Hercegovine Mersudina Pružana, optuženog Milana Todovića i branioca optuženog, advokata Slaviše Prodanovića, donio je i dana 04.12.2018. godine, javno objavio sljedeću

P R E S U D U

I

Na osnovu člana 285. Zakona o krivičnom postupku Bosne i Hercegovine

OPTUŽENI:

Milan Todović, zv. Ćune, sin Vlade i majke Save rođene Topalović, rođen 05.01.1961. godine u mjestu Čelebići – Velenići, općina Foča, nastanjen u mjestu ... - općina ..., ..., državljani ..., JMB: ..., po zanimanju obučar i kuhar, neoženjen, pismen, završio srednju obučarsku i srednju ugostiteljsku školu, služio vojsku u Nišu 1980. godine, nema čin rezervnog vojnog starješine, ne vodi se u vojnoj evidenciji, neodlikovan, nezaposlen, srednjeg imovnog stanja, zastupan po braniocu – advokatu Slaviši Prodanoviću, neosuđivan;

KRIV JE

Što je:

U vremenskom periodu između 30.10.1992. godine do 05. marta 1993. godine, u kojem periodu se odvijao širok i sistematičan napad vojnih, paravojnih i policijskih snaga tzv. Srpske republike BiH, a potom Republike Srpske, usmjeren protiv civilnog bošnjačkog stanovništva općine Foča, znajući za takav napad te da njegove radnje čine dio napada, postupao suprotno pravilima međunarodnog humanitarnog prava, kršeći odredbe zajedničkog člana 3. Ženevskih konvencija od 12.08.1949. godine, tako što je prisilio ženu bošnjačke nacionalnosti na seksualni odnos i seksualno ropstvo, i to tako da:

1. nakon što je Bošnjakinja S1 zarobljena dana 3.7.1992. godine u selu Trošanj-Mješaja na području općine Foča od strane vojnih snaga Republike Srpske, te je zatim silovana na različitim mjestima i od strane različitih pripadnika oružanih snaga Republike Srpske, nakon čega je neutvrđenog dana u periodu između 30.10.1992. godine i kraja decembra 1992. godine jedan pripadnik Vojske Republike Srpske doveo i zatvorio oštećenu S1 na području grada Foča, a zatim je jedno veče tu doveo Todović Milana i rekao je oštećenoj S1 da „mora Milanu učiniti zadovoljstvo“, a da će je Milan zauzvrat paziti, nakon čega je ostavio Todović Milana samog sa oštećenom S1, te je Todović Milan govorio oštećenoj S1 da je spašena, a zatim je Todović Milan oštećenu S1 silovao na kauču koji se nalazio u toj sobi.

2. u periodu između decembra 1992. godine i 05.03.1993. godine na području općine Foča, Todović Milan je prisilio oštećenu S1 na seksualno ropstvo te ju je prisilio na seksualni odnos, i to tako što je neutvrđenog dana u mjesecu decembru 1992. godine kupio oštećenu S1 od pripadnika Vojske Republike Srpske, a zatim ju je odveo u praznu garsonjeru u stambenoj zgradi u naselju Čohodor Mahala u Foči, gdje je držao oštećenu S1 u nehumanim uslovima, bez hrane, vode, struje i grijanja, gdje ju je tukao i silovao više puta, i to u početku ju je prisiljavao na seksualni odnos svaku noć, a zatim svaki drugi ili treći dan, pa sve do kraja januara 1993. godine kada su u garsonjeru kod Todović Milana došla tri vojnika srpske nacionalnosti, nakon čega je Todović Milan tjerao oštećenu S1 da se skine gola i da pleše za njih na stolu, a što ovi vojnici nisu dopustili, nakon čega su ovi vojnici zaprijetili Todović Milanu da oštećenu S1 „više ne smije silovati ili će u protivnom sa njima imati posla“, nakon čega je Todović Milan još jedanput pokušao silovati oštećenu S1 i tom prilikom je pretukao, nakon čega je dana 05.03.1993. godine u ranim jutarnjim satima oštećena S1 uz pomoć dva lica srpske nacionalnosti kriomice uspjela

pobjeći iz ove garsonjere i sa područja općine Foča.

Dakle, u okviru širokog i sistematičnog napada vojnih, paravojnih i policijskih snaga tzv. Srpske republike BiH, a potom Republike Srpske, usmjerenog protiv civilnog bošnjačkog stanovništva općine Foča, znajući za takav napad te da njegove radnje čine dio tog napada, svjesno prisilio drugu osobu na seksualni odnos i seksualno ropstvo,

čime je optuženi Milan Todović počinio krivično djelo Zločini protiv čovječnosti iz člana 172. stav 1. KZ BiH u vezi sa

- tačka g) (prisiljavanje druge osobe na seksualni odnos ili s njim izjednačenu seksualnu radnju - silovanje), radnjama opisanim pod tačkom 1. izreke;
- tačka g) (seksualno ropstvo i silovanje), radnjama opisanim pod tačkom 2. izreke;

a sve u vezi sa članom 180. stav 1. KZ BiH.

Pa ga Sud primjenom odredbi člana 172. KZ BiH, u vezi sa članovima 40., 42. i 48. KZ BiH,

O S U Ć U J E

Na kaznu zatvora u trajanju od 10 (deset) godina

II

Na osnovu odredbe člana 198. stav 2. ZKP BiH djelimično se usvaja imovinskopravni zahtjev oštećene "S 1", pa se optuženi Milan Todović obavezuje da oštećenoj "S 1" na ime naknade nematerijalne štete isplati iznos od 13.100,00 KM i to na ime:

- pretrpljenog straha, pretrpljenih fizičkih i duševnih bolova zbog povrede slobode, dostojanstva, morala i prava ličnosti iznos od 8.000,00 KM;
- na ime duševnih bolova zbog umanjenja opće životne sposobnosti iznos od 5.100,00 KM,

sve sa zakonskom zateznom kamatom na ove iznose od dana presuđenja, u roku od 30 dana od pravomoćnosti presude, pod prijetnjom izvršenja.

Odbija se imovinskopravni zahtjev oštećene preko dosuđenog iznosa nematerijalne štete, i to iznos od 26.900,00 KM, kao neosnovan, te se u tom dijelu oštećena upućuje na parnični postupak.

III

Primjenom člana 188. stav 4. ZKP BiH, optuženi se oslobađa od dužnosti naknade troškova krivičnog postupka, te isti padaju na teret budžetskih sredstava.

O B R A Z L O Ž E N J E

I. TOK KRIVIČNOG POSTUPKA

A. OPTUŽNICA I GLAVNI PRETRES

1. Optužnicom Tužilaštva BiH (Tužilaštva) broj: T20 0 KTRZ 0012286 16 od 11.12.2017. godine, potvrđenom dana 25.12.2017. godine, Milanu Todoviću je na teret stavljeno izvršenje krivičnog djela Zločini protiv čovječnosti iz člana 172. stav 1. tačka g) (prisiljavanje druge osobe na seksualni odnos ili s njim izjednačenu seksualnu radnju (silovanje) opisano pod tačkom 1. predmetne Optužnice i krivično djelo Zločini protiv čovječnosti iz člana 172. stav 1. tačka g) (seksualno ropstvo i silovanje), opisano pod tačkom 2. predmetne Optužnice, a sve u vezi sa članom 53. stav 1. i članom 180. stav 1. Krivičnog zakona Bosne i Hercegovine.

2. Na ročištu radi izjašnjenja o krivnji, održanom dana 09.02.2018. godine, optuženi Milan Todović se izjasnio da nije kriv za djelo koje mu se potvrđenom optužnicom stavlja na teret, a glavni pretres je počeo dana 09.03.2017. godine čitanjem optužnice i izlaganjem uvodnih riječi tužilaštva.

3. Glavni pretres u ovom krivičnom predmetu je okončan dana 09.11.2018. godine iznošenjem završnih riječi stranaka i branioca optuženog.

B. DOKAZNI POSTUPAK

DOKAZI TUŽILAŠTVA BiH

4. U toku dokaznog postupka, Tužilaštvo je izvelo dokaze saslušanjem sljedećih

svjedoka: Osmana Subašića, „S 1“, Žarka Todovića, Ume Čola, Petra Radovića, Alekse Vladičića i Neđeljka Blagojevića.

5. Spisak materijalnih dokaza koje je tužilac prezentirao i uveo u spis dati su u prilogu I presude i čine njen sastavni dio.

DOKAZI ODBRANE

6. U toku dokaznog postupka odbrana je izvela dokaz saslušanjem svjedoka Radomana Fundupa.

7. Odbrana optuženog Milana Todovića nije izvodila dokaze materijalne prirode.

DOKAZI OŠTEĆENE „S 1“

8. Tokom dokaznog postupka punomoćnici oštećene „S 1“, ovlašteni državni službenici Ministarstva pravde BiH¹, Emir Mehmedović² i Goran Rokvić³ proveli su na okolnosti ostvarivanja imovinsko-pravnog zahtjeva oštećene dokaz saslušanjem vještaka prof. dr. Abdulaha Kučukalića, neuropsihijatra, subspecijaliste forenzičke psihijatrije i mr. psihologije Nermine Bajramagić.

9. Nalaz i mišljenje navedenih vještaka uvršten je u spis kao dokaz oštećene „S 1“.

C. ZAVRŠNE RIJEČI

1. Tužilaštvo BiH

10. Tužilac je u završnoj riječi izrazio uvjerenje da je Tužilaštvo u toku postupka dokazalo da je u periodu koji se optuženom stavlja na teret od strane srpskih snaga, koje su činile vojne, paravojne i policijske formacije, izvršen širok i sistematičan napad

¹ Rješenjem Ministarstva pravde BiH, broj 23-07-31-2725/18 od 05.04.2018. godine odobreno je pružanje besplatne pravne pomoći sa ciljem ostvarivanja imovinskopravnog zahtjeva zaštićenom svjedoku „S 1“ u postupku pred Sudom BiH, u predmetu broj S1 1 K 021644 18 Krl, te je određeno da će besplatnu pravnu pomoć, u skladu sa odredbama Zakona o pružanju besplatne pravne pomoći, pružati ovlašteni državni službenici Ministarstva pravde BiH;

² Rješenje Ministarstva pravde BiH broj 01-02-2-2516/17 od 15.03.2017. godine;

usmjeren protiv civilnog stanovništva bošnjačke nacionalnosti općine Foča, da je optuženi znao za taj napad i da je bio svjestan da radnje koje je počinio, a koje su opisane u izreci optužnice, predstavljaju dio tog napada.

11. Tako je tužilac, vezano za okolnosti postojanja širokog i sistematičnog napada, istakao da je na prijedlog optužbe Sud prihvatio kao utvrđene činjenice iz presuda MKSJ-a (ukupno 67 činjenica), koje činjenice su potvrdili svjedoci optužbe, a na iste okolnosti je Tužilaštvo izvelo i materijalne dokaze.

12. Da je optuženi znao za postojanje oružanog sukoba na području općine Foča i da je znao za postojanje širokog i sistematičnog napada od strane srpskih vojnih, paravojnih i policijskih snaga, usmjerenog protiv civilnog bošnjačkog stanovništva općine Foča, kao i da njegove radnje čine dio tog napada, po mišljenju optužbe proizilazi, kako iz materijalnih dokaza i iskaza svjedoka optužbe, tako i samog iskaza optuženog datog u fazi istrage.

13. U pogledu pojedinačnih inkriminacija, tužilac se u toku svog izlaganja osvrnuo na pojedine iskaze svjedoka i materijalne dokaze. S tim u vezi, tužilac je istakao da su saslušani svjedoci, prije svega oštećena, a zatim i ostali svjedoci optužbe i odbrane, pa i sam optuženi (iskaz iz istrage) potvrdili niz činjenica na kojima Tužilaštvo temelji optužnicu. Tužilac se osvrnuo na njihove izjave u relevantnim dijelovima, te istakao da je za Tužilaštvo nesporno da je optuženi počinio djelo opisano u činjeničnom sadržaju optužnice.

14. Naposljetku, tužilac je predložio da Sud optuženog oglasi krivim i kazni po zakonu, zatim da optuženog obaveže da nadoknadi troškove krivičnog postupka i optuženoj isplati iznos od 40.000,00 KM na ime naknade nematerijalne štete.

2. Odbrana optuženog Milana Todovića

15. Branilac je u završnoj riječi istakao da odbrana ne spori da je oštećena jedan vremenski period provela kod optuženog, niti da su te radnje po svojoj prirodi protivpravne, međutim, odbrana je stava da su iste radnje u vrijeme izvršenja bile inkriminisane kao Ratni zločin protiv civilnog stanovništva, a ne kao Zločini protiv čovječnosti.

³ Rješenje Ministarstva pravde BiH broj 01-34-2-7709/18 od 01.08.2018. godine;

16. U svom izlaganju branilac je istakao da je praksa zauzeta u Sudu BiH, glede primjene materijalnog prava, neprihvatljiva i nezakonita. Naime, odbrana je stala da u konkretnom slučaju treba primijeniti krivični zakon koji je važio u vrijeme izvršenja radnji, a to je KZ SFRJ. U prilog navedenom razmišljanju, branilac je istakao da je u jednom značajnom vremenskom periodu od donošenja KZ BiH (januar 2003. godine) bio propisan samo član 4., koji u stavu 2. propisuje primjenu blažeg zakona, a da je tek naknadno u zakon unesen član 4a), kojim se dezavuišu odredbe članova 3. i 4. KZ BiH i time poništavaju dva principa na kojima počiva krivično pravo, princip zakonitosti i princip vremenskog važenja krivičnog zakona.

17. U nastavku izlaganja branilac je naglasio da bi se, ako bi se vijeće odlučilo za dosljedno poštovanje načela vremenskog važenja krivičnog zakona i načela zakonitosti, u konkretnom imao primijeniti KZ SFRJ, kojim su bili inkriminirani razni oblici krivičnih djela pod nazivom „Ratni zločin protiv civilnog stanovništva“ za koja je bila propisana kazna najmanje 5 godina zatvora ili smrtna kazna. Tako je branilac obrazložio da su, kada se uzme u obzir da je smrtna kazna izbrisana iz sistema kazni 1993. godine i da je od tog momenta, pa do donošenja KZ BiH iz januara 2003. godine, kao najteža bila propisana kazna zatvora od 20 godina (dakle u vrijeme izvršenja djela), stvoreni svi uslovi da se pomenuti zakon primjenjuje.

18. Branilac je u završnom izlaganju ukazao da nije moguće težinu jednog zakona provjeravati samo na osnovu propisane kazne, kako to pogrešno razmatra Ustavni sud u predmetu Maktouf, već da se težina mora sagledati uopćeno. Vezano za navedeno, istakao je da član 180. KZ BiH, budući da retroaktivno predviđa oblike izvršenja krivičnih djela iz glave XVII KZ BiH, predstavlja kršenje principa retroaktivnosti i člana 7. EKLJP, a da je odredba člana 4a) nezakonita, protivustavna i protivna odredbi člana 11. Međunarodne povelje o ljudskim pravima i člana 7. EKLJP. Vezano za navedeno, branilac je izrazio stav da bi se odredba člana 4a) mogla primijeniti samo na djela koja bi se počinila nakon uvođenja ove odredbe u KZ BiH.

19. Tako je branilac istakao da je jasno da je član 4a) propisan samo kao mogućnost primjene zakona, ne zadirući u princip nullum crimen, nullum poena sine lege, sve budući da u međunarodnom pravu kazne nisu propisane i ne mogu se naknadno propisati, a pogotovo ne izricati kazne teže od propisanih u to vrijeme, za teritoriju na kojima su se događaji odvijali.

20. Branilac je izrazio stav odbrane da je stanovište MKSJ i ovog suda u pravcu primjene materijalnog prava pogrešno, a da je dodatnoj konfuziji doprinijelo i nekoliko presuda Apelacionog vijeća Suda u kojima je primijenjen KZ SFRJ (presude u predmetima: Zijad Kurtović, Ćerim Novalić, Zdravko Mihaljević, Slavko Lalović i predmet Alija Osmić). Branilac je naveo da je u pomenutim presudama apelaciono vijeće preinačilo odluke prvostepenog suda u pogledu primjene krivičnog zakona, pa je tako u predmetu Kurtović svoju odluku obrazložilo na način da se procjena blažeg zakona uvijek vrši *in concreto*, procjenjujući sve okolnosti konkretnog predmeta, pa je tako vijeće u konkretnom slučaju našlo da je KZ SFRJ, kao zakon vremena izvršenja, blaži za učinioca. Međutim, ono sa čim se odbrana ne slaže, a što je navedeno u obrazloženju pomenutih drugostepenih presuda, je stav da se KZ SFRJ ima primjeniti samo kada postoje osobito olakšavajuće okolnosti i kada ima mjesta ublažavanju kazne ispod zakonskog minimuma. Odbrana je stava da se selekcija ne može vršiti u navedenom pravcu, već se KZ SFRJ ima primjeniti na svakoga kome se sudi pred ovim sudom.

21. U završnom izlaganju, branilac je ukazao i na činjenicu da sudovi u bivšim republikama koje su bile u sastavu SFRJ primjenjuju krivični zakon koji je važio 1992., dakle KZ SFRJ, kao i svi kantonalni i okružni sudovi u Bosni i Hercegovini, što situaciju čini još apsurdnijom. Upravo iz navedenog razloga branilac je izrazio zabrinutost, smatrajući da se na pomenuti način vrši diskriminacija prema svim onima kojima za krivična djela ratnih zločina sudi Sud Bosne i Hercegovine.

22. Vezano za optužnicu, odbrana je istakla da ne osporava tvrdnju optužbe da se u vremenskom periodu između 30.10.1992. godine do 05.03.2018. godine odvijao širok i sistematičan napad vojnih, paravojnih i policijskih snaga, tzv. Srpske republike BiH, a potom Republike Srpske, usmjeren protiv civilnog bošnjačkog stanovništva, te da je optuženi znao za taj napad i da njegove radnje čine dio napada, iz razloga što odbrana osporava primjenu materijalnog prava i kvalifikaciju po kojoj je optužen.

23. Međutim, odbrana je istakla da se događaj opisan pod tačkom 1. Optužnice nije desio, navodeći da, izuzev tvrdnje oštećene, nisu izvođeni dokazi u tom pravcu.

24. Vezano za događaj opisan u tački 2. Optužnice, branilac je istakao da za odbranu nije sporno da je oštećena u periodu od nekoliko mjeseci bila kod optuženog, međutim, da nije tačno da je garsonjera bila prazna, niti da je optužena bila u seksualnom ropstvu. Takođe, branilac je istakao da optuženi oštećenu nije zaključavao, što su, kako branilac

navodi, potvrdili i svjedoci optužbe, već da su okolnosti bile takve da nije išla dalje, jer nije imala bolje rješenje. Takođe, odbrana je istakla da nisu tačni ni navodi optužnice da je optuženi oštećenu držao u nehumanim uslovima, budući da je oštećenoj obezbjeđena hrana i voda u skladu sa tadašnjim prilikama. Branilac je naveo i to da se optuženi zaljubio u oštećenu i predložio joj brak, što su, kako se dalje navodi, potvrdili i svjedoci kako optužbe tako i odbrane, te da je poznato da je bilo još zaključenih brakova u Foči pod navedenim okolnostima.

25. U završnom izlaganju, branilac je izrazio lično mišljenje da se ovaj predmet razlikuje od ostalih, budući da je optuženi pokazao iskreno kajanje i predložio još na početku suđenja da se obavi razgovor sa tužiocem kako bi se zaključio sporazum, a kako bi Sud navedenu činjenicu tretirao kao osobito olakšavajuću. Međutim, navedeni dogovor nije uspio upravo zbog iznosa na koji je postavljen imovinskopravni zahtjev. Branilac je naveo i činjenicu da je optuženi iz sela u kojem živi znao putovati pješke po 10 sati do Foče, kako bi naredni dan prisustvovao suđenju, te da su sve to osobito olakšavajuće okolnosti, iz kojeg razloga je odbrana stava da uz primjenu zakona koji je važio u vrijeme događaja ima mjesta ublažavanju kazne ispod zakonskog minimuma.

26. Naposljetku se branilac izjasnio glede postavljenog imovinskopravnog zahtjeva navodeći da je nesporna činjenica da je nad oštećenom samo za jedan dan izvršeno silovanje od strane 10 različitih osoba, da je nakon toga oštećena u dužem vremenskom periodu silovana više puta i da je, upravo zbog načina na koji je isti postavljen, za odbranu sporan doprinos optuženog.

3. Punomoćnik oštećene "S 1"

27. U završnoj riječi punomoćnik oštećene je u potpunosti ostao kod podnesenog imovinskopravnog zahtjeva.

28. Naime, punomoćnik oštećene je istakao da povezanost krivičnog djela i imovinskopravnog zahtjeva ukazuje na opravdanost rješavanja krivičnopravne i građanskopravne stvari u jednom jedinstvenom postupku, budući da je nematerijalna šteta, prouzrokovana oštećenoj, element samog krivičnog djela za koje se optuženi tereti, te da vjeruje da je, na osnovu dokaza koje je izvela optužba, krivična odgovornost

optuženog nesporno utvrđena u krivičnom postupku. Punomoćnik je istakao da cijeni da je i građanskopravna odgovornost optuženog nesporno utvrđena na osnovu provedenih dokaza, a posebno iskaza oštećene i nalaza i mišljenja vještaka.

29. Tako je punomoćnik istakao da je nalazom psihijatrijskog vještačenja utvrđeno da je zbog traumatskog događaja i silovanja, oštećena S-1 pretrpjela duševne bolove i strah (različitog intenziteta u različitim periodima), a da je njena opća životna sposobnost umanjena za 45% trajno, te da iznos nematerijalne štete kompenzuje sljedeće vidove štete: pretrpljeni strah, fizičke bolove i duševne bolove zbog povrede prava ličnosti- povreda ugleda časti i dostojanstva i duševne bolove zbog umanjjenja opće životne sposobnosti.

30. Slijedom navedenog, punomoćnik oštećene je predložio da Sud, ukoliko optuženog oglasi krivim, obaveže istog da oštećenoj, na ime naknade nematerijalne štete isplati iznos od 40.000,00 KM, i to na ime pretrpljenog straha, fizičkih bolova i duševnih bolova zbog povrede prava ličnosti- povrede ugleda časti i dostojanstva iznos od 15.000,00 KM, a na ime duševnih bolova zbog umanjjenja opće životne sposobnosti iznos od 25.000,00 KM, sve zajedno sa zakonskom zateznom kamatom na iste iznose od dana presuđenja, u roku od 30 dana, pod prijetnjom izvršenja.

31. Naposljetku je punomoćnik oštećene obrazložio da su prilikom postavljanja imovinskopravnog zahtjeva korišteni Orijentacioni kriteriji Vrhovnog suda Federacije Bosne i Hercegovine, kao i dosadašnja praksa Suda Bosne i Hercegovine u predmetima u kojima je donesena odluka o imovinskopravnom zahtjevu. Međutim, punomoćnik je istakao da orijentacioni kriteriji nisu matematička formula, već da kod primjene propisa uvijek treba imati na umu sve okolnosti slučaja, pri čemu trajanje i jačina fizičkih i duševnih bolova i straha imaju značaj naročito važnih ali ne i jedinih okolnosti koje Sud mora imati na umu pri određivanju iznosa pravične novčane naknade.

D. PROCESNE ODLUKE

1. Odluka o proteku roka od 30 (trideset) dana

32. Tokom glavnog pretresa, između ročišta održanih 01.06. i 06.07.2018. godine,

06.07. i 07.09.2018. godine i 14.09. i 19.10.2018. godine, protekao je vremenski period duži od 30 (trideset) dana.

33. Odredba člana 251. stav 2. ZKP BiH propisuje da: "Glavni pretres koji je odgođen mora ponovo početi ako se izmijenio sastav vijeća ili ako je odgađanje trajalo duže od 30 dana, ali uz saglasnost stranaka i branioca, vijeće može odlučiti da se u ovakvom slučaju svjedoci i vještaci ne saslušavaju ponovo i da se ne vrši novi uviđaj, nego da se koriste iskazi svjedoka i vještaka dati na ranijem glavnom pretresu, odnosno da se koristi zapisnik o uviđaju".

34. Imajući u vidu navedeno, vijeće je, na pretresima održanim na dane 06.07.2018. godine, 07.09.2018. godine i 19.10.2018. godine, donijelo odluku da glavni pretres počinje iznova u smislu odredbe člana 251. stav 2. ZKP BiH. Obzirom da su se stranke i branilac optuženog saglasili da se do tada provedeni dokazi ne provode iznova, vijeće je odlučilo da se do tada saslušani svjedoci i vještaci neće ponovo pozivati i saslušavati, nego će se koristiti iskazi koje su prethodno dali u ovom postupku, kao i materijalni dokazi koji su izvedeni tokom glavnog pretresa, s tim što je vijeće prije nastavka glavnog pretresa izvršilo uvid u sve do tada provedene dokaze.

2. Odluka o isključenju javnosti sa dijela pretresa

35. Vijeće je, na temelju člana 237. ZKP BiH, u više navrata, na prijedlog strana u postupku, odnosno po službenoj dužnosti (a nakon izjašnjenja strana u postupku), isključilo javnost sa pojedinih dijelova glavnog pretresa.

36. Isključenje javnosti opravdali su razlozi zaštite interesa svjedoka, odnosno zaštite intimnog života oštećene „S 1“, kako je propisano članom 235. ZKP BiH, a uslijedili su na nastavcima glavnog pretresa koji su održani na dane: 26.03.2018. godine, 13.04.2018. godine, 18.05.2018. godine i 01.06.2018. godine.

37. Naime, vijeće je, prihvatajući prijedlog tužioca, uz datu saglasnost odbrane optuženog, tokom svjedočenja oštećene „S 1“, isključilo javnost sa glavnog pretresa održanog dana 26.03.2018. godine. U tom slučaju, vijeće je u skladu sa odredbom člana 235. ZKP BiH, cijenilo cjelishodnim i opravdanim, a u interesu svjedoka oštećene „S 1“ i zaštite njenog intimnog života (svjedokinja je žrtva silovanja), isključenje javnosti sa

dijela nastavka glavnog pretresa održanog dana 26.03.2018. godine, tokom kojeg je oštećena „S 1“ svjedočila pred sudom.

38. Nadalje, vodeći se razlozima zaštite intimnog života svjedoka oštećene „S 1“, vijeće je našlo opravdanim isključiti javnost i sa dijelova glavnog pretresa održanih na dane 13.04.2018. godine, 18.05.2018. godine i 01.06.2018. godine, u dijelovima kada su se svjedočenja drugih svjedoka odnosila na oštećenu „S 1“.

3. Odluke o mjerama zaštite za svjedoke

39. Rješenjem Suda BiH broj S1 1 K 021644 17 Km 2 od 08.12.2017. godine određene su mjere zaštite za svjedoka „S 1“, te je svjedoku dodijeljen navedeni pseudonim i određeno je da lični podaci svjedoka ostaju povjerljivi najduže 30 (trideset) godina nakon što odluka postane pravomoćna. Sastavni dio ove mjere je i zaštita lika svjedoka odnosno zabrana objavljivanja informacija o liku svjedoka u javnosti, putem medija ili bilo kojih drugih sredstava javnog informisanja.

40. Dana 05.03.2018. godine, Tužilaštvo je dostavilo Sudu podnesak za statusnu konferenciju u kojem je, između ostalog, predložilo i da se svjedoku „S 1“ u ovom postupku odrede dodatne mjere zaštite, i to svjedočenje iza paravana ili iz druge prostorije, uz korištenje uređaja za promjenu glasa i slike svjedoka, navodeći da su navedene mjere ovom svjedoku već određene od strane MKSJ, o čemu je Tužilaštvo Sudu dostavilo i Odluku MKSJ.

41. Kod navedenog prijedloga, postupajući tužilac ostao je i na nastavku glavnog pretresa održanog dana 26.03.2018. godine.

42. Branilac optuženog Milana Todovića, advokat Slaviša Prodanović istakao je da se u načelu ne protivi prijedlogu da se svjedoku „S 1“ odrede dodatne mjere zaštite, ali se protivi da svjedok svjedoči iz druge prostorije.

43. Uvidom u Odluku Mehanizma za međunarodne krivične sudove (MMKS) broj: MICT-13-55-R86F.7 od 28.11.2017. godine, vijeće je utvrdilo da su svjedoku „S 1“ od strane MKSJ određene mjere zaštite koje se sastoje u dodjeljivanju pseudonima, izobličenja slike i glasa te odloženog objelodanjivanja do 30 dana prije predviđenog

početka suđenja identiteta i izjava optuženom.

44. Postupajući u skladu sa navedenom Odlukom MMKS, kojom je na osnovu Pravila 86 (F) (i) Pravilnika o postupku i dokazima MMKS dana 28.11.2017. godine odobrilo molbu Tužilaštva BiH, Sud je odredio nastavak primjene istih mjera koje je svjedok „S 1“ imala i prilikom svog svjedočenja pred MKSJ.

45. Pri tome, Sud je imao u vidu obaveze propisane Pravilom 86 (F) (i) koje određuje da *„mjere zaštite određene od strane MKSJ ostaju na snazi mutatis mutandis u svakom drugom postupku pred MKSJ ili u nekoj drugoj jurisdikciji, sve dok ne budu ukinute, izmijenjene ili pojačane u skladu sa procedurom propisanom tim pravilom“*.

46. Imajući u vidu da je saslušanje svjedoka „S 1“ uz izobličenje glasa i slike u ovom postupku iz tehničkih razloga bilo moguće provesti jedino na način da svjedok svjedoči iz druge prostorije uz korištenje tehničkih uređaja za prenos slike i zvuka, vijeće je ovog svjedoka i saslušalo na navedeni način.

4. Odluka o izuzetku od neposrednog izvođenja dokaza i prihvatanje prijedloga Tužilaštva BiH da se pročita izjava svjedoka Ekrema Zekovića data u postupku pred MKSJ

47. Vijeće je, razmatrajući dokazni prijedlog Tužilaštva BiH, u dijelu koji se odnosi na prihvatanje izjave svjedoka Ekrema Zekovića, temeljem odredbi članova 3., 5. i 7. Zakona o ustupanju predmeta od strane MKSJ Tužilaštvu BiH i korištenju dokaza pribavljenih od strane MKSJ u postupcima pred sudovima u BiH (u daljem tekstu: Zakon o ustupanju), isti usvojilo sljedom čega je pročitana i u dokazni materijal dana 25.05.2018. godine uvrštena izjava svjedoka Ekrema Zekovića, data od 5 do 7. maja 1999. godine istražiteljima Međunarodnog suda za krivično gonjenje osoba odgovornih za teška kršenja međunarodnog prava počinjena na teritoriji bivše Jugoslavije od 1991. godine, sa priložima⁴.

⁴ Appendix A“ - Spisak osoblja KPD-a – Logor Foča;

b. „Appendix B“ - Legenda – objašnjenje oznaka vezanim za KPD Foča;

48. Obrazlažući podneseni prijedlog, postupajući tužilac je naveo da se svjedok Ekrem Zeković nalazi u Finskoj te da bi pozivanje istog bilo znatno otežano ili čak onemogućeno, a što bi u konačnom imalo uticaja na ekonomičnost i efikasnost predmetnog krivičnog postupka.

49. Odbrana optuženog Todovića nije se protivila čitanju navedenog iskaza.

50. Nakon što je razmotrilo prijedlog Tužilaštva, te cijeno saglasnost odbrane, vijeće je odlučilo da prihvati iskaz navedenog svjedoka i isti pročita na nastavku glavnog pretresa iz sljedećih razloga.

51. Prije svega, odredba člana 3. stav 1. Zakona o ustupanju predmeta propisuje: "Dokazi pribavljeni u skladu sa Statutom i Pravilnikom o postupku i dokazima MKSJ mogu se koristiti u postupcima pred sudovima u BiH."

52. Navedenim članom propisano je korištenje dokaza pribavljenih od strane MKSJ u postupcima pred sudovima u BiH. U tom cilju, Zakon o ustupanju predmeta osmišljen je kao *lex specialis* kako bi se otklonio rizik da dokazi prikupljeni od strane MKSJ budu neupotrebljivi prema ZKP-u, a njime se uređuje procedura i uslovi korištenja takvih dokaza i na drugim sudovima.

53. Izjava svjedoka Ekrema Zekovića koju je vijeće odlučilo prihvatiti ispunjava uslove iz člana 3. stav 1. obzirom da je izjava pribavljena u skladu sa Statutom i Pravilnikom o postupku i dokazima MKSJ. Također, ne tvrdi se niti je očigledno da je bilo nepravilnosti prilikom njenog pribavljanja ili korištenja u skladu sa Statutom i pravilima MKSJ.

54. Nadalje, odredba člana 5. stav 1. Zakona o ustupanju predmeta predviđa da se „zapisnik o iskazu svjedoka dat pred MKSJ, kao i zapisnik o vanpretresnom iskazu svjedoka sačinjen pred MKSJ-om u skladu sa pravilom 71. Statuta i Pravilnika o postupku i dokazima MKSJ, može koristiti pred sudom pod uslovom da je iskaz ili vanpretresni iskaz od značaja za pitanje o kojem se raspravlja."

-
- c. „Appendix C“ - Nacrt zgrada KPD Foča – I dio;
 - d. „Appendix D“ - Nacrt zgrada KPD Foča – II dio;
 - e. „Appendix E“ - rukom pisana izjava Zeković Ekrema;
 - f. „Appendix F“ - rukom pisana izjava Zeković Ekrema;
 - g. „Appendix G“ - rukom pisana izjava Zeković Ekrema;
 - h. „Appendix H“ - Nacrt zgrada KPD Foča – III dio;
 - i. „Appendix I“ - Nacrt zgrada KPD Foča – IV dio;

55. Dakle, saglasno odredbi člana 5. Zakona o ustupanju, Sud može prihvatiti iskaz koji je svjedok dao u postupku pred MKSJ, ukoliko je zapisnik o njegovom ispitivanju sačinjen u skladu sa relevantnim odredbama Pravilnika o postupku i dokazima, te ukoliko je svjedok bio upoznat sa svojim pravima. Nakon što je izvršilo uvid u predmetni zapisnik, vijeće je zaključilo da je Zapisnik o iskazu svjedoka Ekrema Zekovića, dat od 5 do 7. maja 1999. godine istražiteljima MKSJ, sačinjen u skladu sa citiranim odredbama Zakona o ustupanju, kao i da je od značaja za pitanje o kojem se raspravlja u konkretnom predmetu, te ga je prihvatilo.

56. Međutim, imajući u vidu načelo neposrednosti izvođenja dokaza, te da se od tog načela odstupa ako su ispunjeni uslovi za posredno izvođenje dokaza iz člana 273. ZKP BiH, vijeće na kraju nalazi korisnim napomenuti da će prilikom konačne ocjene provedenih dokaza, prihvaćeni iskaz Ekrema Zekovića podlijevati odredbi člana 3. stav 2. Zakona o ustupanju⁵.

5. Odluka o prijedlogu Tužilaštva za prihvatanje utvrđenih činjenica

57. Odluka suda o prijedlogu Tužilaštva broj: T20 0 KTRZ 0012286 16 od 28.02.2018. godine za prihvatanje utvrđenih činjenica iz presuda MKSJ, broj: IT-00-39-T protiv Momčila Krajišnika (presuda od 27.09.2006. godine), broj: IT-97-25-T u predmetu protiv Milorada Krnojelca (presuda od 15.03.2002. godine) i broj: IT-96-23/1-T u predmetu protiv Dragoljuba Kunarca (presuda od 22.02.2001. godine), na osnovu člana 4. Zakona o ustupanju, data je u prilogu II presude i čini njen sastavni dio.

6. Odbijanje pojedinih dokaznih prijedloga Tužilaštva BiH

58. Vijeće je na nastavku glavnog pretresa održanom dana 06.07.2018. godine, nakon što je postupajući tužilac izložio prethodno pismeno podneseni prijedlog dokaza, saopćilo

⁵ Član 3. stav 2. Zakona o ustupanju glasi: „Sudovi ne mogu zasnivati osuđujuću presudu isključivo ili u odlučujućoj mjeri na prethodnim iskazima svjedoka koji nisu dali usmeni iskaz na glavnom pretresu“.

odluku o djelimičnom odbijanju prijedloga Tužilaštva da se na glavnom pretresu provedu pojedini dokazi.

59. Tako je vijeće odbilo da izvrši uvid u presude MKSJ, i to presude: Tužilac protiv Dragoljuba Kunarca i drugih, Presuda br. IT-96-23-T&IT-96-23/1-T od 22.2.2001. godine; Tužilac protiv Milorada Krnojelca, Presuda br. IT-97-25-T od 15.3.2002. godine; Tužilac protiv Milorada Krnojelca, Presuda br. IT-97-25-A od 17.9.2003. godine; Tužilac protiv Momčila Krajišnika, Presuda br. IT-00-39-T od 27.09.2006. godine; Tužilac protiv Momčila Krajišnika, Presuda br. IT-00-39-A od 17.03.2009. godine, cijeneći da je Tužilaštvo relevantne dijelove pomenutih presuda moglo uvesti kroz prijedlog za prihvatanje utvrđenih činjenica na osnovu Zakona o ustupanju, što je u konačnom i uradilo, dok osnova za uvođenje cijelih presuda u cilju dokazivanja činjenica konkretnog predmeta nije bilo.

60. Nalazeći da isti nisu relevantni za donošenje odluke o konkretnoj krivično pravnoj stvari, a cijeneći principe ekonomičnosti i efikasnosti sudskog postupka, vijeće je odbilo i da se na glavnom pretresu provedu dokazi: Video prilozi na dvd-u sa oznakom CMS 12286 1, a koji su dostavljeni od strane ICTY-a uz Dopis br. RFA 20170328-01: (a. „Djeca rata: Djeca Foče“, broj videa: V000-0500-V000-0500, uz koji se prilaže i kratak pregled sadržaja priloga na engleskom i našem jeziku sa ERN oznakom br. 0672 9065; b. „Silovanje kao taktika rata“, broj videa: V000-0655-V000-0655; c. „Izvlačenje od ubistva“, broj videa: V000-0222-V000-0222).

II. STANDARDI DOKAZIVANJA I OCJENA DOKAZA

61. Osnovna obaveza vijeća u pogledu svih dokaza propisana je članom 281. stav 2. ZKP-a BiH u kojem se navodi: *“Sud je dužan savjesno ocijeniti svaki dokaz pojedinačno i u vezi s ostalim dokazima i na osnovu takve ocjene izvesti zaključak je li neka činjenica dokazana.”*

62. Sudska praksa je za osuđujuću presudu definisala standard *“dokaza van razumne sumnje.”* Prema općeprihvaćenom stanovištu, dokazi van razumne sumnje su dokazi na osnovu kojih se pouzdano može zaključiti da postoji veći stepen vjerovatnoće da je optuženi počinio krivično djelo.

63. Sud podsjeća da član 15. ZKP BiH predviđa princip slobodne ocjene dokaza, koga ograničava jedino princip zakonitosti dokaza, što znači da je ocjena dokaza oslobođena formalnih pravnih pravila koja bi *a priori* određivala vrijednost pojedinih dokaza. Uspostavljajući ovaj princip, zakonodavac je dao neophodnu slobodu sudskoj vlasti i pokazao povjerenje u prosudbenu moć sudija.

64. Član 10. ZKP BiH (zakonitost dokaza) predviđa da:

“Sud ne može zasnovati svoju odluku na dokazima pribavljenim povredama ljudskih prava i sloboda propisanih ustavom i međunarodnim ugovorima koje je Bosna i Hercegovina ratifikovala, niti na dokazima koji su pribavljeni bitnim povredama ovog zakona.”

65. Pored navedenog, vijeće je imalo u vidu i neke osnovne postulate u pogledu ocjene iskaza svjedoka. Naime, osim što iskaz svjedoka treba biti dat iskreno, neophodno je i da je iskaz pouzdan. Imajući to na umu, vijeće je tokom cijelog postupka bilo svjesno da je u iskazima o činjenicama koje su se dogodile puno godina ranije, prisutna nesigurnost usljed nestalnosti ljudske percepcije u odnosu na traumatične događaje i sjećanja na te događaje. Prilikom ocjene iskaza svjedoka koji su svjedočili u predmetnom postupku, vijeće je posebno cijenilo njihovo držanje, ponašanje i karakter, razmotrivši u odnosu na njih i druge dokaze i okolnosti u vezi sa ovim predmetom.

66. Nedosljednosti u iskazu svjedoka ne znače same po sebi da sudsko vijeće koje postupi razložno to svjedočenje mora odbaciti kao nepouzdanost.⁶ Slično tome, faktori kao što su vremenski razmak između događaja i svjedočenja, mogući uticaj trećih lica, nepodudarnosti, ili stresne okolnosti u vrijeme događaja ne isključuju automatski mogućnost da se vijeće osloni na takav iskaz. Međutim, trebalo bi da prilikom ocjenjivanja i odmjeravanja težine dokaza pretresno vijeće vodi računa i takve faktore uzme u obzir.⁷

67. Vezano za posredne dokaze (dokaze iz druge ruke), vijeće ističe da su u praksi ovog suda takvi dokazi prihvatljivi. Naravno, dokazna vrijednost takvih iskaza zavisi od konteksta i karaktera predmetnog iskaza, kao i od toga da li je taj iskaz potkrijepljen i drugim dokazima. Osim toga, vijeće podsjeća, kako je to prethodno istaknuto, da je Sud slobodan u ocjeni dokaza (u skladu sa članom 15. ZKP BiH).

⁶ Presuda žalbenog vijeća MKSJ u predmetu *Čelebić*, 20.02.2001. godine, paragraf 485 i 496 – 498;

⁷ Presuda žalbenog vijeća MKSJ u predmetu *Kupreškić i dr.*, 23.10.2001. godine, paragraf 31;

68. U ovom konkretnom predmetu, vijeće je razmatralo i cijenilo sve izvedene dokaze, ali će se u presudi osvrutati samo na one dokaze koji su relevantni za donošenje odluke, te obrazlagati i iznositi zaključke samo o činjenicama koje su od suštinske važnosti za odluku.

69. Pri tome, vijeće je imalo u vidu, pored ostalog, praksu Evropskog Suda za ljudska prava⁸ prema kojoj se Sud, iako je obavezan dati razloge za svoju odluku, ne mora detaljno baviti svakim argumentom koji je iznijela neka od strana u postupku.

70. Ne postoji zakonska obaveza da se u presudi izlože svi pojedini dokazi. Zakonska obaveza je razmatranje svih iznesenih dokaza prilikom donošenja odluke. Bilo bi nesvrishodno nametati bilo kojem sudećem vijeću obavezu da svaki pojedinačni dokaz, dakle, svako svjedočenje i svaki materijalni dokaz koji su izneseni tokom glavnog pretresa, pojedinačno obrazlaže u presudi.

71. Nadalje, žalbeno vijeće MKSJ u predmetu *Kvočka* podsjeća na to da je stvar diskrecione ocjene pretresnog vijeća koje će pravne argumente razmotriti. Što se tiče zaključaka o činjenicama, pretresno vijeće je dužno da izvede samo one zaključke o činjenicama koji su od suštinske važnosti za utvrđivanje krivice po određenoj tački optužnice. Nije nužno osvrutati se na svaki iskaz svjedoka ili svaki dokaz u sudskom spisu.⁹

72. Isti stav je iznesen od strane žalbenog vijeća MKSJ i u predmetu *Mucić i dr.*: „Pretresno vijeće nije dužno da u svojoj presudi iznosi i opravdava svoje nalaze u vezi sa svime što je izneseno tokom suđenja“¹⁰

73. Također, žalbeno vijeće Međunarodnog krivičnog suda za Ruandu u predmetu *Nahimana i dr.* podsjeća da pretresno vijeće ima puno diskreciono pravo da odmjeri koju će težinu i vjerodostojnost pripisati iskazu nekog svjedoka.¹¹ Pri tome, pretresno vijeće mora uzimati u obzir relevantne faktore u zavisnosti od konkretnog slučaja, uključujući i ponašanje svjedoka u sudnici, njegovu ulogu u datim događajima, uvjerljivost i jasnoću njegovog iskaza, pitanja da li ima protivrječnosti ili nedosljednosti u njegovim uzastopnim izjavama ili između njegovog svjedočenja i drugih dokaza, ranije primjere lažnog

⁸ Predmet Evropskog suda za ljudska prava *Garcia Ruiz v. Spain*, No. 30544/96, 21.01.1999. godine;

⁹ Presuda žalbenog vijeća MKSJ u predmetu *Kvočka i dr.*, 28.02.2005. godine, paragraf 23-25;

¹⁰ Presuda žalbenog vijeća MKSJ u predmetu *Mucić i dr.*, 20. februar 2001. godine, paragraf 498;

¹¹ Drugostepena presuda Međunarodnog krivičnog suda za Ruandu u predmetu *Nahimana i drugi*, paragraf 194.;

svjedočenja, motivaciju za davanje lažnog iskaza, te odgovore tog svjedoka tokom unakrsnog ispitivanja.¹²

74. Imajući u vidu sve naprijed navedene stavove, vijeće je u ovom konkretnom predmetu cijenilo dokaze u skladu sa odredbama ZKP BiH, prevashodno primjenjujući pretpostavku nevinosti iz člana 3. ZKP BiH, koja otjelovljuje opći princip prava prema kojem je na Tužilaštvu teret utvrđivanja krivice optuženog, koje to mora dokazati van razumne sumnje.

75. Vijeće je u skladu sa iznesenim stavovima i zakonskom regulativom, presudu zasnovalo na činjenicama i dokazima koji su izneseni na glavnom pretresu, savjesno ocjenjujući svaki dokaz pojedinačno i u vezi sa ostalim dokazima i na osnovu takve ocjene dokaza izvelo je zaključak da je optuženi počinio djela opisana u tačkama 1 i 2 izreke presude, te ga osudilo na kaznu zatvora u trajanju od 10 (deset) godina.

III. PRIMJENA MATERIJALNOG PRAVA

76. U pogledu primjene materijalnog zakona i pravne kvalifikacije djela, imajući u vidu načela propisana članovima 3, 4. i 4a) KZ BiH, vijeće je u konkretnom slučaju primijenilo KZ BiH, te je utvrdilo da je optuženi, naprijed navedenim radnjama, počinio krivično djelo Zločini protiv čovječnosti iz člana 172. stav 1. tačke g) navedenog zakona.

77. U vezi sa primjenom materijalnog zakona u ovom krivičnom predmetu, vijeće smatra relevantnim dva zakonska načela: *načelo zakonitosti*, prema kojem nikome ne može biti izrečena kazna ili druga krivičnopravna sankcija za djelo koje, prije nego što je učinjeno, nije bilo zakonom ili međunarodnim pravom propisano kao krivično djelo i za koje zakonom nije bila propisana kazna (član 3. KZ BiH) i *načelo vremenskog važenja krivičnog zakona*, prema kojem se na učinioca krivičnog djela primjenjuje zakon koji je bio na snazi u vrijeme učinjenja krivičnog djela, a ako se poslije učinjenja krivičnog djela jednom ili više puta izmijeni zakon, primjenit će se zakon koji je blaži za učinioca (član 4. KZ BiH).

¹² Ibid.

78. Načelo zakonitosti je također propisano članom 7. stav 1. Evropske konvencije o ljudskim pravima i osnovnim slobodama (EKLJP) i članom 15. stav 1. Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima (MPGPP).

79. Član 7. stav 1. EKLJP propisuje: „Nitko ne može biti proglašen krivim za krivično djelo počinjeno činom ili propustom koji, u času počinjenja, po domaćem ili po međunarodnom pravu, nisu bili predviđeni kao krivično djelo. Isto se tako ne može odrediti teža kazna od one koja je bila primjenjiva u času kad je kazneno djelo počinjeno.“ Na drugoj strani član 15. stav 1. MPGPP propisuje: „Niko se neće smatrati krivim za krivično djelo počinjeno činom ili propustom, koji, u vrijeme počinjenja, nisu predstavljali krivično djelo prema domaćem ili međunarodnom pravu. Isto tako, neće se izreći teža kazna od one koja je bila primjenjiva u času kada je krivično djelo bilo izvršeno. Ako se, nakon što je djelo počinjeno, zakonskom odredbom predvidi izricanje blaže kazne, to će ići na korist počinioca“.

80. Prema tome, ove odredbe propisuju zabranu izricanja teže kazne, ne utvrđujući time obaveznu primjenu (naj)blažeg zakona (ako je zakon više puta mijenjan) za učinioca, u odnosu na kaznu koja se primjenjivala u vrijeme izvršenja krivičnog djela.

81. Nadalje, stav 2. člana 7. EKLJP propisuje da „Ovaj član ne sprječava suđenje ili kažnjavanje bilo koje osobe za neki čin ili propust koji je u času počinjenja predstavljao krivično djelo u skladu s općim načelima prava priznatim od civiliziranih naroda“. Također, stav 2. člana 15. MPGPP glasi „ništa u ovom članu ne sprječava suđenje i kažnjavanje bilo koje osobe za neki čin ili propust koji je u vrijeme počinjenja predstavljao krivično djelo prema općim pravnim načelima koja priznaje međunarodna zajednica“.

82. Član 7. stav 2. EKLJP i član 15. stav 2. MPGPP, sadrže odredbe koje su izuzeci u odnosu na pravilo utvrđeno članom 7. stav 1. EKLJP i članom 15. stav 1 MPGPP.

83. Konačno, isti izuzetak je sadržan u članu 4a) KZ BiH kojim je propisano da članovi 3. i 4. KZ BiH ne sprječavaju suđenje i kažnjavanje bilo kojeg lica za bilo koje činiojenje ili nečinjenje koje je u vrijeme kada je počinjeno predstavljalo krivično djelo u skladu sa općim načelima međunarodnog prava. Time su faktički preuzete odredbe člana 7. stav 2. EKLJP i člana 15. stav 2. MPGPP i omogućeno izuzetno odstupanje od principa iz člana 4. KZBiH, kao i odstupanje od obavezne primjene blažeg zakona u postupcima koji predstavljaju krivična djela prema međunarodnom pravu. To je upravo slučaj u ovom

postupku protiv optuženog, jer se radi o inkriminaciji koja uključuje kršenje pravila međunarodnog prava.

84. Država Bosna i Hercegovina je kao nasljednica bivše Jugoslavije ratificirala EKLJP i MPGPP, pa su ovi sporazumi za nju obavezujući i vlasti Bosne i Hercegovine, uključujući i sudove, moraju ih primjenjivati. Stoga je član 4a) KZ BiH samo domaći pravni podsjetnik, jer on nije neophodan da bi se primjenjivali ovi sporazumi, obzirom da su ovi sporazumi obavezujući za sve bosansko-hercegovačke sudove.

85. Članom 172. KZ BiH propisano je krivično djelo Zločini protiv čovječnosti, koji je članom 5. Statuta MKSJ definisan kao određena posebna djela, „kada su ona počinjena u oružanom sukobu, bilo međunarodnog, bilo unutarnjeg kakraktera i usmjerena protiv bilo kojeg civilnog stanovništva“. Zločini protiv čovječnosti su zločini po međunarodnom pravu u univerzalnom smislu nadležnosti za procesuiranje, tako da i osuda za takva djela, prema zakonu koji je naknadno propisao i utvrdio ovo djelo kao krivično djelo i propisao posebnu krivičnu sankciju nije suprotno članu 7. stav (1) EKLJP.

86. Običajni status kažnjivosti zločina protiv čovječnosti i pripisivanje individualne krivične odgovornosti za njegovo počinjenje u periodu 1992. godine, potvrđen je od strane Generalnog sekretara UN¹³, Komisije za međunarodno pravo¹⁴, kao i jurisprudencijom MKSJ i Međunarodnog krivičnog suda za Ruandu (MKSR)¹⁵. Ove institucije ocijenile su da kažnjivost Zločina protiv čovječnosti predstavlja imperativnu normu međunarodnog prava ili *jus cogens*¹⁶, zbog čega je nesporno da je u 1992. godini Zločini protiv čovječnosti bio dio običajnog međunarodnog prava. Ovaj zaključak je potvrdila i Studija o međunarodnom humanitarnom pravu¹⁷ koju je izradio Međunarodni komitet crvenog krsta. Prema toj studiji „teška kršenja međunarodnog humanitarnog prava predstavljaju ratni zločin“ (pravilo 156), „pojedinci su krivično odgovorni za zločine koje počinu“ (pravilo 151) i „države moraju

¹³ Izvještaj GS UN-a u vezi sa stavom 2. Rezolucije Vijeća sigurnosti br. 808, 3.maj 1993. paragraf 34-35 i 47-48

¹⁴ Komisija za međunarodno pravo, Komentar na Nacrt zakona o zločinima protiv mira i sigurnosti čovječanstva (1996), član 18.

¹⁵ Odluka žalbenog vijeća MKSJ u predmetu *Tadić*, o prijedlogu odbrane za interlokutorni prigovor na nadležnost, 2. oktobar 1995. paragraf 141; presuda pretresnog vijeća MKSJ u predmetu *Tadić*, 7. maja 1997. paragraf 618-623; presuda pretresnog vijeća MKSR u predmetu *Akayesu*, 2.septembar 1998., paragraf 563-577.

¹⁶ Komisija za međunarodno pravo, Komentar na nacrt teksta članova o odgovornosti država za međunarodno protupravna djela (2001), član 26.

¹⁷ Jean-Marie-Henchaerts and Louise Doswald-Beck; Međunarodno običajno pravo, MKCK, Cambridge University Press, 2005.

istraživati ratne zločine koje su navodno počinili njihovi državljani ili njihove oružane snage, ili koji su počinjeni na njihovoj teritoriji, te u slučaju potrebe, krivično goniti osumnjičene. Takođe moraju istraživati i druge ratne zločine koji su u njihovoj nadležnosti, te, u slučaju potrebe, krivično goniti osumnjičene.“ (pravilo 158)

87. Član 4a) KZ BiH govori o “općim načelima međunarodnog prava”. Član 7. stav 2. EKLJP govori o „općim načelima prava priznatim od civiliziranih naroda“, a član 15. stav 2. MPGPP o „općim pravnim načelima koja priznaje međunarodna zajednica“. Kako međunarodno pravo, kao ni EKLJP, ne poznaju identičan pojam onom koji se koristi u članu 4. a) KZ BiH, to ovaj termin pretstavlja ustvari kombinaciju, s jedne strane “principa međunarodnog prava”, kakav poznaje Generalna skupština UN i Komisija za međunarodno pravo i “općih principa prava priznatih od strane zajednice naroda”, kakve poznaje Statut Međunarodnog suda pravde i član 7. stav 2. EKLJP, kao i član 15. stav 2. MPGPP-a.

88. Principi međunarodnog prava kako ih poznaje Rezolucija Generalne skupštine 95(I) (1946) i Komisija za međunarodno pravo (1950) odnose se na “Nirneršku povelju i presudu tribunala”, dakle i na zločine protiv čovječnosti. “Principima međunarodnog prava priznatim u Povelji Nirnerškog tribunala i u presudi tribunala”, koje je Komisija za međunarodno pravo usvojila 1950. godine i podnijela Generalnoj skupštini, Principom VI.c. predviđena je kažnjivost Zločina protiv čovječnosti kao zločin po međunarodnom pravu. Principom I određeno je da: “Svaka osoba koja poćini djelo koje predstavlja krivićno djelo po međunarodnom pravu, odgovorna je, prema tome i podlijeće kažnjavanju”. Principom II određeno je da: “Ćinjenica da domaći zakon ne predviđa kaznu za djelo koje je kažnjivo po međunarodnom pravu, ne oslobađa osobu koja je poćinila to djelo odgovornosti prema međunarodnom pravu”.

89. Praksom Evropskog suda za ljudska prava naglašena je primjena odredbe stava 2. člana 7. u odnosu na primjenu stava 1. člana 7. EKLJP u nekoliko sličnih predmeta¹⁸ u kojima je predmet rasprave upravo bilo postojanje i kažnjivost Zločina protiv čovječnosti kao krivićnog djela. Kada se ima u vidu sve naprijed navedeno, jasno da se krivićno djelo Zločina protiv čovječnost može u svakom slučaju podvesti pod „opća načela međunarodnog prava“ iz člana 4a) KZ BiH. Dakle, bez obzira da li posmatrano sa stanovišta međunarodnog obićajnog prava ili stanovišta „principa međunarodnog prava“,

nedvojbeno je da su Zločini protiv čovječnosti predstavljali krivično djelo u inkriminisanim periodu, odnosno da je zadovoljen princip legaliteta. I Apelaciono odjeljenje Suda BiH u više svojih odluka zauzelo je identičan stav u pogledu opravdanosti primjene KZ BiH.¹⁹

90. Vijeće također ukazuje i na odluku Ustavnog Suda BiH u predmetu *AP 1553/15* (predmet po apelaciji osuđenog Zorana Babića) gdje je razmotreno pitanje primjene krivičnog zakona i kažnjavanja, te navedeno sljedeće:

“S obzirom da međunarodno pravo ne propisuje dovoljno jasne sankcije za ratne zločine, Sud BiH je u apelantovom slučaju kako u pogledu krivičnog djela tako i kazne mogao jedino primijeniti KZ BiH, kao mjerodavno domaće krivično zakonodavstvo (vidi, Evropski sud, Konovov protiv Letonije, presuda od 17. maja 2010. godine, stav 212.), obzirom da KZ SFRJ, kao zakon koji je bio (Predmet broj: AP 1553/15 29 Odluka o dopustivosti i meritumu) na snazi u vrijeme izvršenja krivičnog djela i nije propisivao ni navedeno krivično djelo pa stoga ni sankciju za takvo djelo.

Stoga apelantova tvrdnja da je pri odmjeravanju kazne trebalo primijeniti KZ SFRJ kao blaži zakon ne može biti prihvaćena odnosno ne rezultira povredom apelantovog prava iz člana II/2 Ustava Bosne i Hercegovine i člana 7. stav (1) Evropske konvencije.”²⁰

91. Nadalje, vijeće ukazuje i na odluku Evropskog suda za ljudska prava u predmetu broj 51552/10 (predmet po apelaciji Bobana Šimšića) u kojoj je navedeno sljedeće:

Zločini protiv čovječnosti u vrijeme izvršenja inkriminisanih radnji nisu bili propisani kao krivično djelo u KZ-u SFRJ, ali čine imperativni princip međunarodnog prava i nesporno je da su 1992. godine bili sastavni dio međunarodnog običajnog prava²¹.

¹⁸ Vidjeti npr. presudu ESLJP u predmetu Naletilić v. Hrvatska, broj 51891/99;

¹⁹ Presuda Suda BiH broj: S1 1 K 017741 17 Krž 2 od 23.03.2017. godine, paragrafi 36 – 44; Rješenje Suda BiH broj: S1 1 K 003472 18 Krž od 26.10.2018. godine; Presuda Suda BiH broj: S1 1 K 003359 14 KŽ od 18.09.2014. godine, paragrafi 210 – 228;

²⁰ Para. 60. i 61. Odluke Ustavnog suda BiH broj AP 1553/15 po apelaciji osuđenog Zorana Babića od 25.10.2017. godine;

²¹ Odluka Evropskog suda za ljudska prava, Šimšić protiv Bosne i Hercegovine, broj 51552/10 od 26.08.2010. godine;

92. U pogledu kvalifikacije pojedinačnih radnji koje je optuženi preduzeo, vijeće je utvrdilo da su se u radnjama opisanim pod tačkama 1. i 2. izreke presude stekla sva bitna obilježja krivičnog djela Zločini protiv čovječnosti iz člana 172. stav 1. tačka g) (prisiljavanje druge osobe na seksualni odnos ili s njim izjednačenu seksualnu radnju (silovanje), opisano pod tačkom 1. izreke presude i krivično djelo Zločini protiv čovječnosti iz člana 172. stav 1. tačka g) (seksualno ropstvo i silovanje), opisano pod tačkom 2. izreke presude.

IV. NALAZI VIJEĆA

93. Vijeće je na temelju svih provedenih dokaza, njihovom pojedinačnom ocjenom, te posmatranjem u međusobnoj vezi, došlo do nesumnjivog zaključka, da je optuženi Milan Todović, radnjama pobliže opisanim u izreci presude, ostvario sva bitna obilježja bića krivičnog djela iz člana 172. stav 1. tačka g) KZ BiH, pri čemu će se u daljem obrazloženju presude analizirati ispunjenost općih elemenata predmetnog krivičnog djela, kao i pojedinačne inkriminacije koja se u osnovi optuženom stavlja na teret.

A. OPĆI ELEMENTI KRIVIČNOG DJELA ZLOČINI PROTIV ČOVJEČNOSTI

94. Prema članu 172. KZ BiH, krivično djelo Zločini protiv čovječnosti čini onaj "Ko, kao dio širokog ili sistematičnog napada usmjerenog bilo protiv kojeg civilnog stanovništva, znajući za takav napad, učini kcje od ovih djela:

g) prisiljavanje druge osobe na seksualni odnos ili s njim izjednačenu seksualnu radnju (silovanje), seksualno ropstvo, prisilnu prostituciju, prisilnu trudnoću, prisilnu sterilizaciju ili bilo kojoj drugi oblik teškog seksualnog nasilja;

kaznit će se kaznom zatvora najmanje deset godina ili kaznom dugotrajnog zatvora".

95. Slijedom citirane zakonske odredbe, pored elemenata konkretnih krivičnih djela, Tužilaštvo mora primarno dokazati opće elemente ovog djela:

- a. da je postojao širok (rasprostranjen) i/ili sistematičan napad;

- b. da je napad usmjeren protiv bilo kojeg civilnog stanovništva;
- c. da je optuženi znao za postojanje takvog napada i da njegova djela predstavljaju ili bi mogla predstavljati dio tog napada, tačnije da postoji *nexus* između napada i radnji optuženog;

96. U tom smislu, vijeće je, nakon ocjene dokaza pojedinačno i u međusobnoj vezi, utvrdilo da je Tužilaštvo dokazalo ove okolnosti, odnosno da su dokazani opći elementi krivičnog djela iz odredbe člana 172. KZ BiH.

a. Širok (rasprostranjen) i sistematičan napad

97. Kako bi utvrdilo karakter napada na civilno stanovništvo, vijeće je imalo u vidu i stavove izražene u presudama MKSJ kojima su definisani faktori pri ocjenjivanju rasprostranjenosti ili sistematičnosti napada, pa tako u procjenjivanju šta napad čini rasprostranjenim ili sistematičnim sudsko vijeće mora prvo identifikovati stanovništvo koje je objekt napada a zatim, u svjetlu metoda, sredstava resursa i rezultata napada na to stanovništvo ustanoviti da li je napad doista bio rasprostranjen ili sistematski. Posljedice napada po ciljano stanovništvo, broj žrtava, priroda djela, eventualno sudjelovanje zvaničnika ili predstavnika vlasti ili bilo koji prepoznatljivi obrazac zločina mogu se uzeti u obzir kako bi se utvrdilo da li taj napad na civilno stanovništvo ispunjava jedan od uslova, odnosno da li je rasprostranjen ili sistematski ili pak ispunjava oba uslova.²²

98. U praksi MKSJ napad je opisan kao preduzimanje postupaka koji uključuju vršenje nasilnih radnji, odnosno djela nasilja. Ovaj uslov je takođe reflektovan u članu 172. stav 2. tačka a) KZ BiH koji inkorporira u definiciju pojma "napad" između ostalog ponašanje koje uključuje višestruko činjenje djela (iz člana 172. stav 1.) protiv bilo kojeg stanovništva.

99. Pojmovi napada i oružanog sukoba nisu identični. Prema međunarodnom običajnom pravu, napad može prethoditi oružanom sukobu, može trajati duže od tog sukoba, ali ne mora nužno biti njegov dio. Nadalje, termin „napad“ u kontekstu zločina protiv čovječnosti ima nešto drugačije značenje od onog koje nosi u ratnom pravu. U kontekstu zločina protiv čovječnosti „napad“ nije ograničen na vođenje neprijateljstava. On

može obuhvatiti situacije zlostavljanja osoba koje ne sudjeluju aktivno u neprijateljstvima, međutim oba termina zasnivaju se na sličnoj pretpostavci, a to je da se rat treba voditi između oružanih snaga i oružanih grupa, a da civilno stanovništvo ne može biti legitiman cilj.

100. Kako je već navedeno, napad nije definisan samo objektom (civilno stanovništvo) nego i jačinom-rasprostranjenosti napada ili njegovom sistematičnošću.

101. Pridjev „rasprostranjen“ podrazumijeva napad koji je po svojoj prirodi opsežan i za posljedicu ima veliki broj žrtava. Takođe, zločin može biti rasprostranjen ili počinjen u širokim razmjerama zbog kumulativnog efekta niza nečovječnih djela ili zbog jedinstvenog efekta jednog jedinog dijela izuzetno velikih razmjera. Pridjev „sistematski“ ukazuje na organizovanu prirodu djela nasilja i na malu vjerovatnost da je do tih djela došlo nasumice.²³

102. Prije nego da analizu dokaza i pravnih zaključaka koja se odnose na rasprostranjen i sistematičan napad u inkriminisanom periodu, vijeće će dati osvrt na okolnosti i situacije koje su vladale na području općine Foča prije inkriminisanog perioda, a koje su bitne za kontekst postojanja rasprostranjenog i sistematičnog napada u inkriminisanom periodu. Pri tome, vijeće je imalo u vidu brojne utvrđene činjenice u postupcima pred MKSJ koje su prihvaćene u ovom postupku, kao i iskaze svjedoka saslušanih u toku glavnog pretresa te materijalne dokaze uložene u sudski spis.

103. Prema popisu stanovništva Bosne i Hercegovine iz 1991. godine, u nacionalnom sastavu stanovništva općine Foča bilo je 20.790 (51 posto) Muslimana, 18.315 (45 posto) Srba, 94 Hrvata, 463 Jugoslovena i 851 osoba druge ili nepoznate nacionalnosti.²⁴

104. Predsjedništvo Republike Bosne i Hercegovine, na sjednici održanoj 08.04.1992. godine, donijelo je Odluku o proglašenju neposredne ratne opasnosti²⁵ a 20. juna 1992. godine Odluku o proglašenju ratnog stanja na teritoriji R BiH.²⁶

²² Presuda Žalbenog vijeća MKSJ u predmetu *Kunarac i dr.*, paragraf 95;

²³ Presuda prvostepenog vijeća MKSJ u predmetu *Tadić*, paragraf 648, presuda žalbenog vijeća MKSJ u predmetu *Kunarac i dr.*, paragraf 94, presuda prvostepenog vijeća MKSJ u predmetu *Blaškić*, paragraf 206;

²⁴ Utvrđena činjenica br. 1 iz dispozitiva Rješenja Suda broj S1 1 K 021644 18 Kri od 24.05.2018. godine (u daljem tekstu- Utvrđene činjenice) i dokaz Tužilaštva BiH – T-13;

²⁵ Dokaz Tužilaštva BiH – T-41;

²⁶ Dokaz Tužilaštva BiH br. T-101;

105. Kao i u većini općina u BiH, i u općini Foča, neposredno nakon proglašenja neposredne ratne opasnosti uočljiva je nacionalna netrpeljivost, zategnutost međusobnih odnosa između dvije etničke grupe, Srba i Bošnjaka, te podjele unutar institucija.

106. Neposredno prije izbijanja sukoba 8. aprila 1992. godine, Srbi su počeli evakuisati svoje porodice i djecu iz Foče – uglavnom u Srbiju ili u Crnu Goru. Dio Muslimana, u strahu nakon što su uočili kako idu njihove komšije Srbi i zbog sveprisutne napetosti u gradu, takođe je uspio pobjeći ili evakuisati svoje porodice prije izbijanja sukoba. Drugi, i Srbi i Muslimani, preselili su se u dijelove grada Foče gdje su ljudi njihove nacionalnosti bili u većini.²⁷

107. U noći između 7. i 8. aprila, Srbi su zauzeli radio-stanicu Foča, skladište regionalnog Doma zdravlja i magacin Teritorijalne odbrane u kojem je bilo uskladišteno oružje. Srbi su, raspoložuci ne samo teškim oružjem JNA, nego i naoružanjem TO-a, razmjestili tešku artiljeriju po uzvišenjima oko Foče.²⁸

108. Dana 8. aprila 1992. godine, u Foči je izbio oružani sukob istim slijedom događaja kao i u drugim općinama BiH i trajao je narednih 5 - 6 dana.

109. Prije nego što je oružani sukob započeo, muslimanski civili su odstranjeni iz društvenog i profesionalnog života zajednice, a sloboda kretanja im je bila drastično ograničena.

110. Od aprila 1992., Muslimani u općini Foča otpušteni su s posla ili su, uz pomoć Kriznog štaba Foča, sprečavani da odu na posao ili odvrćani od toga. Uvedena su ograničenja za kretanje Muslimana. [...] Stanovništvo srpske nacionalnosti se moglo slobodno kretati, a jedini izuzetak bio je policijski čas od 20:00 do 6:00 sati koji je vrijedio za sve stanovnike.²⁹

111. Nakon što su Srbi zauzeli Foču, u njoj je bio znatan broj srpskih vojnika i srpskih paravojnih formacija, a napad na civilno stanovništvo muslimanske nacionalnosti nastavio se.³⁰

²⁷ Utvrđena činjenica br. 4;

²⁸ Utvrđena činjenica br. 10 i 11;

²⁹ Utvrđena činjenica br. 2;

³⁰ Utvrđena činjenica br. 15;

112. Neposredno nakon zauzimanja općine Foča, uslijedile su i vojne akcije sa ciljem zauzimanja muslimanskih sela u općini Foča, kako to proističe iz utvrđenih činjenica navedenih u nastavku.

113. Selo Brod, četiri kilometra udaljeno od Foče, napadnuto je 20. aprila 1992., pošto mjesne vlasti nisu odgovorile na zahtjev srpskog Kriznog štaba da se seljani predaju.³¹

114. Srpske snage su zapalile muslimanska sela u okolini Miljevine i uhapsile civile muškog pola i muslimanske nacionalnosti.³²

115. Dana 25. ili 26. aprila, napadnuta su sela Filipovići i Paunci, a kuće Muslimana spaljene su do temelja. Civili iz Filipovića su ubijeni.³³

116. Dana 28. aprila 1992. ili približno tog datuma, srpski vojnici su napali Ustikolinu, u kojoj je dio Muslimana pokušao da organizuje odbranu. Pošto su zauzele selo, srpske snage su zapalile muslimanske kuće.³⁴

117. Srpske snage su odatle nastavile da napadaju i razaraju muslimanska sela uz lijevu obalu Drine nizvodno od Ošanice, dok je stanovništvo tih sela bježalo. Neki ljudi su poginuli.³⁵

118. Dana 4. i 5. maja 1992., srpske snage su granatirale i zauzele muslimansko selo Jeleč. Kada su te snage zapalile selo, stanovništvo je pobjeglo u obližnju šumu. Muslimani koji su ostali u svojim domovima ili koji su pokušali pobjeći ubijeni su. Drugi seljani muškog pola i muslimanske nacionalnosti zarobljeni su i zatočeni u objektima u općinama Kalinovik i Bileća, a kasnije prebačeni u KP dom Foča.³⁶

119. Početkom jula 1992., lokalni srpski vojnici (...) napali su muslimansko selo Mješaja/Trošanj. Kad je selo napadnuto, dio seljana Muslimana je bio u šumi, gdje su noćili u strahu od napada. U napadu je poginulo troje seljana (...). Ostali seljani Muslimani, u grupi od približno 50, potjerani su silovito prema jednoj livadi, a dvoje seljana muškog pola surovo je zlostavljano. Srpski vojnici su te seljane tukli kundacima i granama, udarali

³¹ Utvrđena činjenica br. 24;

³² Utvrđena činjenica br. 25;

³³ Utvrđena činjenica br. 26;

³⁴ Utvrđena činjenica br. 27;

³⁵ Utvrđena činjenica br. 28;

³⁶ Utvrđena činjenica br. 29;

ih nogama i nazivali ih ustašama. (...) Na toj livadi, srpski vojnici su odvojili muškarce od žena i žene potjerali nizbrdo prema selu Trošanjski. Tih sedam zatočenih muškaraca (...) ubijeno je. Dio žena je odveden u stan jednog od vojnika koji su učestvovali u napadu, gdje ih je mnogo vojnika u više navrata silovalo, a kasnije su prodane.³⁷

120. Nakon stavljanja pod kontrolu navedenih sela kao i same općine Foča, muškarci civilni bošnjačke nacionalnosti odvajani su od žena i djece, a zatim odvođeni u zatočeničke centre. Žene su tokom boravka u zatočeničkim centrima izvođene od strane pripadnika srpskih vojnih i paravojnih jedinica kojom prilikom su najčešće silovane i maltretirane, a muškarci nerijetko ubijani.

121. Civilni Muslimani su bili zatočeni u Srednjoškolskom centru u Foči i sportskoj dvorani "Partizan" u neizdržljivo nehumanim uslovima, bez ikakve medicinske njege i bez dovoljno hrane. Sve to događalo se pred očima, sa punim znanjem, a ponekad i uz neposredno učešće lokalnih vlasti, posebno policije. Policajci su tako radili kao čuvari u sportskoj dvorani "Partizan". Srpski vojnici i policajci (...) dolazili bi u te zatočeničke centre, izabrali jednu ili više žena, izveli ih i silovali.³⁸

122. Osim u gore pomenutim objektima (Srednjoškolski centar, HE Buk-Bijela, sportska dvorana „Partizan“ i KP dom), srpske vlasti su 1992. godine civile pretežno muslimanske i hrvatske nacionalnosti držale zatočene u sljedećih dvanaest zatočeničkih centara u toj općini: u bolnici u Foči, u policijskoj stanici u Miljevini, na "Brionima", u kući Slobodana Matovića, u kaznionici u Velečevu, u osnovnoj školi "Brod na Drini", u vojnom skladištu u Čohodor-Mahali, u jednoj muslimanskoj kući u Tmovači, u kući Muniba Hodžića na Presjeci kod Ustikoline, u stanu Asima Džanka u mjestu Donje Polje, kao i u kućama u selu Đidevo.³⁹

123. O dešavanjima na području općine Foča i okolnim selima u inkriminisanom periodu svjedočili su i svjedoci Osman Subašić, Uma Čolo, oštećena „S 1“, Petar Kovačević, Nedeljko Blagojević te svjedok Ekrem Zečević čiji je iskaz pročitao na glavnom pretresu.

³⁷ Utvrđena činjenica br. 33;

³⁸ Utvrđena činjenica br. 36;

³⁹ Utvrđena činjenica br. 48;

124. Svjedok **Osman Subašić**⁴⁰, naveo je da je u Foči živio do 08.04.1992. godine, te da je bio zaposlen u SJB Foča na radnom mjestu operativno-kriminalističkog tehničara od 01.07.1970. godine i obavljao poslove na cijelom području općine Foča. Ranije je radio kao policajac pozornik tako da je imao priliku ići u svako selo na području općine Foča. Koliko se sjeća, u tom periodu je nacionalni sastav stanovništva u Foči bio nekoliko procenata više Muslimana u odnosu na Srbe i ostale, većina su bili Muslimani-Bošnjaci. Nacionalni sastav SJB je u to vrijeme varirao ali je bilo malo više zaposlenih Srba. U KPD Foča su bili zaposleni i Srbi i Bošnjaci i određen broj Hrvata ali misli da je također bilo malo više Srba. Svjedok Subašić je naveo i da se unutar organa vlasti pokušavao napraviti neki balans u nacionalnom sastavu.

125. Prisjećajući se događaja koji su prethodili oružanom sukobu na području Foče, svjedok Subašić je naveo da je Predsjedništvo 18.09.1991. godine donijelo odluku da se sav aktivni i rezervni sastav SJB stave pod jednu kontrolu jer je bilo očigledno da se bila poremetila sigurnosna situacija u zemlji i počeli su pratiti šta se dešava. Kako on dalje navodi, indikator da se vatreno oružje pojavilo u rukama civila bilo je nekoliko događaja koji su za posljedicu imali smrtni slučaj. Svjedok Subašić je tokom direktnog ispitivanja detaljno opisao dva događaja, jedan, koji se desio u Brodu u upravi željeznice kada se jedno lice ubilo iz kalašnjikova koji je mogao doći samo iz vojnog magacina i drugi slučaj koji je bio u Orahovu kada je u toku noći dvoje mladih naišlo vozilom na zasjedu-stražu i djevojka ubijena iz puške M-48 (naoružanje koje je bilo pod kontrolom policije ili JNA).

126. Kako svjedok Subašić dalje navodi, već krajem 1991. godine osjetio se strah među ljudima, držane su straže, nailazili su na naoružane ljude i u gradu i van grada, i na strani Bošnjaka i Srba, i jedni i drugi su nosili oružje, bile su prvo lovačke puške koje su ljudi legalno posjedovali a kasnije se pojavilo i vojno naoružanje. U tom periodu već su bile prisutne i podjele po nacionalnim osnovama u državnim institucijama. Iako je bilo protivljenja za takve podjele u MUP-u i od strane Srba i Muslimana koji su bili zaposleni u SJB, ipak je na kraju i MUP podijeljen na srpski i muslimanski dio.

127. Svjedok Subašić potvrdio je i da je do oružanog sukoba u samoj Foči došlo oko 07./08. aprila 1992. godine, te da se za taj datum veže i pucanje iz vatrenog oružja iz Doma JNA kad je ranjena jedna ženska osoba na ulazu u Foču kod firme „Foča-trans“. Ovaj svjedok je dalje naveo da je ostao u Foči do dana prije nego je Foča zauzeta od

⁴⁰ Svjedok saslušan na nastavku glavnog pretresa održanom dana 23.03.2018. godine;

strane Srba te je opisao da su tog dana počele da padaju granate po Donjem Polju (gdje su živjeli uglavnom Bošnjaci, oko 80% stanovništva) iz pravca Kalinovika, misli da je bilo pucanja i iz pravca Zabrane i Čelovine, kao i da je bilo pucanja od strane Bošnjaka iz Donjeg Polja gdje je bio smješten Štab Teritorijalne odbrane (TO). Ta borba je, kako svjedok navodi, trajala 5-6 dana. Svjedok Subašić je također naveo da je on izveo svoju porodicu iz Foče, te da je i on napustio Foču 13-og ili 14-og aprila 1992. godine.

128. Nakon što je izašao iz Foče, kako svjedok Subašić dalje navodi, do kraja aprila je boravio u Ustikolini gdje je izmješten općinski štab TO i tu je obavljao funkciju pomoćnika komandanta za bezbjednost, a onda je štab TO prešao na teritoriju općine Goražde. Po saznanjima ovog svjedoka, na području općine Foča je ubijeno 2 - 2,5 hiljade Bošnjaka i oko 800 Srba. Naveo je da je imao priliku razgovarati sa ženama koje su bile zatvorene na području općine Foča, u mjestu Miljevina, u objektu „Partizan“ i u drugim objektima i stanovima, te mu je veliki broj tih žena ispričao da su silovane.

129. Svjedok **Petar Radović**⁴¹ naveo je da je prije rata živio sa roditeljima u selu Vojinovići općina Foča, u kom selu su živjeli Srbi dok su u okolnim selima živjeli Muslimani. Svjedok je naveo da su organizovane seoske straže, svako je čuvao svoju kuću, on lično nije imao naoružanje kad je držao stražu ali misli da drugi stanovnici njegovog sela vjerovatno jesu, imali su poluautomatske puške i puške M-48. Naveo je dalje da je Jovo Vladičić stanovnicima njegovog sela podijelio naoružanje, te da je Jovo Vladičić govorio i da se drže straže i da svako čuva svoju kuću. Kada je počeo rat, kako ovaj svjedok navodi, Muslimani su otišli iz okolnih sela, a u selima gdje su živjeli Muslimani popaljene su srpske kuće i obratno, a gdje su živjeli Srbi popaljene su muslimanske kuće.

130. Svjedok **Nedeljko Blagojević**⁴² naveo je da je trenutno nastanjen na adresi Cara Lazara broj 145, u Foči, gdje je bio nastanjen i prije rata sa suprugom i dva sina. Sjeća se početka rata u Foči, te navodi da se naziralo da će doći do sukoba, da bi u aprilu 1992. godine počeo rat. Ovaj svjedok navodi da on nije bio vojno angažovan na samom početku rata, nego je u junu ili maju 92. godine dobio poziv da se javi u kasarnu „Livade“ gdje je zadužio poluautomatsku pušku i raspoređen je u I bataljon kod Zorana Vukovića. Kada mu je ubijen brat od strica prešao je u jedinicu Dragana Nikolića i u toj jedinici je ostao tokom 93. godine.

⁴¹ Svjedok saslušan na nastavku glavnog pretresa održanom dana 11.05.2018. godine;

⁴² Svjedok saslušan na nastavku glavnog pretresa održanom dana 01.06.2018. godine;

131. I svjedok **Uma Čolo** je u svom iskazu datom na glavnom pretresu dana 17.04.2018. godine, iznijela svoja saznanja o dešavanjima na području općine Foča u inkriminisanom periodu. Svjedok Čolo je tokom direktnog ispitivanja navela da je rođena u Foči, da su joj roditelji bili razvedeni i da je do 1977. godine živjela sa majkom i sestrom u jednoj starijoj kući u naselju Palestina u Čohodor mahali. Svjedok je takođe navela i da je njena majka Munira 1981. godine dobila stan (garsonjeru) u istom naselju od Zavoda za zapošljavanje čiji je uposlenik bila. Tokom daljeg svjedočenja, svjedok Čolo je navela da ju je rat zatekao u Sarajevu a da je njena majka u tom periodu bila sama u Foči. Prisjećajući se događaja iz maja 1992. godine, svjedok Čolo je navela da je tada poslednji put razgovarala sa majkom telefonom i da su u Foči tada uveliko bili počeli nemiri. Za tragičnu sudbinu majke svjedok Čolo saznala je tek 1994. godine, od žene koja se porađala u bolnici u Hrasnici gdje je svjedokinja i inače bila zaposlena. Tom prilikom, ta žena joj je ispričala da je njena majka Munira stradala od bombe koja je bačena u kuću, tzv. "Planikina kuća", u kojoj su bili zatvoreni civili bošnjačke nacionalnosti. Ova žena je svjedokinji Čolo potvrdila i da je lično gledala kada su tijela stradalih odvežena bagerom prema džamiji. Tijelo svjedokinjine majke ekshumirano je 2002. godine zajedno sa još 4 leša odmah pored džamije.

132. Svjedok **Ekrem Zeković**, u iskazu datom istražiteljima MKSJ, a koji iskaz je, kao što je to prethodno navedeno, pročitao na glavnom pretresu, takođe je potvrdio da je oružani sukob na području Foče počeo 08. aprila 1992. godine, granatiranjem mjesta Šukovac iz područja Čerezluka i sa pozicija iznad "Foča-transa" na lijevoj strani rijeke Drine. Prema navodima ovog svjedoka, bitke su trajale do sredine aprila 1992. godine kada su se Muslimani morali povući iz područja Kazneno-popravnog zavoda Foča i iz Donjeg Polja u pravcu Ustikoline. Svjedok Zeković u svom iskazu takođe je detaljno opisao situaciju u Foči u to vrijeme, način na koji je uhapšen i odveden u KP Dom, te maltretiranja koja je prošao u domu od dana zarobljavanja pa do razmjene 1994. godine.

133. Prethodno navedene sadržaje iskaza svjedoka koji su govorili o dešavanjima na prostoru općine Foča, vijeće prihvata kao vjerodostojne i istinite. Vijeće nalazi da su svjedoci, svaki od njih u domenu svojih saznanja o onome što se dešavalo u kritičnom periodu govorili o onome što su vidjeli, čuli, osobno preživjeli, prenoseći sliku ratnih dešavanja na području općine Foča u proljeće i ljeto 1992. godine.

134. Pored navedenog, i iz brojnih materijalnih dokaza⁴³ koje je Tužilaštvo prezentovalo i uvelo u spis, proizilazi da su početne netrpeljivosti između Srba i Bošnjaka postale očite nakon pojave političkih-nacionalnih stranaka. Netrpeljivosti su prerasle u neprijateljstva između dvije etničke i nacionalne grupe Srba i Bošnjaka a rezultat istih, na teritoriji Foče, ogledao se pogoršanoj bezbjednosnoj situaciji za bošnjačko stanovništvo.

135. Sve navedeno ukazuje da je napad na civilno bošnjačko stanovništvo općine Foča imao karakter sistematičnosti. Napad je preduzet na identičan način u jednom kratkom vremenskom periodu uz učešće više osoba koje su doprinijele oduzimanju fizičke slobode, zatvaranju, premlaćivanju, silovanju i ubistvima. Postojao je jasan obrazac postupanja sa licima lišenim slobode, odvođeni su u unaprijed pripremljene objekte na dalje ispitivanje i premlaćivanje. Razmjere preduzetih aktivnosti, poput onih opisanih u izreci presude, ne predstavljaju izolovane radnje, čije posljedice su slučajnog karaktera, već aktivnosti preduzete od strane pripadnika srpskih vojnih snaga, u čemu su učešća uzele i paravojne formacije.

136. Nadalje, iz dokaza Tužilaštva T – 187 do T - 194, koje nije osporavala odbrana optuženog, proističe da su na različitim lokalitetima na području općine Foča (Ustikolina, Buk Bijela, Vikoč, Godijeno) nađeni posmrtni ostaci osoba bošnjačke nacionalnosti, među kojima veći broj starijih ženskih osoba, a koje su stradale tokom 1992. godine. Pored toga, iz dokaza T - 173 i T - 195 proističe da je tokom 1992. godine uništen veliki broj islamskih vjerskih objekata (džamija i mesdžida) i kulturno-historijskih spomenika na području općine Foča, od strane srpskih snaga.

137. Veliki broj bošnjačkog stanovništva je prognan sa područja općine Foča⁴⁴, ostali su zatvarani u prethodno oformljene logore, gdje su bili podvrgavani fizičkim i psihičkim zlostavljanjima i ubistvima, a ženske osobe su bile podvrgnute višestrukim silovanjima i ubistvima⁴⁵.

138. Kako proističe iz utvrđenih činjenica i dokaza naprijed navedenih, napad je bio i rasprostranjen. Rasprostranjenost preduzetog napada proizilazi iz činjenice da su cilj istoga bili stanovnici Foče bošnjačke nacionalnosti, ne samo oni koji su naseljavali uže jezgro općine Foča, već i okolna sela Brod, Miljevina, Filipovići, Paunci, Jeleč,

⁴³ Dokazi Tužilaštva BiH od T-19 do T-79;

⁴⁴ Dokazi Tužilaštva BiH T - 171 i T – 167;

⁴⁵ Dokazi Tužilaštva BiH T - 146, T - 147, T - 168, T – 169;

Mješaja/Trošanj. Svi ovi događaji na širem području općine Foča, morali su biti dijelom planiranja, organizacije i koordinacije sa ciljem, uspostavljanja srpske općine Foča u kojoj neće živjeti bošnjačko stanovništvo.

139. Dakle, vijeće je na temelju svega iznesenog, van razumne sumnje utvrdilo postojanje rasprostranjenog i sistematičnog napada na području općine Foča za vrijeme kojeg napada su poduzimane i inkriminisane radnje od strane optuženog. Naime, jasno je iz analiziranih dokaza da je širok i sistematičan napad trajao i prije i poslije vremena izvršenja radnji od strane optuženog (kako to proističe iz utvrđenih činjenica i materijalnih dokaza koji su prethodno analizirani) ali ono što je za vijeće bitno i nesporno dokazano je da je ovaj napad trajao u vrijeme kada je optuženi počinio inkriminisane radnje prema oštećenoj „S 1“.

b. Cilj napada – civilno stanovništvo bošnjačke nacionalnosti opštine Foča

140. Kada je u pitanju status lica prema kojima su počinjene radnje, vijeće prevashodno ukazuje na opću odredbu zajedničkog člana 3. Ženevske konvencije prema kojoj se civilima imaju smatrati *“osobe koje ne učestvuju neposredno u nepr.jateljstvima, podrazumjevajući tu i pripadnike oružanih snaga koji su položili oružje i osobe onesposobljene za borbu usljed bolesti, ranjavanja, lišenja slobode ili iz kojeg bilo drugog uzroka”*⁴⁶. U slučaju sumnje da li je neka osoba civil, ta osoba smatrat će se civilom.

141. Sintagma „usmjeren protiv“ zahtjeva da civilno stanovništvo mora biti primarni cilj napada, a ne samo sporedan cilj.⁴⁷ Stoga, primarni cilj napada mora biti „neko civilno stanovništvo“. „Bilo koje“ naglašava činjenicu da zločini protiv čovječnosti mogu biti počinjeni i u odnosu na stanovnike koji pripadaju neprijateljskoj strani i nad sopstvenim stanovnicima.⁴⁸

142. Pojam „civilno“ se odnosi na osobe koje nisu borci. „Stanovništvo“ označava veliku grupu žrtava i krivična djela u kojima su žrtve pripadnici jedne skupine. Nije neophodno da

⁴⁶ Ženevska konvencija o zaštiti civilnih osoba (član 3. stav 1. tačka a). Ovim članom propisano je da će se prema ovoj kategoriji stanovništva postupati, u svakoj prilici čovječno, bez ikakve nepovoljne diskriminacije zasnovane na rasi, boji kože, vjeri ili ubjeđenju, polu, rođenju, imovnom stanju ili kojem drugom sličnom mjerilu.

⁴⁷ Presuda žalbenog vijeća MKSJ u predmetu *Tihomir Blaškić*, 29.07.2004. godine, paragraf 106;

⁴⁸ Presuda žalbenog vijeća MKSJ u predmetu *Kunarac i drugi*, 12.06.2002. godine, paragraf 91;

cjelokupno stanovništvo određenog područja bude cilj napada. Dovoljno je pokazati da je napad bio usmjeren protiv dovoljnog broja pojedinaca, odnosno da je bio usmjeren protiv njih na takav način da je napad za cilj doista imao civilno „stanovništvo“, a ne ograničeni i nasumice odabrani broj pojedinaca.⁴⁹

143. Neki od osnovnih faktora na osnovu kojih se utvrđuje da li je napad bio usmjeren protiv civilnog stanovništva su: sredstva i metode korištene u toku napada, broj žrtava, status žrtava, diskriminatorni karakter napada, priroda krivičnih djela počinjenih u toku napada, otpor pružen napadačima u trenutku napada i u kojoj mjeri se napadačka sila pridržavala ili pokušala pridržavati zahtjeva o preduzimanju mjera predostrožnosti propisanih ratnim pravom.⁵⁰

144. Prema praksi MKSJ, termin „civilno stanovništvo“ odnosi se na osobe koji su civili, a ne pripadnici oružanih snaga ili neki drugi legitimni borci.⁵¹ Civilno stanovništvo mora biti primarni cilj napada, a ne sporedna žrtva istog.

145. Dodatno, napad ne mora biti usmjeren prema neprijatelju, on može takođe biti usmjeren protiv bilo kojeg civilnog stanovništva, uključujući bilo koji dio stanovništva napadnute države. Pojam civila u strogom smislu obuhvata sva ona lica koja su bila van borbenog stroja kada je krivično djelo počinjeno⁵². Takođe, definicija civilnog stanovništva obuhvata pojedince koji su možda u nekom određenom trenutku pružili otpor i osobe izvan borbenog stroja⁵³. Stanovništvo se može smatrati civilnim čak i ako su prisutni i neki necivili – ono jednostavno treba da bude pretežno civilnog karaktera.⁵⁴

146. Na osnovu činjeničnih utvrđenja koja su detaljno obrazložena prilikom ocjene postojanja i karaktera napada, vijeće nalazi da nema nikakve sumnje da su sva lica prema kojima je bio usmjeren napad, pa tako i oštećena „S 1“, bili civili. Oštećena „S 1“ nije bila vojno angažovana, nije bila u uniformi niti je pružala ikakav otpor. Odvedena je iz svog sela do sabirnog centra, a onda i u razne druge objekte gdje je bila seksualno zlostavljana.

⁴⁹ Presuda prvostepenog vijeća MKSJ u predmetu *Duško Tadić*, 07.05.1997. godine, paragraf 644;

⁵⁰ Presuda žalbenog vijeća MKSJ u predmetu *Tihomir Blaškić*, paragraf 106; presuda žalbenog vijeća MKSJ u predmetu *Kunarac i drugi*, paragraf 90;

⁵¹ Ženevska konvencija o zaštiti civilnih osoba iz 1949. godine, zajednički član 3;

⁵² Presuda žalbenog vijeća MKSJ u predmetu *Jelisić*, paragraf 54;

⁵³ Presuda pretresnog vijeća MKSJ u predmetu *Naletilić i Martinović*, paragraf 235;

⁵⁴ Presuda pretresnog vijeća MKSJ u predmetu *Kordić i Čerkez*, paragraf 180;

147. Ovu činjenicu nije osporavala ni odbrana optuženog.

c. Optuženi je znao za napad i da su njegova djela dio tog napada

148. Vijeće je na temelju činjenica i okolnosti koje su prezentirane tokom predmetnog postupka, utvrdilo postojanje veze između djela optuženog i napada, na način da su njegovi postupci i činjenja bili u direktnoj vezi sa izvršenim napadom.

149. Djela optuženog moraju biti „dio“ rasprostranjenog ili sistematičnog napada usmjerenog protiv civilnog stanovništva, a ne da samo vremenski ili prostorno koincidiraju s njim.⁵⁵ Inkriminisano djelo ne može biti izolovano djelo. Djelo se smatra izolovanim kada je toliko daleko od samog napada da se ne može, nakon što se razmotri kontekst i okolnosti pod kojim je počinjeno, razumno reći da je isto dio napada.⁵⁶

150. Pored namjere da se poćini osnovno djelo, optuženi mora znati za širi kontekst u kojem se, radnje koje vrši, nalaze, s tim da optuženi pogotovo mora znati za napad usmjeren protiv civilnog stanovništva, odnosno znati da je njegovo krivićno djelo dio toga napada ili u najmanju ruku rizikovati da njegova djela postanu dio toga napada.⁵⁷

151. Da je optuženi Milan Todović bio svjestan kontekstualne osnove u koju se uklapa djelo koje je poćinio u osnovi zloćina i da je bio svjestan neksusa između svog djela i tog konteksta, govore konkretne aktivnosti koje je poduzimao i ono što mu je nesumnjivo bilo poznato.

152. Zaključak o postojanju svjesti kod optuženog Todovića može se izvesti na osnovu njegove pripadnosti vojnoj formaciji jedne od strana u sukobu. U tom smislu, vijeće je prije svega cijenilo iskaz⁵⁸ optuženog Milana Todovića dat u istrazi pred Tužilaštvom BiH, u

⁵⁵ Presuda žalbenog vijeća MKSJ u predmetu *Tadić*, paragraf 248, 255; presuda prvostepenog vijeća MKSJ u predmetu *Kunarac i drugi*, paragraf 417; presuda žalbenog vijeća MKSJ u predmetu *Kunarac i drugi*, paragraf 99;

⁵⁶ Presuda prvostepenog vijeća MKSJ u predmetu *Tadić*, paragrafi 629 – 633;

⁵⁷ Presuda žalbenog vijeća MKSJ u predmetu *Kunarac i drugi*, paragraf 102;

⁵⁸ Dokaz Tužilaštva BiH br. T- 197 (Zapisnik o ispitivanju osumnjićenog Milana Todovića br. T20 0 KTRZ 0012286 16 od 24.10.2017. godine, audio zapis ispitivanja osumnjićenog Milana Todovića od 24.10.2017. godine i transkript br.: T20 0 KTRZ 0012286 16 saćinjen u vezi ispitivanja osumnjićenog Milana Todovića od 24.10.2017. godine);

kojem isti potvrđuje da je odmah nakon izbijanja rata mobilisan da radi za vojsku popravku obuće u Miljevini, u fabrici „Foleda“ a nakon toga i u Foči. U odnosu na ovu okolnost, vijeće je cijeno i dokaze Tužilaštva T-7 do T-11, koji su bili nesporni i za odbranu. Pored toga, i svjedoci saslušani tokom glavnog pretresa (Petar Radović, Aleksa Vladičić, Nedeljko Blagojević i brat optuženog Žarko Todović) potvrdili su da je optuženi u inkriminisanom periodu držao obučarsku radnju u Čohodor mahali u Foči, te da je popravljao obuću kako za civilna lica, tako i za pripadnike vojnih formacija.

153. U vezi s tim, za vijeće nije sporno da je optuženi Todović obavljajući poslove obučara, kao pripadnik vojske RS, živeći na području Foče u relevantnom vremenskom periodu, bio u stalnim kontaktima sa pripadnicima srpske vojske i interventnih jedinica, te da mu je zasigurno morala biti poznata činjenica o sudbini bošnjačkog civilnog stanovništva koje je živjelo kako u Foči tako i u okolnom selima. Naime, i u užem i širem području općine Foča, kako je to utvrđeno prethodno, osobe bošnjačke nacionalnosti su otpuštane sa posla, vođene na ispitivanja, zatvarane u prethodno formirane logore gdje su bili izloženi fizičkom i psihičkom zlostavljanju i ubistvima, dok su žene bile podvrgnute svakodnevnim silovanjima. Navedene činjenice i okolnosti su bez sumnje bile poznate optuženom. U prilog ovom zaključku govori i činjenica da je optuženi znao da je oštećena „S 1“ Bošnjakinja iz Trošnja, da su je tamo zarobili srpski vojnici, da su joj ubili članove rodbine, kao i da je bila zadržana od strane „Drageca“ i „Jojića“ sa još dvije Bošnjakinje od 14-15 godina, a da su te dvije djevojke zadržali Dragec i Jojić, dok su njemu predali oštećenu „S 1“. Konačno, i sam optuženi je u svojoj izjavi potvrdio da je govorio oštećenoj „S 1“ da za nju u Foči nema života, da ne može tu opstati, da je bezvlašće, da je ratno stanje. Također, bitno je istaći da je optuženi oštećenu „S 1“ kupio od „Drageca“, znao je da je oštećenoj kao osobi bošnjačke nacionalnosti bilo ograničeno kretanje i da je u podređenom položaju u odnosu na ostale građane, držao ju je zatočenu oko tri mjeseca, bez osnovnih životnih uslova i tokom tog perioda je seksualno zlostavljao. U svim navedenim okolnostima optuženi je preduzimao radnje za koje je oglašen krivim, očigledno svjestan da su i njegove radnje u mnogome doprinijele stanju u kojem su se nalazili Bošnjaci na području općine Foča. Posebno treba imati u vidu da je oštećena osoba ženskog spola a da su ženske osobe svakako u ovakvim situacijama ugroženije i nezaštićenije od osoba muškog spola koji su uglavnom naoružani i učestvuju direktno u neprijateljstvima.

154. Ako se sve navedeno sagleda u kontekstu masovnosti samoga napada, te

sveobuhvatnosti djelovanja srpskih snaga prema civilnom bošnjačkom stanovništvu, opravdano je zaključiti da je optuženi, kao osoba koja je u navedenom periodu boravila na području Foče te stalno bila u kontaktu sa pripadnicima vojnih i paravojnih formacija koje su vršile napade, u potpunosti bio upućen u svakodnevna dešavanja na području ove općine, slijedom čega se nedvojbeno može zaključiti da je optuženi Milan Todović znao za postojanje niza rasprostranjenih i sistematskih zločina usmjerenih protiv civilnog bošnjačkog stanovništva opštine Foča, te nema sumnje da je znao i htio da i njegovo djelo bude dijelom napada i da doprinese tom i takvom napadu, te da je krivičnopravne radnje poduzimao upravo protiv osobe bošnjačke nacionalnosti koja je bila čak i predmet trgovine.

B. POJEDINAČNE INKRIMINACIJE U OSNOVI ZLOČINA PROTIV ČOVJEČNOSTI

155. Nakon što je utvrdilo postojanje općih elemenata krivičnog djela Zločini protiv čovječnosti iz člana 172. KZ BiH, vijeće je na osnovu provedenih dokaza utvrdilo da je optuženi svojim radnjama ostvario obilježja krivičnog djela Zločini protiv čovječnosti iz člana 172. stav 1. tačka g) (prisiljavanje druge osobe na seksualni odnos ili s njim izjednačenu seksualnu radnju (silovanje) opisano pod tačkom 1. izreke presude i krivično djelo Zločini protiv čovječnosti iz člana 172. stav 1. tačka g) (seksualno ropstvo i silovanje), opisano pod tačkom 2. izreke presude, a sve u vezi sa članom 180. stav 1. KZ BiH.

1. Silovanje oštećene "S 1" (tačka 1. izreke presude)

156. Silovanje podrazumijeva prisiljavanje druge osobe upotrebom sile ili prijetnje direktnim napadom na njen život ili tijelo ili na život ili tijelo njoj bliske osobe, na seksualni odnos ili s njim izjednačenu seksualnu radnju (član 172. stav 1. tačka g) KZ BiH).

157. Slijedom navedene definicije, silovanje podrazumijeva kumulativno postojanje dva elementa:

- a. Prisiljavanje druge osobe upotrebom sile ili prijetnje direktnim napadom na njen život ili tijelo (...),

b. Na seksualni odnos ili s njim izjednačenu seksualnu radnju.

158. MSKJ u predmetu *Kunarac, Kovač i Vuković*, (Žalbeno vijeće), 12. juni 2002., parag. 127-132 navodi: "*Actus reus* krivičnog djela silovanja prema međunarodnom pravu čini seksualna penetracija, bez obzira koliko neznatna: (a) vagine ili anusa žrtve penisom počinioca ili bilo kojim drugim predmetom kojim se počinitelj poslužio; ili (b) usta žrtve penisom počinioca; kada do takve seksualne penetracije dođe bez pristanka žrtve.

159. Nadalje, u predmetu *MKSJ-a Kvočka i dr.*, (Pretnosno vijeće), 2. novembar, 2001, parag. 175. i 180, silovanje je definisano kao "fizički nasrtaj seksualne prirode, počinjen nad nekom osobom u okolnostima prisile".

160. U predmetu *Furundžija* pretnosno vijeće MKSJ je iznijelo mišljenje da će seksualna penetracija predstavljati silovanje ukoliko do nje nije došlo uz istinsku volju ili pristanak žrtve. Relevantnost ne samo sile, prijetnje silom i prinude, nego i odsustva pristanka ili voljnog sudjelovanja je obrazložena u predmetu *Kunarac*, gdje je zapaženo sljedeće: „u svim jurisdikcijama koje je Pretnosno vijeće razmotrilo, nužan je elemenat sile, prinude, prijetnje ili djelovanja bez saglasnosti žrtve: upotreba sile ima široko tumačenje i obuhvata dovođenje žrtve u bespomoćno stanje“⁵⁹.

161. U istom predmetu su ustanovljeni sljedeći faktori koji moraju (alternativno, a ne kumulativno) biti ispunjeni da bi postojalo krivično djelo silovanja:

- seksualna aktivnost praćena je silom ili prijetnjom silom, koja je upućena žrtvi ili nekoj trećoj osobi;
- seksualna aktivnost praćena je silom ili različitim drugim specificiranim okolnostima koje su žrtvu učinile osobito ranjivom ili su je učinile nesposobnom da izrazi informirano odbijanje; ili
- do seksualne aktivnosti dolazi bez pristanka žrtve.

162. *Mens rea* koja se zahtijeva za zločin silovanja je namjera da se izvrši seksualna penetracija uz znanje da se to dešava bez saglasnosti žrtve.⁶⁰ Za silovanje kao zločin

⁵⁹ Presuda pretnosnog vijeća MKSJ u predmetu *Kunarac i dr.*, paragraf 440.

⁶⁰ Presuda pretnosnog vijeća MKSJ u predmetu *Furundžija*, paragraf 185; presuda pretnosnog vijeća MKSJ u predmetu *Kunarac i drugi*, paragraf 460.

protiv čovječnosti, dodatno se zahtijeva da je počinitelj znao da njegova djela ulaze u okvir rasprostranjenog i sistematskog napada na civilno stanovništvo.⁶¹

163. Tačkom 1. izreke presude optuženi Todović oglašen je krivim što je neutvrđenog dana u periodu između 30.10.1992. godine i kraja decembra 1992. godine, oštećenu „S 1“ silovao u stanu u jednoj od stambenih zgrada u Foči, u koji je oštećena prethodno dovedena od strane jednog pripadnika Vojske Republike Srpske (VRS).

164. Uvjerenje vijeća o krivici optuženog za silovanje oštećene, na način kako je to činjenično opisano u izreci presude, utemeljeno je prvenstveno na iskazu ove svjedokinje, koja je ujedno i oštećena krivičnim djelom, a čiji iskaz vijeće nalazi detaljnim i uvjerljivim, te potkrijepljenim posrednim iskazima svjedoka Neđeljka Blagojevića i Osmana Subašića.

165. Svjedočeći na glavnom pretresu održanom dana 26.03.2018. godine, oštećena „S 1“ je potvrdila da je do 03. jula 1992. godine živjela u jednom selu na području općine Foča, zajedno sa ocem, majkom i bratom, gdje ih je zatekao rat.

166. Prisjećajući se događaja od 03. jula 1992. godine, oštećena je navela da su tog dana, u ranu zoru, u selo u kojem je živjela upale srpske vojne jedinice, kojom prilikom su zarobile oko 30-ak žena i djece kao i sedam muškaraca koji su bili skriveni u jednoj šumi odmah pored sela. Oštećena je navela i da su ti vojnici, odmah po zarobljavanju, ubili njenu majku i još dvoje ljudi, a da su preostale zarobljene odveli u mjesto Buk Bijela.

167. Oštećena je potom navela i da su po dolasku u Buk Bijelu zatekli puno vojske, da su njih koji su bili zarobljeni prvobitno smjestili u neke barake a da je onda uslijedilo odvođenje na ispitivanje kojom prilikom je i ona odvođena na ispitivanje te silovana više puta od nepoznatih vojnika.

168. Oštećena je u svom iskazu detaljno opisala i događaje koji su uslijedili nakon toga, navodeći da su nakon 2–3 h zarobljena lica sa tog mjesta autobusima prevezena do SUP-a u Foči, a onda u srednjoškolski centar gdje su ostali 15-ak dana, da bi ih potom prebacili u salu „Partizan“. Oštećena je potvrdila i da su žene za sve vrijeme tog boravka, prvo u srednjoškolskom centru, a onda i sali „Partizan“ konstantno izvođene i silovane.

⁶¹ Presuda žalbenog vijeća u predmetu Kunarac i drugi, paragraf 85.

169. 02. avgusta 1992. godine oštećena je zajedno sa još tri žene, od kojih je jedna od njih bila maloljetna (12 godina), odvedena u Miljevinu gdje su ostale do 30. oktobra 1992. godine, kada su po njih došli Dragan Zelenović, Janko Janjić i Gojko Janković i opet ih vratili u Foču, gdje su bile smještene u jednom stanu u zgradama zvanim "Lepa Brena". Na pitanje tužioca da li je u Miljevini bilo zlostavljanja, oštećena odgovara: *"Bilo je svakonoćno, svakonoćno."*⁶²

170. Tokom daljeg svjedočenja, oštećena "S 1" je navela i da su nakon toga njih četiri često odvođene na različite lokacije u Foči gdje su bile izložene višestrukom maltretiranju i silovanju od strane različitih lica.

171. Oštećena je detaljno opisala i događaj kada je prvi put vidjela optuženog Todovića, navodeći da se to desilo nakon što je izvjesni Dragan Stanković zv. "Dragec" od Radomira Kovača kupio jednu od djevojaka (djevojčicu) koje su bile zajedno sa njom.

172. Opisujući ovaj događaj, oštećena je navela da je jednu več u stan u kojem su bile smještene došao izvjesni Dragan Stanković zv. "Dragec" i za 200 maraka kupio djevojčicu koju je potom odveo u neki drugi stan. Na pitanje tužioca šta se dalje dešavalo sa njih tri koje su ostale u stanu, oštećena odgovara: *"Možda posle nekih dva, dva sata došao je ponovo Tuta i Zeja i rekli su da idem sa njima. I ja sam izašla i otišla sa njima i oni su mene vratili, svratili u, u Aladži u jedncj, u zgradi u Aladži onde odma kod parka, i ostavili su mene u autu. Oni su otišli gore nego je u stan nekome, ja nisam znala ko je tu se nalazi. I zadržali se neko vrjeme i onda su sišli odozgo i rekli su meni idi gore, ideš kod male da budeš. Ja nisam znala da je mala tu. I ja sam otišla gore i bila sam kod njih jedno, jedno vrjeme. I onda nas je, nas je Dragan Stanković prebacio u kuću od, od nekog Jcjića, ne znam sad kako se zvao, u gore iznad Aladže i tuj smo boravile neko izvjesno vrjeme i tu, u tu kuću je Dragan Stanković doveo, doveo izvjesnog Milana Todovića i rekao je da, da će, da će on da, da ja moram rjem u učiniti zadovoljstvo i da će se on da brine o meni."*⁶³

173. Nakon toga, kako oštećena navodi, optuženi Todović je silovao oštećenu na kauču gdje su sjedili, dok je Jasmin Gazdić silovao drugu žensku osobu (djevojčicu od 12 godina) u drugoj sobi. Vojnici koji su bili prisutni te prilike bili su naoružani.

⁶² Transkript suđenja od 26.03.2018. godine, strana 12;

⁶³ *Ibid*, str. 15;

174. Oštećena je dalje navela da optuženog Todovića nije od ranije poznavala ali da se on njoj predstavio i rekao da ima obučarsku radnju u Kalinoviku, a da sada radi u Foči i popravlja obuču za vojsku. Nakon ovog događaja, oštećena i druga ženska osoba (djevojčica od 12 godina) ostaju narednih 2-3 dana u tom stanu sve dok ih izvjesni "Dragec" nije odveo u garsonjeru iznad sale "Partizan", kada je opet uslijedilo seksualno zlostavljanje od strane različitih vojnika.

175. Iskaz oštećene "S 1" potvrdili su i svjedoci Neđeljko Blagojević i Osman Subašić, koji su pored ostalog naveli da je Dragan Stanković zv. "Dragec" bio pripadnik interventne jedinice „Dragan Nikolić“ na području Foče, te da su se pripadnici iz te jedinice osjećali kao da je grad njihov, da su žene njihove, da je imovina njihova, da mogu raditi sa ljudima šta hoće.

176. Nalazeći iskaz žrtve - oštećene „S 1“ kredibilnim, objektivnim, nepristrasnim i dosljednim u bitnim elementima i tokom unakrsnog ispitivanja od strane odbrane optuženog te predsjednika sudećeg vijeća, vijeće je osudu za inkriminaciju, u odlučujućem dijelu i zasnovalo na istom. Vijeće nije moglo da zanemari ni da je inkriminirani događaj predstavljao traumatično iskustvo posebno za oštećenu, koja je u vrijeme preduzimanja zabranjene radnje bila relativno mlada osoba i koja je prethodno pretrpila gubitak članova porodice te brojna zlostavljanja i silovanja. Kada je cijenilo iskaz oštećene vijeće je moralo imati u vidu i da sjećanje na takve događaje za svaku žrtvu predstavlja ponovnu traumatizaciju, koju kroz svjedočenje i suočavanje sa tim zasigurno ponovno proživljavaju.

177. Prilikom ocjene iskaza oštećene, vijeće je imalo u vidu i nalaz i mišljenje vještaka prof. dr. Abdulaha Kučukalića, neuropsihijatra, subspecijaliste forenzičke psihijatrije i mr. psihologije Nermine Bajramagić, koji su, nakon obavljene ekspertize, sačinili nalaze i mišljenja, a potom i na glavnom pretresu detaljno iznijeli svoje mišljenje o zdravstvenom stanju oštećene. S tim u vezi, vještaci su u svom nalazu kao nesporno zaključili da je oštećena "S 1" usljed pretrpljenih traumatičnih iskustava doživila trajne promjene ličnosti (koje se, između ostalog ogledaju u socijalnoj izolaciji i strahu, gubitku sposobnosti za emocionalnu bliskost s drugim ljudima, košmarni snovi o preživjelim događajima) i povratnu depresiju te hronični PTSP. Vještaci su takođe utvrdili i da je opća životna sposobnost oštećene umanjena u procentu od 45 %.

178. Vijeće je prihvatilo nalaze i mišljenja vještaka, kao i njihove usmene iskaze kao istinite, pouzdane, zasnovane na pravilima struke i nauke, imajući u vidu da se radi o

dugogodišnjim sudskim vještacima, a pri čemu se isti nalazi i zaključci temelje na prezentovanoj medicinskoj dokumentaciji oštećene, kao i rezultatima izvršenog pregleda i razgovora sa oštećenom.

179. Prilikom ocjene da li je spolni odnos između oštećene "S 1" i optuženog bio nevoljan, vijeće je razmotrilo sve okolnosti prije samog događaja, te ponašanje optuženog u toku i nakon samog događaja kao i cjelokupnu situaciju u Foči u to vrijeme, te je van razumne sumnje zaključilo da je do spolnog odnosa optuženog i oštećene došlo bez njenog pristanka, te da oštećena prilikom izvršenja silovanja nije bila u mogućnosti pružiti bilo kakav otpor kako bi uspješno osujetila optuženog u njegovoj namjeri.

180. Mogućnost eventualnog pristanka oštećene u konkretnoj situaciji bila je potpuno isključena, dok namjera optuženog da ostvari seksualni odnos i znanje da se to odvija bez pristanka oštećene jasno proizilazi iz svih provedenih dokaza. S tim u vezi, vijeće je naročito cijenilo okolnosti pod kojima je oštećena dovedena u stan, činjenicu da se radilo o relativno mladoj osobi, koja je prethodno istjerana sa svog ognjišta a potom odvojena od porodice i odvođena na različita mjesta gdje je višestruko silovana, koje okolnosti su optuženom morale biti poznate, uprkos čemu je njegova namjera da izvrši neželjen spolni odnos sa žrtvom bila uz punu svijest da žrtva na taj odnos nije pristala slobodno i dobrovoljno, čime je htio učinjenje tog zabranjenog djela istrajavši u istom do kraja.

181. Imajući u vidu navedene opće elemente krivičnog djela zločina protiv čovječnosti, odnosno da je optuženi u kritično vrijeme znao za rasprostranjen i sistematičan napad, te da njegove radnje čine dio tog napada, vijeće zaključuje da je svjesno iskoristio svoj položaj i ranjivost oštećene kako bi sa njom ostvario seksualni odnos. Dakle, optuženi je u vrijeme izvršenja krivičnog djela znao da oštećena pripada dijelu civilnog stanovništva protiv kog je usmjeren napad, odnosno da je kod iste postojao osjećaj straha za svoju sigurnost, koji će je onemogućiti u pružanju bilo kakvog otpora, kao i činjenica da su u kući gdje je silovana bili prisutni i vojnici koji su bili naoružani od kojih joj je jedan naredio da optuženom mora "učiniti zadovoljstvo", te je optuženi, svjestan takve situacije, sa istom ostvario seksualni odnos uz punu svijest da ona na njega nije pristala dobrovoljno, pa je radnjama opisanim u tački 1. izreke sa direktnim umišljajem, svjesno i voljno, sa nesumnjivim znanjem o karakteru poduzetih radnji, počinio krivično djelo zločini protiv čovječnosti radnjom silovanja.

182. Vijeće napominje da je izvršilo izmjenu u činjeničnom opisu ove tačke

izreke presude na način da je riječi „a da će jcj Milan zauzvrat pomoći da se spasi“ zamjenilo riječima „a da će je Milan zauzvrat paziti“ na koji način je činjenični opis iste uskladilo sa iskazom oštećene „S 1“.

2. Seksualno ropstvo oštećene “S 1” (tačka 2. izreke presude)

183. Tačkom 2. izreke presude optuženi Todović oglašen je krivim da je u vremenskom periodu između decembra 1992. godine i 05.03.1993. godine, oštećenu „S 1“ držao u seksualnom ropstvu i prisilio na seksualni odnos, a nakon što ju je kupio od pripadnika VRS.

184. Seksualno ropstvo je propisano članom 7. Rimskog statuta Međunarodnog krivičnog suda, te su utvrđeni sljedeći elementi koji čine ovu radnju:

- počinitelj je iskoristio jednu ili sve ovlasti koje se odnose na pravo vlasništva nad jednom ili više osoba, kao što su kupovina, prodaja, posuđivanje ili razmjena takvih osoba, ili slično lišenje slobode tih osoba.
- počinitelj je takvu osobu ili osobe natjerao na jedno ili više djela seksualne prirode;
- postupanje je izvršeno u okviru širokog ili sistematičnog napada usmjerenog protiv civilnog stanovništva;
- počinitelj je znao da je postupanje predstavljalo, ili je namjeravao da postupanje bude dio širokog ili sistematičnog napada usmjerenog protiv civilnog stanovništva.

185. Apelaciono vijeće ovog suda u predmetu Gojko Janković⁶⁴ je također utvrdilo da su elementi koji čine radnju seksualnog ropstva sljedeći:

- namjerno provođenje bilo koje ili svih ovlasti koje su u vezi sa pravom vlasništva nad osobom;
- počinitelj je učinio da žrtva učestvuje u jednom ili više činova seksualne prirode.

⁶⁴ Presuda žalbenog vijeća Suda BiH u predmetu *Gojko Janković*;

186. Svjedočeći na glavnom pretresu dana 26.03.2018. godine, oštećena "S 1" je detaljno opisala patnju kojoj je bila izložena za vrijeme zatočeništva i pod "vlašću" optuženog Todovića, a koja je kod nje prouzrokovala tešku traumu od koje se godinama liječi, što su u konačnom potvrdili i vještaci u svom nalazu i mišljenju.

187. "Početak" radnji koje su obilježile vremenski period od decembra 1992. godine do 05.03.1993. godine (u kojem vremenskom periodu je optuženi držao oštećenu u seksualnom ropstvu) je silovanje oštećene od strane optuženog Todovića koje je opisano u prethodnom dijelu presude (tačka 1. izreke presude).

188. Kao što je prethodno detaljno analizirano, oštećena je optuženog Todovića prvi put vidjela nakon što je izvjesni "Dragec" doveo optuženog u stan u kojem je ona zajedno sa još jednom djevojkom bila zatočena, i kojom prilikom je "Dragec" njoj rekao da mora optuženom Todoviću "*učiniti zadovoljstvo*" a da će se on za uzvrat "*brinuti o njoj*", nakon čega je optuženi i silovao oštećenu.

189. Par dana nakon ovog događaja, optuženi se ponovo pojavio u jednom od stanova iznad sale "Partizan", u kojem je oštećena bila zatočena, i rekao joj da je on nju "kupio" od "Drageca" i da će ubuduće on "voditi računa o njoj".

190. Odgovarajući na pitanje tužioca na koji način je optuženi nju "kupio", oštećena je pojasnila da je "Dragec" u početku od optuženog tražio pare "za tu kupovinu", ali da on te pare nije imao i da je "Dragec" jedan dan došao u garsonjeru u kojoj je optuženi držao oštećenu i iz te garsonjere odnio televizor "na ime tog duga".

191. Oštećena "S 1" je potom opisala da je optuženi nju odveo u jednu garsonjeru koja se nalazila u naselju Palestina, u Čohodor mahali, gdje je i ostala narednih tri mjeseca. Takođe, tokom direktnog ispitivanja oštećena je potvrdila i da ona u početku nije znala čija je to garsonjera, sve dok jednog dana nije, nakon što je ostala sama, pronašla papire iz kojih je bilo vidljivo da je vlasnik stana izvjesna Munira, koja je bila čistačica u Zavodu za zapošljavanje. Oštećena je navela i da je te prilike uočila tragove krvi na tepihu te pronašla dijelove odjeće na kojima je takođe bilo tragova krvi, temeljem čega je i zaključila da je vlasnica stana ubijena. Prema iskazu oštećene, ovakav zaključak potvrdio joj je i sam optuženi.

192. Iskaz oštećene u ovom dijelu u cijelosti je potvrdila i svjedokinja Uma Čolo⁶⁵ koja je tokom direktnog ispitivanja navela da se njena majka zvala Munira, da je dobila stan-garsonjeru površine od 36 m² do 38 m² u naselju Palestina u Čohodor Mahali tokom 1981. godine, da je u toj garsonjeri živjela do maja 1992. godine, nakon čega je ubijena. Zgrada je imala dva sprata, a garsonjera se nalazila na drugom spratu. I materijalni dokaz Tužilaštva T-12⁶⁶ potvrđuje navode svjedokinje Ume Čolo.

193. Oštećena je u svom iskazu navela i da ju je odmah po dolasku u garsonjeru optuženi Todović silovao i da je tako bilo "svakonoćno" narednih 15 do 20 dana, sve dok jedne prilike nije doveo trojicu muških osoba koji su, kada su vidjeli ponašanje optuženog prema oštećenoj, stali u njenu zaštitu.

194. Takođe, oštećena je detaljno opisivala i uslove u kojima je živjela za vrijeme boravka u toj garsonjeri, navodeći da nije imala šta jesti ni piti, da nije bilo grijanja i da je često nestajalo struje, a da ona sama nije mogla nigdje izaći jer ju je optuženi držao zaključanu.

195. Kao što je prethodno navedeno, oštećena je trpila zlostavljanje od strane optuženog, kako fizičko tako i seksualno, sve do momenta kada je optuženi jednu veče došao u garsonjeru sa još trojicom muškaraca, koji su, nakon što su uvidjeli ponašanje optuženog, stali u njenu zaštitu. Na pitanje tužioca da opiše tu situaciju, oštećena "S 1" je navela: *" I jedne noći i tako doveo je on te, te svcje braću navodno. I pošto je on bio ovaj pijan, on je on je vazda ono se istic'o, kao ovo je mcja devcjka, ovo je mcja devcjka, ja sam je kupio, ja sam je kupio. Onda je rjemu jedan od onih vcjnika, je li ona krava, šta je ona, da se ona kupuje. I onda je on meni, poš'o se na mene... ne, on je mene pitao kao jesi li ti njegova ojevcjka. Ja sam rekla njima direkt, ja ovde ni mrtva, ni mrtva ne mogu biti nič'ja ojevcjka, ja samo mogu biti mrtva i ništa više, a ojevcjka ne mogu biti nič'ja. I onda je on nasrn'o na me i počeo skakati igrati, šta to ti, šta to ti govoriš, ima da staneš ovde na stol da se skineš gola, da igraš, on će meni to. A međutim, oni rjemu to nisu dozvolili. On, jedna, on im je nav'jo neku, neku pjesmu, neki od njegovih tih poginuo je u, u gore negc'je u borbi i on je nav'jo neku kasetu u kcjc'j je pjevao nekad zajedno sa Arkanom i ta Arkanova pjesma, ne zna, Arkanovi tigrovi, i on je palio on je gasio, on je palio on je gasio.*

⁶⁵ Zapisnik sa glavnog pretresa od 17.04.2018. godine;

⁶⁶ Informacija Odjeljenja za prostorno uređenje, stambeno – komunalne poslove Opštine Foča br.: 06-36-2-3/17 od 05.09.2017. godine sa priloženom ovjerenom kopijom katastarskog plana ulice Dušana Fundića u Foči;

I onda je on njemu rek'o znaš li ti koga ja žalim. A isti Todović je njemu rekao boli mene kurac, da izvinite, koga ti žališ. I onda je on poludio i onda je njega tu šamar'o i on je otiš'o na, na drugu stranu na kauč i tu je zasp'o. I oni su sve trčjica ostali tu cijelu noć sa mnom do, do ujutru. Ujutru su mi donjeli neku napolitanku za doručak i otišli su. Ja sam onda, Todović je otiš'o na posao i ja sam odatle legla i zaspala kad su oni otišli."⁶⁷

196. Oštećena je potvrdila i da je nakon ovog događaja optuženi Todović promjenio svoje ponašanje, pretpostavlja da je to zbog prijetnji pomenute trojice muškaraca da je ne smije dirati. Tako je navela da joj je nakon opisanog događaja jedne prilike donio i hranu, te je mogla izaći iz kuće jer vrata nisu bila zaključana. Pri tome je napomenula da ni tada nije napustila ovu garsonjeru jer nije imala gdje otići, obzirom na okolnosti koje su vladale u to vrijeme na području Foče.

197. Na pitanje tužioca do kada je trajala ovakva situacija, oštećena je izjavila da je trajala 40-ak dana tj. sve dok jedno veče optuženi Todović nije došao u garsonjeru zajedno sa Radomanom Fundupom i počeo je tjerati da ide sa njima u Čelebiće gdje su živjeli roditelji optuženog. Prisjećajući se navedenog događaja, oštećena je navela da je zbog straha tu veče krenula sa njima, ali da su prvo svratili do ženskog zatvora u Velečevu gdje su se zaustavili jer se auto pokvarilo, nakon čega je ona krenula pješke ponovo prema Foči. Tada je optuženi krenuo za njom, vičući da stane i prijeteci da će pucati u nju. Nakon što su se vratili u garsonjeru u Čohodor mahali, optuženi je pretukao oštećenu, pokušavajući ponovo da je siluje ali se oštećena taj put uspjela odbraniti.

198. Nakon ovog događaja optuženi je rijetko dolazio u garsonjeru, a oštećena je 05. marta 1993. godine, uz pomoć dva lica srpske nacionalnosti, uspjela napustiti Foču i preći u Crnu Goru.

199. Iskaz oštećene u cijelosti su potvrdili i svjedoci Tužilaštva saslušani tokom glavnog pretresa, i to: brat optuženog Žarko Todović, Neđeljko Blagojević, Petar Radović i Aleksa Vladičić kao i svjedok odbrane Radoman Fundup.

200. Svjedok **Žarko Todović**⁶⁸ je naveo da je stanovao u kući u Čohodor mahali prije rata, da se tu nalazilo radničko naselje Palestina koje je činilo 5-6 zgrada, da je u jednoj od tih zgrada živjela njegova tetka Jela, da je njegov brat optuženi Milan Todović uselio u

⁶⁷ Transkript suđenja od 26.03.2018. godine, strana 19-20;

⁶⁸ Svjedok saslušan na nastavku glavnog pretresa održanog dana 13.04.2018. godine;

jedan stan koji se nalazio preko puta stana njegove tetke Jele, kao i da je dana 19. decembra 1992. godine otišao kod optuženog u stan jer mu je optuženi rekao da tu "ima" jednu ženu Muslimanku. Ovaj svjedok je potvrdio da je u tom stanu vidio oštećenu "S 1" koju je poznavao od prije rata.

201. Svjedok **Neđeljko Blagojević** je potvrdio da je tokom rata, sa još dva lica (Acom Vladičićem i Pajom Radovićem), bio kod optuženog Milana Todovića u garsonjeri u zgradi Palestina gdje je vidio oštećenu "S 1". Ovaj svjedok je opisao dešavanja te prilike te je naveo da je optuženi tražio od oštećene da im skuha kafu i da je zatim zahtijevao od nje da igra na stolu, na što je svjedok Blagojević reagovao i spriječio optuženog u daljim radnjama prema oštećenoj. S tim u vezi, ovaj svjedok navodi: *"Rek'o sam mu, nemcj to da radiš, šta to radiš ti?... Da li, možda sam preko stola, da li sam zakačio rukom, dal' sam ponovo pokušao, da li sam ga ošamario, dal' sam ga zakačio, ne znam. Mislim da sam ga malo zakačio. A on je skočio, preko vrata, ja sam poletio za njim, on je izletio niz stepenice. Ja ga nisam više vidio, niti se smio vratiti..."*. Naknadno je svjedok saznao da je optuženi kupio oštećenu od Dragana Stankovića za televizor i 50 ili 100 maraka. Također je potvrdio da mu je oštećena pričala kako ju je optuženi vodio na selo prijeteci joj puškom, te je naveo da je jednom prilikom vidio kod oštećene i ozljedu/modricu na oku, za koju mu je ona rekla da ju je optuženi udario.

202. Također, svjedoci **Petar Radović**⁶⁹ i **Aleksa Vladičić**⁷⁰ su potvrdili da je optuženi držao oštećenu "S 1" u garsonjeri u Čohodor Mahali, što su oni vidjeli i lično kada su jednom prilikom došli u garsonjeru. Iskaz svjedoka Petra Radovića je saglasan sa svjedočenjem Neđeljka Blagojevića kada opisuje situaciju u kojoj je optuženi tjerao oštećenu da igra za prisutne, u kojem momentu ga je Neđeljko Blagojević ošamario. Naime, ovaj svjedok navodi pored ostalog: *"Mi smo govorili sačekaj, polako, ovaj smiri se, šta je zna. Ondar je rekao ovaj, hajde igray, znate, govorio jcj je par puta. Onda je rek'o na kraju, hajde igray Muslimanko. Tada mu je udario Nešo šamar, e onda smo ja i Aco povikali izlazi napoje. U tome momentu on je znači tako ovaj izašao i kad smo mi ostali tu, mi smo rekli tcj ženskcj osobi, ovaj da ćemo potruditi' se da jcj pomognemo na neki način..."*.

⁶⁹ Svjedok saslušan na nastavku glavnog pretresa održanog dana 11.05.2018. godine;

⁷⁰ Svjedok saslušan na nastavku glavnog pretresa održanog dana 18.05.2018. godine;

203. I svjedok odbrane, **Radoman Fundup**⁷¹, je potvrdio da je optuženi stanovao u stanu u zgradi Palestina te je potvrdio da je jedne prilike došao u taj stan kada ga je optuženi zamolio da poveze njega i oštećenu u selo Velenice.

204. Konačno, i sam optuženi je u svom iskazu datom u istrazi potvrdio da je u navedenom periodu oštećena živila sa njim u garsonjeri u naselju "Palestina" u Čohodor mahali. Međutim, optuženi je negirao da je oštećenoj bilo ograničeno kretanje van te garsonjere, da se oštećena nalazila u podređenom položaju za vrijeme "zajedničkog života", te da je bilo bilo kakvog maltretiranja i seksualnog zlostavljanja.

205. Osnovna teza odbrane u cilju dokazivanja teze o "dobrovoljnom životu oštećene" sa optuženim Todovićem zasnivala se na činjenici da je garsonjera u kojoj je bila smještena oštećena bila otključana te da ga je ona u svakom trenutku mogla napustiti i otići bilo gdje. U prilog ovakvom zaključku odbrana je istakla i da je sama oštećena potvrdila da je garsonjera bila otključana te da je ona u par navrata izlazila i odlazila do svoje drugarice koja joj je davala hranu.

206. Vijeće nije moglo prihvatiti ovu tezu odbrane o dobrovoljnosti odnosa oštećene i optuženog Todovića.

207. U vezi s tim, vijeće je imalo u vidu cjelokupnu situaciju koja je vladala na području Foče u tom periodu, te sveukupne okolnosti u kojima se oštećena našla, a koje obuhvataju napad srpske vojske na bošnjačko stanovništvo u mjestu gdje je živjela, zatim činjenicu da joj je odmah na početku oružanih sukoba ubijena majka a da o ocu nije imala nikakvih saznanja, te činjenicu da je kao pripadnica bošnjačkog naroda bila u stalnom strahu za svoj život i bezbjednost, s obzirom da je neposredno prije dolaska u navedenu garsonjeru preživjela brojna maltreiranja i seksualna zlostavljanja. Činjenica da je radije ostala u garsonjeri kod optuženog jasno potvrđuje da je jedino na taj način mogla izbjeći da završi ponovo na nekom od drugih mjesta gdje su vršena svakodnevna silovanja ženskih osoba (gdje je boravila prije dovođenja kod optuženog i silovana višestruko od većeg broja srpskih vojnika) i ova činjenica se očigledno ne može smatrati iskazivanjem njene slobodne volje ili izbora. Također, vijeće je utvrdilo da je garsonjera bila zaključana (kako to tvrdi oštećena) sve do posjete muških osoba koje su na prethodno opisani način pomogle oštećenoj i zaštitile je od ponašanja optuženog. Imajući sve navedeno u vidu,

⁷¹ Svjedok saslušan na nastavku glavnog pretresa održanog dana 07.09.2018. godine;

vijeće je uvjereno van razumne sumnje da oštećena nije imala nikakvih realnih mogućnosti da pobjegne iz garsonjere u Čohodor Mahali, gdje je držana od strane optuženog.

208. Dakle, kod ovako utvrđenog činjeničnog stanja, po ocjeni vijeća, sama okolnost da je oštećena u jednom momentu mogla izaći iz garsonjere u kojoj je bila zatočena, bez da ima mogućnost da negdje ode ili da se obrati nekome za pomoć, ni u kom slučaju ne može imati karakter dobrovoljnosti. Konačno, i sama oštećena je tokom unakrsnog ispitivanja, na pitanje branioca optuženog da li je ona mogla slobodno izaći iz garsonjere, odgovorila: *"Mogla sam ja izaći da sam ja imala goje, al' ja nisam imala goje."*⁷²

209. Nakon što je imalo u vidu sve dokaze provedene u odnosu na ovu tačku optužnice, vijeće je iskazu oštećene "S 1" u cijelosti poklonilo vjeru, nalazeći da je isti u odlučujućem dijelu potkrijepljen i iskazima drugih svjedoka (kako je prethodno detaljno analizirano). Vijeće cijeni da je oštećena u cijelosti dala precizne, opširne i jasne odgovore pri tome ne ostavljajući nikakvu sumnju u istinitost i vjerodostojnost njenog kazivanja.

210. Iskaz oštećene se prije svega mora dovesti u kontekst vremena u kojem su se svi opisani događaji odvijali, činjenice da je ona prvo preživjela traumatično iskustvo tokom prvog silovanja, da bi potom bila izložena teškom fizičkom i seksualnom maltretiranju od strane više lica, uključujući na kraju i optuženog koji ju je zlostavljao u više navrata, ograničavajući joj pritom i slobodu kretanja tako da nije imala mogućnosti da se kreće gdje želi.

211. Nadalje, uslovi u kojima je položaj oštećene zasnovan (sila, prijetnja i kontinuirano fizičko i psihičko zlostavljanje) nisu joj pružali nikakvu mogućnost pružanja otpora, što je u konačnom i opredijelilo vijeće da zaključi van svake sumnje da, u gore opisanim okolnostima, odnos između nje i optuženog nije mogao biti dobrovoljan i normalan seksualni odnos, posebno kada se imaju u vidu ekstremni uslovi u kojima se našla i u kojima ona nije bila u poziciji da da istinski pristanak. Ona je *de facto* bila lišena svoje seksualne nezavisnosti nad kojom je optuženi imao potpunu kontrolu. Također, optuženi je oštećenu kupio od osobe zv. "Dragec" i zatvorio je u garsonjeru u kojoj je kontinuirano zlostavljana, gdje ju je tjerao da kuha i pleše i za druge osobe, pri čemu oštećena nije imala nikakvu kontrolu nad svojim životom.

⁷² Transkript suđenja od 26.03.2018. godine, strana 27;

212. Vijeće je iz izvedenih dokaza van razumne sumnje zaključilo da je oštećena opisane radnje činila protiv svoje volje imajući u vidu da nije bila u situaciji da da bilo kakav istinski pristanak, te da je ona bila podvrgnuta uslovima koji predstavljaju seksualno ropstvo. Prethodno opisani uslovi jasno predstavljaju namjerno vršenje jednog ili svih ovlaštenja optuženog u vezi sa pravom vlasništva nad oštećenom "S 1". Da stvari nisu bile normalne niti podnošljive za oštećenu čak ni nakon okončanja ratnih sukoba proističe iz činjenice da su događaji koje je opisala prouzrokovali hroničnu formu PTSP-a i povratnu depresiju kao i trajne promjene ličnosti (kako su to zaključili vještaci).

213. Dakle, vijeće nalazi utvrđenim da se optuženi prema oštećenoj ponašao na način kako je to opisano u izreci presude, tako što ju je tokom širokog i sistematičnog napada na civile bošnjačke nacionalnosti u općini Foča, znajući za takav napad, držao u seksualnom ropstvu, kršeći pri tome osnovna pravila međunarodnog prava, čime je počinio krivično djelo Zločini protiv čovječnosti iz člana 172. stav 1. tačka g) KZ BiH u vezi sa članom 180. stav 1. KZ BiH. Kako je to prethodno utvrđeno i za radnje pod tačkom 1. izreke presude, optuženi je bio svjestan širokog i sistematskog napada vojske RS protiv bošnjačkog stanovništva na području Foče te je krivičnopravne radnje poduzimao upravo protiv osobe bošnjačke nacionalnosti koja je bila čak i predmet trgovine, nad kojom je on vršio ovlaštenja u vezi sa pravom vlasništva, te je svjestan takve situacije sa istom više puta ostvario seksualne odnose uz punu svijest da ona na te odnose nije pristala dobrovoljno, pa je radnjama opisanim u tački 2. izreke presude sa direktnim umišljajem, svjesno i voljno, sa nesumnjivim znanjem o karakteru poduzetih radnji, počinio krivično djelo zločini protiv čovječnosti radnjom seksualnog ropstva.

214. Vijeće je činjenično uredilo i ovu tačku izreke presude, na način da je riječi *"tako što je nasrnuo na nju te joj nanio povrede po tijelu"* zamijenilo riječima *"i tom prilikom je pretukao"* a iz činjeničnog opisa izostavilo riječi *"te ga je zbog toga pretukao jedan pripadnik srpskih oružanih snaga"* prilagodivši na taj način činjenični supstrat iskazu oštećene "S 1". U konkretnom slučaju se radi o izmjeni činjenica koje ne mijenjaju identitet djela, te izmjena ovih okolnosti ne predstavlja prekoračenje optužbe, već samo tačnije određivanje činjeničnog opisa predmetnog krivičnog djela, a pri čemu se ne radi o izmjeni odlučnih činjenica, niti izmjeni kojom je optuženi doveden u nepovoljniji položaj.

C. INDIVIDUALNA KRIVIČNA ODGOVORNOST

215. Vijeće je na osnovu provedenih dokazaka utvrdilo da je optuženi u kritično vrijeme poduzimao radnje kao izvršilac, te da je odgovoran po osnovu individualne krivične odgovornosti.

i. Individualna krivična odgovornost (član 180. stav 1 KZ BiH)

216. Član 180. stav 1 KZ BiH propisuje sljedeće:

„Osoba koja planira, naredi, učini ili podstrekava ili pomaže u planiranju, pripremanju ili učinjenju krivičnih djela iz člana 172 (zločin protiv čovječnosti)....., ovog zakona kriva je za to krivično djelo.“

217. Vijeće podsjeća da je član 180. stav 1. KZ BiH izveden iz člana 7. stav 1. Statuta MKSJ i identičan mu je. Žalbeno vijeće MKSJ zaključuje da član 7. stav 1. „...prije svega pokriva fizičko počinjenje krivičnog djela od strane samog prekršioca, ili kažnjivi propust da se učini djelo obavezno po pravilima krivičnog prava.“

218. *Actus reus* koji je potreban za počinjenje krivičnog djela jeste da „...optuženi, bilo fizički, bilo na neki drugi neposredan, odnosno posredan način, svojim pozitivnim radnjama, odnosno-ako postoji obaveza djelovanja - propustima, učestvuje individualno ili zajedno s drugim u materijalnim elementima krivičnog djela za koje se tereti. Sam optuženi ne mora učestvovati u svim aspektima inkriminisanog ponašanja.⁷³

219. Potrebni *mens rea*, jeste da je optuženi djelovao s namjerom da poćini krivićno djelo...”⁷⁴ ili, kao u slučaju drugih oblika učestvovanja u krivićnim djelima iz člana 7. stav 1., on mora biti “svjestan vjerovatnoće, u smislu velikih izgleda, da će kao posljedica njegovog ponašanja biti izvršeno krivićno djelo”⁷⁵

220. Dakle, na temelju izloženog, optuženi Milan Todović je, postupajući s direktnim umišljajem svjestan svojih djela, želeći nastupanje zabranjenih posljedica, radnjama

⁷³ Presuda pretresnog vijeća MKSJ u predmetu *Stakić*, paragraf 439;

⁷⁴ Presuda pretresnog vijeća MKSJ u predmetu *Limaj*, paragraf 509;

pobliže opisanim u izreci presude, ostvario sva bitna obilježja bića krivičnog djela iz člana 172. stav 1. tačka g) KZ BiH, a sve u vezi sa članom 180. stav 1. KZ BiH zbog čega ga je Sud i oglasio krivim. Vijeće je detaljno analiziralo postojanje direktnog umišljaja u odnosu na obje tačke izreke presude u prethodnim poglavljima (vezano za pojedinačne inkriminacije).

221. Istovremeno, vijeće nije prihvatilo pravnu kvalifikaciju Tužilaštva da su radnje optuženog za koje ga je oglasilo krivim predstavljale dva samostalna krivična djela, u kom slučaju bi bilo mjesta primjeni člana 53. stav 1. KZ BiH. Naime, kada se radi o krivičnom djelu Zločini protiv čovječnosti iz člana 172. KZ BiH moguće je sa više radnji ostvariti obilježja ovog krivičnog djela, obzirom da radnje izvršenja ne predstavljaju samostalno djelo svaka za sebe, nego sa ostalim radnjama izvršenja tvore jedno samostalno krivično djelo Zločina protiv čovječnosti.

D. ODMJERAVANJE KAZNE

222. Svrha kažnjavanja propisana je članom 2. KZ BiH koji propisuje da visina i raspon krivično pravne sankcije moraju biti „neophodni“ i „srazmjerni“ prirodi i jačini opasnosti za zaštićena dobra.

223. Kada se radi o zločinu protiv čovječnosti, jasno je da su priroda i jačina opasnosti izuzetno veliki, odnosno radi se o jednom od najtežih krivičnih djela propisanih Zakonom, za koje se može izreći kazna dugotrajnog zatvora.

224. Prema članu 39. KZ BiH, kazna mora izraziti i društvenu osudu djela koje je optuženi počinio. Navedeno je potvrđeno i brojnim međunarodnim dokumentima, a svi međunarodni pravni sistemi zabranjuju vršenje Zločina protiv čovječnosti i to u međunarodnom pravu predstavlja svojevrsan *Ius Cogens*, od kojeg nema odstupanja.

225. Prilikom odmjeravanja vrste i visine kazne optuženom, vijeće se kretalo u granicama kazne propisane za krivično djelo Zločini protiv čovječnosti iz člana 172. KZ BiH te shodno članu 48. KZ BiH, cijeno sve okolnosti koje su od uticaja da kazna bude veća ili

⁷⁵ Presuda pretresnog vijeća MKSJ u predmetu *Kvočka*, paragraf 251; presuda pretresnog vijeća MKSJ u

manja, odnosno vijeće je uzelo u obzir sve okolnosti na strani optuženog, kako olakšavajuće tako i otežavajuće.

226. Tako je vijeće prije svega imalo u vidu raniju neosuđivanost optuženog, njegovo ponašanje tokom glavnog pretresa (iako se korektno ponašanje i poštivanje Suda očekuje, ipak je vijeće cijenilo da se optuženi izuzetno primjereno ponašao i poštivao odluke suda), te činjenicu da pojedine okolnosti i činjenice koje se tiču predmeta inkriminacije odbrana nije sporila što je ubrzalo sudski proces.

227. Otežavajućih okolnosti na strani optuženog vijeće nije našlo.

228. Slijedom navedenog, vijeće je našlo da će se izrečenom kaznom od 10 (deset) godina, koja predstavlja propisani minimum kazne za predmetno krivično djelo, ostvariti uslovi kako specijalne tako i generalne prevencije.

229. Naime, zahtjevi specijalne prevencije su dvostruki, i to "individualno zastrašivanje i sprječavanje počinitelja da ponovo počini kazneno djelo (...)" te "osposobljavanje počinitelja za život bez počinjenja kaznenih djela (popravljanje, resocijalizacija)".⁷⁶

230. S tim u vezi, vijeće nalazi da će vrsta i visina kazne uticati na optuženog da ubuduće ne čini krivična djela, da će podstaknuti njegov preodgoj, odnosno da će se sa izrečenom kaznom od 10 (deset) godina u cjelosti ostvariti zahtjevi specijalne prevencije.

231. Takođe, vijeće nalazi da je izrečena kazna adekvatan odraz osude krivičnog djela od strane šire društvene zajednice, te da će kao takva poslati jasnu poruku svim budućim potencijalnim izvršiocima da i u slučaju ratnih okolnosti neće proći nekažnjeno i da nisu izvan zakona i pravde obzirom da je poštivanje zakona i općeprihvaćenih pravila i uzusa ponašanja obaveza svakog pojedinca, ne samo u mirnodopskim uslovima, već i za vrijeme ratnih neprijateljstava.

predmetu *Lima*, paragraf 509;

⁷⁶ I. Bojanić, M. Mrčela, Svrha kažnjavanja u kontekstu šeste novele kaznenog zakona, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, Zagreb (vol. 13), broj 2/2006, str. 436;

E. ODLUKA O IMOVINSKOPRAVNOM ZAHTJEVU

232. Oštećena „S 1“ je dana 26.06.2018. godine putem punomoćnika, ovlaštenih državnih službenika Ministarstva pravde BiH⁷⁷, Emira Mehmedovića⁷⁸ i Gorana Rokvića⁷⁹ postavila imovinskopravni zahtjev u iznosu od 40.000 KM, kako će u nastavku biti detaljno obrazloženo.

233. Na ovom mjestu vijeće ukazuje na odredbu člana 195. stav 3. ZKP BiH kojom je propisano da je osoba ovlaštena na podnošenje prijedloga za ostvarivanje imovinskopravnog zahtjeva dužna da određeno označi svoj zahtjev i da podnese dokaze, te odredbu iz stava 4. istog člana kojom je propisano da će u slučaju da ovlaštena osoba nije podnijela prijedlog za ostvarivanje imovinskopravnog zahtjeva u krivičnom postupku do potvrđivanja optužnice, biti obaviještena da taj prijedlog može podnijeti do završetka glavnog pretresa, odnosno pretresa za izricanje krivičnopravne sankcije.

234. U konkretnom slučaju, oštećena je u toku glavnog pretresa putem punomoćnika tačno i precizno iznijela zahtjev, potkrijepljen dokazima, čime su ispunjeni uslovi iz naprijed navedenih članova.

235. Imajući u vidu da je optuženi oglašen krivim da je počinio predmetno krivično djelo, radnjama pobliže opisanim u izreci presude, te da je punomoćnik oštećene na nastavku glavnog pretresa koji je održan dana 07.09.2018. godine naveo da ostaje kod pismenog zahtjeva, ispunjeni su zakonski uslovi za odlučivanje o imovinskopravnom zahtjevu oštećene „S 1“.

236. Tako je vijeće, nakon što je utvrdilo postojanje naprijed navedenih uslova, temeljem člana 193. stav 1. ZKP BiH, našlo opravdanim raspraviti imovinskopravni zahtjev, cijeneći da se time ne bi znatno odugovlačio ovaj postupak.

⁷⁷ Rješenjem Ministarstva pravde BiH, broj 23-07-31-2725/18 od 05.04.2018. godine odobreno je pružanje besplatne pravne pomoći sa ciljem ostvarivanja imovinskopravnog zahtjeva zaštićenom svjedoku S 1 u postupku pred Sudom BiH, u predmetu broj S1 1 K 021644 18 Krl, te je određeno da će besplatnu pravnu pomoć, u skladu sa odredbama Zakona o pružanju besplatne pravne pomoći, pružati ovlašteni državni službenici Ministarstva pravde BiH;

⁷⁸ Rješenje Ministarstva pravde BiH broj 01-02-2-2516/17 od 15.03.2017. godine;

⁷⁹ Rješenje Ministarstva pravde BiH broj 01-34-2-7709/18 od 01.08.2018. godine;

237. Iz imovinskopravnog zahtjeva proizilazi da oštećena na ime pretrpljene nematerijalne štete, prouzrokovane krivičnim djelom optuženog, potražuje novčanu naknadu u iznosu od 40.000,00 KM, i to na ime pretrpljenog straha, pretrpljenih fizičkih i duševnih bolova zbog povrede slobode, dostojanstva, morala i prava ličnosti iznos od 15.000,00 KM, te na ime duševnih bolova zbog umanjenja opće životne sposobnosti iznos od 25.000,00 KM. Kao dokazi kojim oštećena dokazuje osnovanost postavljenog zahtjeva predloženi su: nalaz i mišljenje sudskog vještaka neuropsihijatra prof. dr Abdulaha Kučukalića od 03.04.2018. godine, nalaz i mišljenje vještaka psihologa mr Nermine Bjamagić od 29.03.2018. godine i saslušanje navedenih vještaka.

238. Pri odlučivanju o osnovanosti imovinskopravnog zahtjeva, vijeće je prvenstveno imalo u vidu nalaz i mišljenje vještaka neuropsihijatra dr Abdulaha Kučukalića, u koji je inkorporiran i nalaz i mišljenje vještaka psihologa mr Nermine Bajramagić⁸⁰, koje nalaze su vještaci sačinili nakon izvršenog pregleda oštećene i uvida u medicinsku dokumentaciju oštećene.

239. Iz psihološkog izvještaja vještaka Bajramagić proizilazi zaključak da kod ispitanice - oštećene postoje hronične, iverzibilne psihičke posljedice, kao rezultat traumatizacije koju je imala, a koje su odredile njenu psihopatologiju, koja u značajnoj mjeri uzrokuje smetnje socijalnog, radnog i drugog funkcioniranja.

240. Vještak Kučukalić je u svom nalazu izveo zaključak da psihičke tegobe koje je oštećena trpila i koje trpi danas, po vrsti i dužini trajanja ispunjavaju uslove za postavljanje dijagnoze: hronični posttraumatski strasni poremećaj (PTSP), trajne promjene ličnosti nakon katastrofalnih doživljaja i povratna depresija, a koje su posljedica seksualnog, psihičkog i fizičkog zlostavljanja u periodu od jula 1992. godine do 05.03.1993. godine.

241. Obzirom na prethodno izvedeni zaključak, vještak je procijenio da je zbog navedenih psihičkih tegoba, povrede ugleda i časti, povrede slobode, prava i dostojanstva ličnosti, te umanjenja opće životne sposobnosti, oštećena trpila duševnu bol jakog intenziteta osam mjeseci, zatim srednjeg intenziteta godinu dana i nakon toga blagog intenziteta trajno. Nadalje, vještak je procijenio da je primarni strah jakog i srednjeg intenziteta, kao reakcija na izravnu životnu ugroženost i smrtnu opasnost, kod oštećene

⁸⁰ Nalaz i mišljenje prof. dr Abdulaha Kučukalića, sudskog vještaka neuropsihijatra od 03.04.2018. godine zajedno za nalazom i mišljenjem vještaka psihologa mr Nermine Bjamagić od 29.03.2018. godine (IP- 1).

bio prisutan za cijelo vrijeme boravka u zarobljeništvu (od 03.07.1992. godine do 05.03.1993. godine), u toku prisilnih seksualnih odnosa, a intenzitet se mijenjao zavisno od intenziteta stresora i neposredne životne opasnosti. Po ocjeni vještaka Kučukalića, sekundarni strah srednjeg intenziteta zbog lošeg somatskog i ginekološkog stanja bio je prisutan godinu dana nakon dolaska na slobodnu teritoriju (05.03.1993. godine). Naposljetku, vještak je iznio zaključak da je životna sposobnost oštećene trajno umanjena u procentu od 45%, te da se isto ogleda u smanjenoj sposobnosti pri obavljanju svih životnih aktivnosti, radnoj i socijalnoj aktivnosti i kvaliteti života.

242. U skladu sa članom 270. ZKP BiH, vještaci su na nastavku glavnog pretresa dana 14.09.2018. godine usmeno iznijeli svoj nalaz i mišljenje. Prilikom neposrednog saslušanja pred ovim Sudom, vještak prof. dr. Abdulah Kučukalić je ostao pri ranije dostavljenom nalazu i mišljenju, te je dodatno pojasnio navode iz istog.

243. Pri tome, vještak Kučukalić je istakao da je po naredbi Tužilaštva postupao tim vještaka, pa je tako vještak neuropsihijatar obavio psihijatrijski klinički pregled oštećene (procjena strukture ličnosti, mehanizama koje koristi osoba u stresnim i frustrirajućim situacijama, intelektualne potencijale i kognitivne sposobnosti, psihičke funkcije - svijest, volja pamćenje, psihomotorika, pažnja i percepcija), dok je vještak psiholog obavila psihološko testiranje oštećene - uticaj psihotraume na njene psihičke funkcije. Naveo je da su vještaci prilikom ispitivanja oštećene koristili najsavremenije testove za procjenu i dijagnostiku PTSP- a, kao i medicinsku dokumentaciju na ime oštećene. Naposljetku, vještak Kučukalić je iznio zaključak tima vještaka da je, kao posljedica torture koju je oštećena preživjela, kod iste dijagnosticiran hronični PTSP, trajne promjene ličnosti i hronična depresija.

244. Na upit odbrane da li može opredijeliti doprinos optuženog u nematerijalnoj šteti koju je pretrpjela (i još uvijek trpi) oštećena, vještak Kučukalić je odgovorio da je, iz razloga što se radilo o kontinuiranom i višekratnom zlostavljanju oštećene od velikog broja lica, teško opredijeliti lični doprinos optuženog.

245. Vještak psiholog Bajramagić je na glavnom pretresu u cjelosti ostala kod psihološkog nalaza i iznesenih zaključaka, koji je sastavni dio timskog nalaza i mišljenja.

246. Na istom nastavku glavnog pretresa, a nakon saslušanja vještaka, odbrana je

upitala punomoćnika oštećenog da li se iznos na koji je postavljen imovinskopравни zahtjev, odnosi na sve ono što je oštećena pretrpjela za cjelokupan period boravka u zarobljeništvu (od jula 1992. godine do marta 1993. godine), na šta je punomoćnik oštećene odgovorio potvrdno.

247. Vještaci su pojasnili da se nisu opredijelili odvojeno za juli i odvojeno za period od oktobra do marta (kada su se dešavale radnje za koje je optuženi oglašen krivim), sve budući da nisu mogli utvrditi koliko je oštećena trauma preživjela u julu, a koliko od oktobra mjeseca pa nadalje.

248. Prihvatajući nalaz i mišljenje tima vještaka i njihove usmene iskaze na glavnom pretresu kao istinite, pouzdane, zasnovane na pravilima struke i nauke, imajući u vidu da se radi o vještacima koji su i ranije vještačili u istovrsnim i sličnim predmetima, a pri čemu se isti nalazi i zaključci temelje na medicinskoj dokumentaciji oštećene, kao i rezultatima izvršenog pregleda i razgovora sa oštećenom, vijeće je utvrdilo da su kod oštećene kao posljedica, između ostalog, učinjenja ovog krivičnog djela, dijagnosticirani hronični PTSP, trajne promjene ličnosti i hronična depresija.

249. Ovo vijeće je naročito imalo u vidu da je tim vještaka na raspolaganju imao opsežnu medicinsku dokumentaciju oštećene „S 1“, koja je taksativno navedena u nalazu vještaka Kučukalića, a riječ je o nalazima ljekara specijalista psihijataru, neurologa, ginekologa, sa različitih klinika kako iz Bosne i Hercegovine, tako i iz drugih država, te nalaza psihoterapeuta, koji datiraju iz perioda od 2006. do 2016. godine.

250. Imajući u vidu imovinskopравни zahtjev oštećene, te činjenicu da je vijeće utvrdilo da je oštećena usljed krivičnog djela učinjenog od strane optuženog pretrpjela značajnu štetu, koja se ogleda u pretrpljenim duševnim i fizičkim bolovima, kao i preživljenom strahu, odnosno umanjuju životne aktivnosti trajno, pri čemu su podaci prikupljeni u toku ovog postupka vijeću pružili pouzdan osnov za odlučivanje o navedenom zahtjevu, vijeće je djelimično usvojilo imovinskopравни zahtjev oštećene, i to u ukupnom iznosu od 13.100,00 KM.

251. Pri tome je vijeće oštećenoj na ime pretrpljenih duševnih i fizičkih bolova, pretrpljenog straha zbog povrede slobode dostojanstva, morala i prava ličnosti dosudilo iznos od 8.000,00 KM, dok je na ime duševnih bolova zbog smanjenja životne aktivnosti oštećenoj dosudilo iznos od 5.100,00 KM, nalazeći da isti jedinstveni

iznos predstavlja pravičnu naknadu za oštećenu.

252. Prilikom odlučivanja o imovinskopравnom zahtjevu oštećene vijeće je imalo u vidu odredbe Zakona o obligacionim odnosima (ZOO)⁸¹, kao *lex specialis* zakona u ovom kontekstu.

253. Tako je nematerijalna šteta definisana je odredbom člana 155. ZOO- a kao „*nanošenje drugom fizičkog ili psihičkog bola ili straha*„.

254. Nadalje su odredbama iz članova 199. i 200. ZOO- a propisani vidovi naknade nematerijalne štete. Iz smisla odredbe člana 200. ZOO- a nedvosmisleno proizilazi da se novčana naknada može dosuditi samo kad su se posljedice povrede manifestovale u jednom od vidova nematerijalne štete, te da se ista može dosuditi samo kada jačina i trajanje bolova i straha ili druge okolnosti slučaja to opravdavaju. Novčana naknada upravo ima za cilj da se kod oštećenog lica uspostavi narušena psihička ravnoteža na način da se takvom licu omogući pribavljanje kakve zadovoljštine koja će na neki način omogućiti da se narušena psihička emocionalna ravnoteža uspostavi. Dakle, novčana naknada nematerijalne štete ima za cilj pružanje satisfakcije oštećenom licu zbog pretrpljenih patnji.

255. S tim u vezi, ovo vijeće je prilikom odlučivanja o predmetnom imovinskopравnom zahtjevu, prije svega, vodilo računa o značaju povrijeđenog dobra i cilju kojem ta naknada služi (u smislu odredbe člana 200. stav 1. ZOO- a).

256. Vijeće je uzelo u obzir da novčanoj naknadi ima mjesta kada je povreda prava ličnosti (povreda časti, ugleda, slobode, naruženost, smanjenje životne aktivnosti i sl.) uzrokovala fizičke i duševne bolove, kao i strah, a Sud ocijeni prema okolnostima slučaja da jačina bolova i straha to opravdavaju. Karakteristika je novčane satisfakcije da se ona može dosuditi samo ako su fizički i duševni bolovi i strah u uzročnoj vezi s povredom prava ličnosti, što znači da se u tom slučaju radi o kumuliranoj satisfakciji⁸².

257. U tom smislu, vijeće je cijeno da, shodno odredbi člana 202. ZOO, pravo na novčanu satisfakciju zbog pretrpjelih duševnih bolova pripada i oštećeniku nad kojim je izvršeno i neko drugo krivično djelo protiv dostojanstva ličnosti i morala.

258. U konkretnom slučaju, pojedinačna inkriminacija koja se nalazi u osnovi Zločina protiv čovječnosti – silovanje i seksualno ropstvo, prema ocjeni ovog vijeća, a saglasno i stavovima zauzetim u sudskoj praksi, predstavlja krivično djelo protiv dostojanstva ličnosti i morala. Kod krivičnih djela protiv dostojanstva ličnosti i morala pravo na novčanu satisfakciju daje sama krivična presuda, pri čemu parnični sud (a koja ovlaštenja pripadaju i ovom sudu u krivičnom postupku) treba utvrditi postojanje nematerijalne štete, tj. pretrpjelih duševnih bolova i straha kao posljedice krivičnog djela o kome je riječ, te visinu (svotu) naknade.

259. Ovakvi stavovi, kako je naprijed navedeno, su zauzeti i u sudskoj praksi, koji u relevantnom dijelu govore: „*Priznata je naknada nematerijalne štete za pretrpjene duševne bolove i strah osobi nad kojom je nasilno izvršen spolni akt*“⁸³, a što je u konkretnom predmetu slučaj.

260. Dakle, vijeće nalazi da u ovom konkretnom slučaju oštećena u osnovi ima pravo na naknadu nematerijalne štete zbog pretrpljenih duševnih bolova zbog povrede slobode ili prava ličnosti iz člana 202. ZOO- a, koja naknada se dosuđuje u jedinstvenom iznosu, a sa ovom naknadom može se kumulirati još jedino naknada na ime duševnih bolova zbog smanjenja životne sposobnosti.

261. Kada je u pitanju naknada štete na ime pretrpljenih duševnih bolova zbog povrede slobode ili prava ličnosti (koja u sebi, prema naprijed izloženim stavovima, kumulira i pretrpljeni strah), vijeće je našlo da je oštećena radnjama optuženog navedenim u izreci ove presude, dovedena u stanje potčinjenosti, te je optuženi prisilio na kažnjivu obljubu, usljed čega je oštećena trpila duševne bolove.

262. Pri određivanju visine novčane naknade na ime nematerijalne štete vijeće je imalo u vidu i Orijentacione kriterije i iznose za utvrđivanje visine pravične novčane naknade nematerijalne štete (Kriterije), koje je razmatralo i prihvatilo Građansko odjeljenje Vrhovnog suda Republike Srpske i Vrhovnog suda Federacije BiH.

⁸¹ Zakon o obligacionim odnosima RS i Zakon o obligacionim odnosima FBiH – u oba zakona su identične odredbe na koje se sud poziva pri odlučivanju o imovinskopravnom zahtjevu oštećene.

⁸² Vilim Gorenc, Zakon o obveznim odnosima s komentarom, 1998., str. 287

⁸³ VS Jugoslavije, GŽ-264/78 od 01.01.1979. i VS Jugoslavije, GŽ-674/78 od 17.1.1977. PSP-15/33, stav naveden u: Vilim Gorenc, Zakon o obveznim odnosima s komentarom, 1998., str.294;

263. Prilikom primjene Kriterija, vijeće je imalo u vidu da se isti primjenjuju na sve parnične postupke za naknadu nematerijalne štete, koji kriteriji preciziraju: iznose za utvrđivanje visine naknade za pretrpljene fizičke bolove po danima, pravičnu novčanu naknadu za pretrpljeni strah, iznose za utvrđivanje visine naknade zbog smanjenja životne aktivnosti. Vijeće je u ovom kontekstu posebno cijenilo da, u skladu sa praksom Vrhovnog suda RS i FBiH, *„orijentacioni kriteriji ne predstavljaju formulu koja pukim automatizmom služi za izračunavanje pravične novčane naknade, te da važa uvijek imati na umu sve okolnosti slučaja, pri čemu trajanje i jačina fizičkih i duševnih bolova i straha imaju tek značaj naročito važnih, ali ne i jedinih okolnosti koje sud mora imati na umu pri određivanju iznosa pravične novčane naknade“*.

264. Stoga je vijeće na ime naknade za ovaj vid štete radi pretrpljenog straha, pretrpljenih fizičkih i duševnih bolova zbog povrede prava ličnosti- povreda časti, ugleda, slobode i dostojanstva odredilo kao pravičnu nadoknadu iznos od 8.000,00 KM, pri tome imajući u vidu nalaze i mišljenja vještaka, kao i dužinu perioda u kojem je oštećena trpila negativne posljedice i doprinos optuženog.

265. Nadalje, prilikom odmjeravanja visine pravične naknade, vijeće je naročito imalo u vidu trajne posljedice ovog krivičnog djela, koje su, prema nalazu vještaka (kako pismenom, tako i usmenom izlaganju) umanjile opću životnu sposobnost oštećene za 45% trajno, a što se ogleda u smanjenoj sposobnosti pri obavljanju svih životnih aktivnosti, radnoj i socijalnoj aktivnosti i kvaliteti života, zbog čega je određena naknada za ovaj vid štete (duševni bolovi zbog smanjenja životne aktivnosti) u iznosu od 5.100,00 KM.

266. Slijedom navedenog, vijeće je na naprijed opisan način djelimično usvojilo imovinskopravni zahtjev oštećene, te joj dosudilo naknadu u ukupnom iznosu od 13.100,00 KM, nalazeći da isti iznos predstavlja pravičnu naknadu.

267. Tako je vijeće uzelo u obzir da je oštećena, prije događaja opisanih u tačkama 1. i 2. optužnice doživjela brojna, slična traumatska iskustva, iz kojeg razloga se sve posljedice ne mogu pripisati optuženom Milanu Todoviću. Vijeće na ovom mjestu podsjeća na činjenicu da su vještaci nalazom i mišljenjem obuhvatili cjelokupan period u kojem je optužena boravila u zarobljeništvu (od 03.07.1992. godine do 05.03.1993. godine), te da je punomoćnik oštećene opredijelio imovinskopravni zahtjev u skladu sa navedenim nalazima vještaka. Optuženi Milan Todović je odlukom ovog vijeća

osuđen za radnje koje datiraju iz perioda od decembra 1992. godine do 05.03.1993. godine i radnju koja se veže za neutvrđen dan u periodu između 30.10.1992. godine i kraja decembra 1992. godine. Takođe, vijeće podsjeća da je vještak Kučukalić na glavnom pretresu na upit odbrane da li može procentualno izraziti doprinos optuženog odgovorio da je, upravo iz razloga što se radilo o kontinuiranom i višekratnom zlostavljanju oštećene od velikog broja lica, teško opredijeliti lični doprinos optuženog. Dakle, šteta koju je pretrpjela i trpi oštećena prouzrokovana je dijelom i radnjama koje se optuženom ne stavljaju na teret. Iz naprijed navedenih razloga vijeće je, cijeneći doprinos optuženog u nastupanju negativnih posljedica po oštećenu, djelimično usvojilo imovinskopравни zahtjev, nalazeći da navedeni jedinstveni iznos predstavlja pravičnu naknadu za oštećenu.

268. Odbijen je kao neosnovan imovinskopравни zahtjev oštećene preko dosuđenog iznosa nematerijalne štete (iznos od 26.900,00 KM), te je u tom dijelu oštećena „S 1“ upućena na parnični postupak.

269. U toku ovog postupka oštećena je postavila zahtjev da joj se na dosuđeni iznos nematerijalne štete dosude i zakonske zatezne kamate, od dana presuđenja, u roku od 30 dana, pod prijetnjom izvršenja. Kako dužnik koji zakasni sa ispunjenjem novčane obaveze duguje pored glavnice i kamatu shodno članu 277. stav 1. ZOO- a, to je vijeće oštećenoj dosudilo i zatezne kamate, koje se imaju računati od dana presuđenja, ukoliko optuženi u roku za dobrovoljno ispunjenje (30 dana od pravomoćnosti presude) ne ispuni činidbu.

270. Na kraju, vijeće nalazi da se obeštećenjem žrtve krivičnog djela, kao što je to učinjeno u konkretnom slučaju, uspostavlja princip društvene pravde. Sa sociološkog stanovišta, princip obeštećenja žrtve bi trebao imati istu važnost kao i princip kažnjavanja, kao vid društvene reakcije na kriminogenu djelatnost. Naime, svrha suđenja ne smije ostati samo na represiji prema počiniocu krivičnog djela, nego mora težiti potpunom uspostavljanju stanja koje je narušeno krivičnim djelom⁸⁴.

⁸⁴ Saglasno stavu izraženom u presudi Suda BiH broj: K-76/08 od 11.09.2009. godine;

F. ODLUKA O TROŠKOVIMA KRIVIČNOG POSTUPKA

271. Optuženi se temeljem odredbe člana 188. stav 4. ZKP BiH u cjelosti oslobađa plaćanja troškova krivičnog postupka, obzirom da iz stanja spisa proizlazi da je optuženi nezaposlen i da nema stalne prihode, da je lošeg imovnog stanja, zbog čega bi plaćanjem troškova bilo dovedeno u pitanje njegovo izdržavanje.

ZAPISNIČAR

STRUČNI SARADNIK

DRAGAN MIRJANIĆ

PREDSJEDNIK VIJEĆA

SUDIJA

LEJLA KONJIĆ DRAGOVIĆ

POUKA O PRAVNOM LIJEKU: Protiv ove presude dozvoljena je žalba vijeću Apelacionog odjeljenja Suda, u roku od 15 dana od prijema pismenog otpravka presude. Oštećena može podnijeti žalbu na presudu samo u pogledu odluke Suda o troškovima krivičnog postupka i imovinskopravnog zahtjeva.

V. PRILOG

ULOŽENI MATERIJALNI DOKAZI TUŽILAŠTVA

I) MATERIJALNI DOKAZI TUŽILAŠTVA BIH

Broj dokaza	Sadržaj dokaza
T-1	Izveštaj o pronađenim žrtvama civilnog stanovništva koje je donijela rijeka Drina, Štab TO Goražde – Komanda I Drinske brigade, broj: 149-1/92 od 28.06.1992. godine;
T-2 a)	Zapisnik o saslušanju svjedoka S-1 u Tužilaštvu BiH broj: T20 0 KTRZ 0003114 12, T20 0 KTRZ 0003050 05, T20 0 KTRZ 0012307 16, T20 0 KTRZ 0012286 16 od 10.04.2017. godine;
T-2 b)	Fotoalbum Tužilaštva BiH broj: T20 0 KTRZ 0012286 16 od 10.03.2017. godine (prepoznavanje od strane oštećene na glavnom pretresu);
T-2 c)	Fotoalbum Tužilaštva BiH broj: T20 0 KTRZ 0012286 16 od 10.03.2017. godine (prepoznavanje od strane oštećene S-1 u istrazi);
T-3	Zapisnik o ispitivanju svjedoka Alekse Vladičića sačinjen dana 12.10.2017. godine, pred sudijom za prethodni postupak Višeg suda u Beogradu u postupku po zamolnici Tužilaštva Bosne i Hercegovine broj: Pom Uk2 78/2017;
T-4	Izjava svjedoka Ekrema Zekovića od 5., 6. i 7. maja 1999. godine data pred Međunarodnim sudom za krivično gonjenje osoba odgovornih za teška kršenja međunarodnog prava na teritoriji bivše Jugoslavije od 1991. godine sa pratećim priložima kako su navedeni u optužnici pod rednim brojem 204.;
T-5 (1)	Rješenje Suda Bosne i Hercegovine br. S1 1 K 021644 17 Krn 2 od 8.12.2017. godine;
T-6 (2)	Odluka Mehanizma za međunarodne krivične sudove u predmetu Tužilac protiv Radovana Karadžića br. MICT-13-55-R86F.7 od 28.11.2017. godine po molbi na osnovu pravila 86(F), na engleskom i B/H/S jeziku;
T-7 (3)	Izvod iz matične knjige rođenih za Todović Milana br. 04-200-12382/2014 od 23.12.2014;
T-8 (4)	Dopis Ministarstvo unutrašnjih poslova Foča br: 11-2/02-234-135/14 od 23.12.2014. godine, sa priložima: a) Karton lične karte za Todović Milana br: 3062/78 od 21.11.1978. godine sa podacima o promjeni prebivališta i adrese stana za period 18.1.1980. – 10.1.1997. godine; b) Karton lične karte za Todović Milana br. 1286/97 od 9.10.1997. godine;

T-9 (5)	Dopis Stanice javne bezbjednosti Foča br: 11-2/02-230.1-141/14 od 24.12.2014. godine, sa prilogima: a) Obrazac MUP RS br. L-17580-07 od 24.12.2014. godine sa ličnim podacima Todović Milana; b) Obavještenje MUP-a Republike Srpske - Foča o mjestu prebivališta za Todović Milana br: PB 3-26940-14 od 24.12.2014. godine;
T-10 (6)	Dnevna naredba za provjeru u CIPS bazi za Todović Milana br. T20 0 KTRZ 0012286 16 od 20.05.2016. godine te Rezultati pretrage za Todović Milana od 20.5.2016. godine;
T-11 (7)	Dopis Odjeljenja za opštu upravu Republike Srpske br. 04-835-1-81/17 od 20.4.2017. godine sa priloženim: a) Uvjerjenje Odjeljenja za opštu upravu opštine Foča o učešću u VRS-u za lice Todović Milan br: 04-835-1-80/17 od 20.04.2017. godine; b) Fotokopija jediničnog matičnog kartona br. 1030081361 za Todović Milan – VES kuhar, od 18.8.1981. godine; c) Fotokopija jediničnog matičnog kartona br. 1030081361 za Todović Milan – VES obučar od 5.1.1978. godine;
T-12 (8)	Informacija Odjeljenja za prostorno uređenje, stambeno – komunalne poslove Opštine Foča br.: 06-36-2-3/17 od 05.09.2017. godine sa priloženom ovjerenom kopijom katastarskog plana ulice Dušana Fundića u Foči;
T-13 (9)	„Popis stanovništva, domaćinstava, stanova i poljoprivrednih gazdinstava iz 1991. godine za Bosnu i Hercegovinu – nacionalni sastav stanovništva – rezultati za republiku po opštinama i naseljenim mjestima 1991.“ izdat od strane Državnog zavoda za statistiku BiH iz decembra 1993. godine;
T-14 (195)	Dopis Državne agencija za istrage i zaštitu, broj: I-16/06/1-04-1-524-4/17 od 13.10.2017. godine sa priloženim Izvještajem o preduzetim mjerama i radnjama Državne agencije za istrage i zaštitu br: I-16/06/1-04-1-524-4/17 od 13.10.2017. godine;
T-15 (196)	Službena zabilješka Državna agencija za istrage i zaštitu br.: I-16/06/1-04-1-2138/17 od 13.10.2017. godine;
T-16 (197)	Izvještaj o preduzetim mjerama i radnjama Državne agencije za istrage i zaštitu br: I-16/06/1-04-1-524-6/17 od 18.10.2017. godine;
T-17 (198-202)	• Rješenje o naknadi troškova svjedoku br. T20 0 KTRZ 0012286 16 od 01.06.2017. godine; • Rješenje o naknadi troškova svjedoku br. T20 0 KTRZ 0012286 16 od 07.06.2017. godine; • Rješenje o naknadi troškova svjedoku br. T20 0 KTRZ 0012286 16 od 12.06.2017. godine; • Rješenje o naknadi troškova svjedoku br. T20 0 KTRZ 0012286 16 od 06.07.2017. godine; • Rješenje o naknadi troškova svjedoku br. T20 0 KTRZ 0012286 16 od 22.11.2017. godine;
T-18 (203)	Izvod iz kaznene evidencije za Todović Milana br: 11-2/02-234-135/14 od 23.12.2014. godine;
T-19 (10)	Smjernice za rad, Srpska demokratska stranka Bosne i Hercegovine – Predsjednik, broj: 529-011-1/91 od 15.08.1991. godine;
T-20 (11)	Zabilješke, Srpska demokratska stranka Bosne i Hercegovine – Savjet stranke od 15.10.1991. godine;
T-21 (12)	Proglas srpskom narodu – Srpska demokratska stranka Bosne i Hercegovine od 16.10.1991. godine;

T-22 (13)	Poziv Predsjednika kluba srpskih poslanika od 23.10.1991. godine za prisustvo konstituisanju Skupštine srpskog naroda u Bosni i Hercegovini;
T-23 (14)	Poziv Predsjednika kluba srpskih poslanika od 23.10.1991. godine za prisustvo Sekulović Mojsiji konstituisanju Skupštine srpskog naroda u Bosni i Hercegovini;
T-24 (15)	Izjava Bogić Gavre i Čančar Petka od 24.10.1991. godine o pristupanju Skupštini srpskog naroda u Bosni i Hercegovini;
T-25 (16)	Zapisnik sa prve sjednice Skupštine srpskog naroda Bosne i Hercegovine od 24.10.1991. godine;
T-26 (17)	Rezultati plebiscita srpskog naroda u Bosni i Hercegovini provedenog dana 9. i 10.11.1991. godine;
T-27 (18)	Zapisnik Glavne komisije za provođenje plebiscita srpskog naroda u Bosni i Hercegovini od 11.11.1991. godine;
T-28 (19)	Zapisnik 2. Sjednice Skupštine srpskog naroda Bosne i Hercegovine br. 02-2-50/91 od 21.11.1991. godine;
T-29 (20)	Uputstvo o organizovanju i djelovanju organa srpskog naroda u Bosni i Hercegovini u vanrednim okolnostima – Srpska demokratska stranka Bosne i Hercegovine – Glavni odbor – strogo povjerljivo, primjerak broj 100 od 19.12.1991. godine;
T-30 (21)	Službeni glasnik srpskog naroda u Bosni i Hercegovini, godina I – broj 1 od 15.01.1992. godine, u kojem su inter alia objavljene: a) Odluka o osnivanju Skupštine srpskog naroda u Bosni i Hercegovini; b) Odluka o osnivanju Skupštine srpskog naroda u Bosni i Hercegovini; c) Odluka o ostajanju srpskog naroda Bosne i Hercegovine u zajedničkoj državi Jugoslaviji; d) Odluka o raspisivanju i provođenju plebiscita srpskog naroda u Bosni i Hercegovini; e) Odluka o teritorijama opština, mjesnih zajednica i naseljenih mjesta u BiH koja se smatraju teritorijom Savezne države Jugoslavije; f) Odluka o verifikaciji proglašanih srpskih autonomnih oblasti u Bosni i Hercegovini;
T-31 (22)	Stenografske bilješke 5. Sjednice Skupštine srpskog naroda u BiH od 9.1.1992. godine;
T-32 (23)	Novinski članak pod naslovom „Proglašena „Republika srpskog naroda“;
T-33 (24)	Izvod iz stenograma sjednice Skupštine srpskog naroda u Bosni i Hercegovini od 09.01.1992. godine objavljen u novinama „Javnost“;
T-34 (25)	Službeni glasnik srpskog naroda u Bosni i Hercegovini, godina I – broj 1 od 15.01.1992. godine;
T-35 (26)	Stenografske bilješke 9. Sjednice Skupštine srpskog naroda u BiH od 28.2.1992. godine;
T-36 (27)	Izveštaj o radu Narodne skupštine Republike Srpske za period od oktobra 1991. godine do oktobra 1993. godine;
T-37 (28)	Zahtjev Generalštabu JNA u Beogradu za stacioniranje garnizona u Foči upućen od strane Srpske skupštine opštine Foča od 17.3.1992. godine;

T-38 (29)	Stenogram 14. sjednice Skupštine – Skupština srpskog naroda u Bosni i Hercegovini od 27.03.1992. godine;
T-39 (30)	Odluka Skupštine Srpske opštine Foča o osnivanju Kriznog štaba Srpske opštine Foča br. 01/III-023-4/92 od 3.4.1992. godine;
T-40 (31)	Saopštenje za javnost, Skupština srpskog naroda u Bosni i Hercegovini – Savjet za nacionalnu bezbjednost od 04.04.1992. godine;
T-41 (32)	Odluka Predsjedništva Republike Bosne i Hercegovine o proglašenju neposredne ratne opasnosti br. 01-011-301/92 od 8.4.1992. godine;
T-42 (33)	Izveštaj o stanju u skladištu Ustikolina, Komanda 744. Pozadinske baze, pov.broj 263 – 66 od 09.04.1992. godine;
T-43 (34)	Bilten Ministarstva za narodnu odbranu RBiH br. 2 od 10.4.1992. godine o aktuelnim zbivanjima na teritoriji Republike Bosne i Hercegovine na dan 10. aprila 1992. godine;
T-44 (35)	Bilten Ministarstva za narodnu odbranu RBiH od 11.4.1992. godine o aktuelnim zbivanjima na teritoriji Republike Bosne i Hercegovine na dan aprila 1992. godine;
T-45 (36)	Bilten Ministarstva za narodnu odbranu RBiH br. 6 od 11.4.1992. godine o aktuelnim zbivanjima na teritoriji Republike Bosne i Hercegovine na dan 11. aprila 1992. godine;
T-46 (37)	Bilten Ministarstva za narodnu odbranu RBiH br. 7 od 12.4.1992. godine o aktuelnim zbivanjima na teritoriji Republike Bosne i Hercegovine na dan 12. aprila 1992. godine;
T-47 (38)	Bilten Ministarstva za narodnu odbranu RBiH br. 9 od 13.4.1992. godine o aktuelnim zbivanjima na teritoriji Republike Bosne i Hercegovine na dan 13. aprila 1992. godine;
T-48 (39)	Bilten Ministarstva za narodnu odbranu RBiH br. 11 od 14.4.1992. godine o aktuelnim zbivanjima na teritoriji Republike Bosne i Hercegovine na dan 14. aprila 1992. godine;
T-49 (40)	Bilten Ministarstva za narodnu odbranu RBiH br. 12 od 14.4.1992. godine o aktuelnim zbivanjima na teritoriji Republike Bosne i Hercegovine na dan 14. aprila 1992. godine;
T-50 (41)	Bilten Ministarstva za narodnu odbranu RBiH br. 13 od 15.4.1992. godine o aktuelnim zbivanjima na teritoriji Republike Bosne i Hercegovine na dan 15. aprila 1992. godine;
T-51 (42)	Bilten Ministarstva za narodnu odbranu RBiH br. 14 od 15.4.1992. godine o aktuelnim zbivanjima na teritoriji Republike Bosne i Hercegovine na dan 15. aprila 1992. godine;
T-52 (43)	Zapisnik sa zajedničkog sastanka Savjeta za nacionalnu bezbjednost i Vlade Srpske Republike Bosne i Hercegovine, održanog 15.04.1992. godine;
T-53 (44)	Odluka Predsjedništva Srpske Republike Bosne i Hercegovine o proglašenju neposredne ratne opasnosti i naređenje o mobilizaciji TO na cjelokupnoj teritoriji SBiH br. 03-11/92 od 15.4.1992. godine;
T-54 (45)	Odluka Srpske Republike Bosne i Hercegovine – Ministarstvo narodne odbrane Sarajevo od 16.04.1992. godine o formiranju Teritorijalne odbrane Srpske republike Bosne i Hercegovine;
T-55 (46)	Bilten Ministarstva za narodnu odbranu RBiH br. 15 od 16.4.1992. godine o aktuelnim zbivanjima na teritoriji Republike Bosne i Hercegovine na dan 16. aprila 1992. godine;
T-56 (47)	Bilten Ministarstva za narodnu odbranu RBiH br. 16 od 16.4.1992. godine o aktuelnim zbivanjima na teritoriji Republike Bosne i Hercegovine na dan 16. aprila 1992. godine;

T-57 (49)	Bilten Ministarstva za narodnu odbranu RBiH br. 19 od 17.4.1992. godine o aktuelnim zbivanjima na teritoriji Republike Bosne i Hercegovine na dan 17. aprila 1992. godine i br. 20 od 18.4.1992. godine o aktuelnim zbivanjima na teritoriji Republike Bosne i Hercegovine na dan 18. aprila 1992. godine;
T-58 (50)	Transkript presretnutog razgovora vođenog dana 18.04.1992. godine između Karadžić Radovana i Stanišić Miće, interni broj: CD-45-27-12/02/030;
T-59 (51)	Bilten Ministarstva za narodnu odbranu RBiH br. 23 od 19.4.1992. godine o aktuelnim zbivanjima na teritoriji Republike Bosne i Hercegovine na dan 19. aprila 1992. godine;
T-60 (52)	„Sukob u Bosni i Hercegovini ukratko – Foča pod kontrolom Srpske teritorijalne odbrane, molba za „normalizaciju““, novinski članak BBC-a od 21.4.1992. godine koji prenosi izvode iz programa Radio Beograd od 19.4.1992. godine, te originalna engleska verzija članka;
T-61 (53)	Bilten Ministarstva za narodnu odbranu RBiH br. 24 od 20.4.1992. godine o aktuelnim zbivanjima na teritoriji Republike Bosne i Hercegovine na dan 20. aprila 1992. godine;
T-62 (54)	Bilten Ministarstva za narodnu odbranu RBiH br. 29 od 22.4.1992. godine o aktuelnim zbivanjima na teritoriji Republike Bosne i Hercegovine na dan 22. aprila 1992. godine;
T-63 (55)	Bilten Ministarstva za narodnu odbranu RBiH br. 30 od 23.4.1992. godine o aktuelnim zbivanjima na teritoriji Republike Bosne i Hercegovine na dan 23. aprila 1992. godine;
T-64 (56)	Bilten Ministarstva za narodnu odbranu RBiH br. 31 od 23.4.1992. godine o aktuelnim zbivanjima na teritoriji Republike Bosne i Hercegovine na dan 23. aprila 1992. godine;
T-65 (57)	Bilten Ministarstva za narodnu odbranu RBiH br. 32 od 24.4.1992. godine o aktuelnim zbivanjima na teritoriji Republike Bosne i Hercegovine na dan 24. aprila 1992. godine;
T-66 (58)	Bilten Ministarstva za narodnu odbranu RBiH br. 33 od 24.4.1992. godine o aktuelnim zbivanjima na teritoriji Republike Bosne i Hercegovine na dan 24. aprila 1992. godine;
T-67 (59)	Bilten Ministarstva za narodnu odbranu RBiH br. 35 od 25.4.1992. godine o aktuelnim zbivanjima na teritoriji Republike Bosne i Hercegovine na dan 25. aprila 1992. godine;
T-68 (60)	Bilten Ministarstva za narodnu odbranu RBiH br. 39 od 27.4.1992. godine o aktuelnim zbivanjima na teritoriji Republike Bosne i Hercegovine na dan 27. aprila 1992. godine;
T-69 (61)	Dnevni izvještaj – Komanda 744. Pozadinske baze, pov. br. 263-85 od 27.04.1992. godine;
T-70 (62)	Bilten Ministarstva za narodnu odbranu RBiH br. 42 od 29.4.1992. godine o aktuelnim zbivanjima na teritoriji Republike Bosne i Hercegovine na dan 29. aprila 1992. godine;
T-71 (63)	Bilten Ministarstva za narodnu odbranu RBiH br. 45 od 30.4.1992. godine o aktuelnim zbivanjima na teritoriji Republike Bosne i Hercegovine na dan 30. aprila 1992. godine;
T-72 (64)	„Srpski „teroristi“ navodno ubili više od 13 ljudi u Foči“, objavljeno na Hrvatskom radiju 28.4.1992. godine, te originalna engleska verzija članka;
T-73 (65)	Bilten Ministarstva za narodnu odbranu RBiH br. 46 od 1.5.1992. godine o aktuelnim zbivanjima na teritoriji Republike Bosne i Hercegovine na dan 01. maja 1992. godine;

T-74 (66)	Bilten Ministarstva za narodnu odbranu RBiH br. 47 od 1.5.1992. godine o aktuelnim zbivanjima na teritoriji Republike Bosne i Hercegovine na dan 01. maja 1992. godine;
T-75 (67)	Bilten Ministarstva za narodnu odbranu RBiH br. 47 od 2.5.1992. godine o aktuelnim zbivanjima na teritoriji Republike Bosne i Hercegovine na dan 02. maja 1992. godine;
T-76 (68)	Zahtjev za izuzimanje prostorija u KPD –dostavljen od strane Komanda TG „FOČA“, broj: sl. od 8.5.1992. godine;
T-77 (69)	Potvrda Kriznog štaba Srpske opštine Foča br. 27/92 od 8.5.1992. godine o otupstu Muratović Rašida iz KPD Foča te Ugovor između Muratović Rašida i Jegdić Vlatka od 30.6.1992. godine;
T-78 (70)	Posebno izdanje o agresiji i terorizmu protiv Republike Bosne i Hercegovine – o zločinima u Foči od 10.5.1992. godine, te prevod na engleski jezik;
T-79 (71)	Odluka o formiranju Vojske Srpske Republike Bosne i Hercegovine, broj: 03-234/92 od 12.05.1992. godine;
T-80 (72)	Bilten Ministarstva za narodnu odbranu RBiH br. 60 od 13.5.1992. godine o aktuelnim zbivanjima na teritoriji Republike Bosne i Hercegovine na dan 13. maja 1992. godine;
T-81 (73)	Odluka, Srpska Republika Bosna i Hercegovina, Srpska opština Foča, Kazneno – popravni dom Foča, br. 03-240/92 od 16.05.1992. godine;
T-82 (74)	Naredba – Komanda Trećeg bataljona TO Srpske opštine Foča od 16.05.1992. godine;
T-83 (75)	Službeni glasnik Srpskog naroda u Bosni i Hercegovini, godina I – broj 6 od 12-17 maja 1992. Godine, u kojem su između ostalog objavljeni: a) Odluka o proglašenju amandmana I-IV na Ustav Srpske republike Bosne i Hercegovine; b) Odluka o formiranju Vojske Srpske Republike Bosne i Hercegovine;
T-84 (76)	Potvrda Srpska Republike Bosna i Hercegovina, Centar službi bezbjednosti Trebinje, Stanica javne bezbjednosti Foča od 18.05.1992. godine;
T-85 (77)	Bilten Ministarstva za narodnu odbranu RBiH br. 65 od 18.5.1992. godine o aktuelnim zbivanjima na teritoriji Republike Bosne i Hercegovine na dan 18. maja 1992. godine;
T-86 (78)	Bilten Ministarstva za narodnu odbranu RBiH br. 66 od 19.5.1992. godine o aktuelnim zbivanjima na teritoriji Republike Bosne i Hercegovine na dan 19. maja 1992. godine;
T-87 (80)	Zahtjev za određivanje ovlaštenih lica za ispitivanje i saslušanje zarobljenih lica –Kazneno popravni dom Foča broj: 5/92 od 26.05.1992. godine;
T-88 (81)	Spisak radnika za isplatu za mjesec maj 1992. godine – Foča, Centar službi bezbjednosti Trebinje;
T-89 (82)	Spisak radnika Rezervni sastav za isplatu LD za mjesec juni 1992. godine – SJB Foča, Srpska Republika Bosna i Hercegovina, Ministarstvo unutrašnjih poslova, Centar službi bezbjednosti Trebinje;
T-90 (83)	Službeni glasnik Srpskog naroda u BiH, strana 308-broj 8. od 08.06.1992. godine, u kojem je sadržana i Odluka o povratku iseljenih lica na teritoriju Srpske republike Bosne i Hercegovine;
T-91 (84)	Zahtjev za postavljanje minskog polja i zamjenu naoružanja, Srpska Republika Bosna i Hercegovina – SAO Hercegovina – Kazneno popravni dom Foča, broj: 12/92 od 09.06.1992. godine, te Spisak vojnih obveznika pripadnika jedinice KPD Foča;

T-92 (85)	Spisak aktivnih radnika SJB Foča za isplatu LD za juni 1992. godine, Srpska Republika Bosna i Hercegovina – Ministarstvo za unutrašnje poslove – Centar službi bezbjednosti Trebinje;
T-93 (86)	Naredba o primjeni pravila međunarodnog ratnog prava u Vojski Srpske republike Bosne i Hercegovine objavljena u Službenom glasniku Srpskog naroda u BiH broj 9/92, strana 329. od 13. juna 1992. godine;
T-94 (87)	Odluka Predsjednika Predsjedništva Srpske Republike Bosne i Hercegovine broj: 495 – 06 od 13.06.1992. godine o zabrani formiranja i djelovanja naoružanih grupa i pojedinaca na teritoriji Republike Srpske koje nisu pod jedinstvenom komandom vojske ili milicije;
T-95 (88)	Odluka Predsjednika Predsjedništva Srpske Republike Bosne i Hercegovine broj: 1999-05 od 13.06.1992. godine o zabrani formiranja i djelovanja naoružanih grupa i pojedinaca na teritoriji Republike Srpske koje nisu pod jedinstvenom komandom vojske ili milicije objavljena od strane "SRNA" novinske agencije;
T-96 (89)	Odluka o zabrani formiranja i djelovanja naoružanih grupa i pojedinaca na teritoriji Republike Srpske koje nisu pod jedinstvenom komandom vojske ili milicije br. 01-51/92 od 13.6.1992. godine objavljena u Službenom glasniku Srpskog naroda u BiH broj 10/92 – strana 349;
T-97 (90)	Uputstvo o postupanju sa zarobljenim licima, u potpisu Ministar odbrane, pukovnik Bogdan Subotić, broj: 21-26/92 od 13.06.1992. godine;
T-98 (91)	Naredba o primjeni pravila međunarodnog ratnog prava u Vojski Srpske Republike Bosne i Hercegovine, u potpisu predsjednik Predsjedništva Srpske Republike Bosne i Hercegovine Radovan Karadžić, broj: 01-53/92 od 13.06.1992. godine;
T-99 (92)	Odluka Predsjedništva Srpske Republike Bosne i Hercegovine o formiranju, organizaciji, formaciji i rukovođenju i komandovanju Vojskom Srpske Republike Bosne i Hercegovine br. 01-58/92 od 15.6.1992. godine;
T-100 (93)	Podaci o ranjenim pripadnicima milicije Stanica javne bezbjednosti Foča broj: 5/92 od 17.06.1992. godine;
T-101 (94)	Odluka Predsjedništva Republike Bosne i Hercegovine o proglašenju ratnog stanja na teritoriji Republike Bosne i Hercegovine br. 1201/92 od 20.6.1992. godine;
T-102 (95)	Izveštaj o pronađenim žrtvama civilnog stanovništva koje je donijela rijeka Drina, Štab TO Goražde – Komanda I Drinske brigade, broj: 149-1/92 od 28.06.1992. godine;
T-103 (96)	Naređenje Komandanta Taktičke grupe Foča br. 01/97-1 od 29.6.1992. godine;
T-104 (97)	Spisak pripadnika milicije koji su bili na frontu u junu 1992. godine Stanica javne bezbjednosti Foča;
T-105 (98)	Spisak pripadnika milicije koji su bili na frontu u julu 1992. godine Stanica javne bezbjednosti Foča;
T-106 (99)	Spisak aktivnih i rezervnih radnika Stanice javne bezbjednosti Foča koji su na ishrani kod hotela „Zelengora“ u Foči broj: 14-3/08 – 120 – 8/92 od 01.07.1992. godine;
T-107 (100)	Prijedlog za izbor Predsjednika Osnovnog suda, javnog tužioca i zamjenika tužioca Izvršnog odbora Srpske opštine Foča, broj: 01/III – 012 – 205 od 02.07.1992. godine;

T-108 (101)	Naređenje o deblokiranju Goražda Glavnog štaba Vojske Srpske Republike BiH, str.pov.br. 02/5-54 od 06.07.1992. godine;
T-109 (102)	Zapovest komandanta Taktičke grupe „Foča“ za deblokadu Goražda – Taktička grupa „Foča“ str.pov.br. 01/113-1 od 07.07.1992. godine;
T-110 (103)	Zadatak 6. bataljonu naređen od strane komandanta pukovnika M. Kovača;
T-111 (104)	Zahtjev TG Foča upućen komandi Korpusa Bileća kao i komandantu TG Čajniče od 09.07.1992. godine;
T-112 (105)	Naređenje o formiranju operativne grupe „Podrinje“ Glavnog štaba vojske Srpske Republike BiH, str.pov.br. 02/5-61 od 14.07.1992. godine te Naređenje o deblokiranju Goražda str.pov.br. 02/5-54 od 06.07.1992. godine;
T-113 (106)	Naređenje Taktička grupa „Foča“ za bezbjedjenje seoskih straža Čelebićima str.pov.br. 01/113-7 od 15.07.1992. godine;
T-114 (107)	Naređenje Taktičke grupa „Foča“ za bezbjedjenje seoskih straža Zavajitu str.pov.br. 01/1 od 15.07.1992. godine;
T-115 (108)	Redovni borbeni izvještaj TG Foča, str.pov.br. 01/113-21 od 21.07.1992. godine;
T-116 (109)	Naređenje Glavnog štaba vojske Srpske Republike za dalje aktivnosti na deblokiranju Goražda str. pov. br. 02/5-70 od 21.7.1992. godine i Naređenje Glavnog štaba vojske Srpske Republike za sprečavanje dezerterstva str.pov.br. 02/5-104 od 17.08.1992. godine;
T-117 (110)	Vanredni izvještaj TG Foča, str.pov.br. 01/55-1 od 24.07.1992. godine;
T-118 (111)	Izvještaj TG Foča str.pov.br. 01/113-26 od 25.7.1992. godine;
T-119 (112)	Redovni borbeni izvještaj Komande 2. Rmtbr str.pov.br. 479/1-92 od 27.07.1992. godine: a. Izvještaj TG „Foča“ str. pov. br. 01/113-186 od 21.12.1992. godine; b. Izvještaj Vojna pošta 7141 Foča, str.pov.br. 01/644-1 od 21.12.1992. godine; c. Izvještaj Vojna pošta 7141 Foča, str.pov.br. 01/113-186-1 od 21.12.1992. godine; d. Izvještaj Vojna pošta 7141 Foča, str.pov.br. 01/113-373-2 od 23.12.1992. godine; e. Izvještaj Vojna pošta 7141 Foča, str.pov.br. 01/113-373-1 od 23.12.1992. godine; f. Naredba Kovač Marka napisana rukom, broj: 31/37; g. Akt Komande TG „Foča“, pov.br. 57/93 od 03.02.1993. godine; h. Zahtjev za sadejstvo, Komanda TG „Foča“, str.pov.br. 02/170 – 3 od 18.02.1993. godine; i. Dostava podataka, Komanda TG „Foča“, str.pov.br. 07/191 – 2 od 19.02.1993. godine; j. Akt Vojna pošta 7141 Foča, str.pov.br. 01/223-1 od 06.04.1993. godine; k. Akt Komande TG „Foča“, str.pov.br. 03/218-1 od 07.04.1993. godine; l. Zahtev za artiljerijsku podršku, Komanda TG „Foča“, str.pov.br. 01/1-112 od 20.04.1993. godine;
T-120 (113)	Akt TG „Foča“, str.pov.br. 01-113-30 od 29.07.1992. godine;
T-121 (114)	Naredba Glavnog štaba vojske Srpske Republike Ponovno za deblokiranje Goražda i zaštita srpskog naroda u Goraždu i okolini str.pov.br. 02/5-110 od 02.08.1992. godine;
T-122 (115)	Redovni izvještaj TG „Foča“ primljen radio – vezom 02.08.1992. godine u 11:30, Centar za obavješćavanje Trebinje, br. 01/113-35;

T-123 (116)	Službena zabilješka o pogibiji Mališ Dejana, pripadnika rezervnog sastava milicije SJB Foča broj: 7/92 od 04.08.1992. godine;
T-124 (117)	Redovni borbeni izvještaj br. 26 TG Foča br 01/113-37 od 05.08.1992. godine;
T-125 (118)	Podaci o ranjenim i poginulim pripadnicima milicije Stanica javne bezbjednosti Foča broj: 8/92 od 05.08.1992. godine;
T-126 (119)	Izvještaj TG „Foča“, str.pov.br. 01/113 – 38 od 06.08.1992. godine;
T-127 (120)	Redovni izvještaj br. 27 TG „Foča“, str.pov.br. 01/113 – 39 od 07.08.1992. godine;
T-128 (121)	Redovni izvještaj broj 29 TG „Foča“, str.pov.br. 01/113 – 41 od 09.08.1992. godine;
T-129 (122)	Redovni borbeni izvještaj, Komanda Hercegovačkog korpusa, str.pov.br. 147-393 od 12.08.1992. godine;
T-130 (123)	Redovni izvještaj br. 33 TG „Foča“, str.pov.br. 01/113 – 45 od 13.08.1992. godine;
T-131 (124)	Izvještaj novinara Tucaković Šemse iz Goražda za dan 01.09.1992. godine;
T-132 (125)	Molba za odobrenje za boravak na teritoriji Jugoslavije upravnika Kazneno popravnog doma Foča od 05.09.1992. godine;
T-133 (126)	Redovni izvještaj br. 55 VP 7141 Foča, str.pov.br. 01/113 – 67 od 05.09.1992. godine;
T-134 (127)	Redovni izvještaj br. 56 VP 7141 Foča, str.pov.br. 01/113 – 68 od 06.09.1992. godine;
T-135 (128)	Odluka za dalja dejstva OG „Podrinje“, Komanda Hercegovačkog korpusa, str.pov.br. 147-469 od 08.09.1992. godine;
T-136 (129)	Službena zabilješka povodom pogibije Sekulović Ranka, pripadnika rezervnog sastava milicije SJB Foča od 14.09.1992. godine;
T-137 (130)	Podaci o poginulim i ranjenim pripadnicima milicije Stanica javne bezbjednosti Foča, broj: 10/92 od 15.09.1992. godine;
T-138 (131)	Službena zabilješka u vezi ranjavanja Krsmanović Žarka, pripadnika rezervnog sastava milicije SJB Foča od 18.09.1992. godine;
T-139 (132)	Redovni izvještaj broj 67, Vojna pošta 7141 Foča, str.pov.br. 01/113-83 od 18.09.1992. godine;
T-140 (133)	Naredba komandanta pukovnika Marka Kovača, Vojna pošta 7141 Foča , str.pov.br. 01/365-1 od 19.09.1992. godine;
T-141 (134)	Borbeno naređenje op.br. 2 Glavni štab vojske Republike Srpske str.pov.br. 02/5-155 od 20.09.1992. godine;
T-142 (135)	Redovni izvještaj broj 70, Vojna pošta 7141 Foča, str.pov.br. 01/113-86 od 21.09.1992. godine;

T-143 (136)	Informacija o bezbjednosnoj situaciji u Srpskoj opštini Foča i prijedlog mjera za razrešavanje iste, Rade Radović – načelnik odeljenja milicije za pogranične poslove u Upravi milicije MUP-a;
T-144 (137)	Službena zabilješka povodom ranjavanja Avram Vlastimira, Pjano Miroslave i Čančar Moma, pripadnika rezervnog sastava milicije SJB Foča – interventni vod od 27.09.1992. godine;
T-145 (138)	Akt Osnovnog suda u Foči, broj: SU-238/92 od 01.10.1992. godine upućen Ministarstvu pravde RS kao i Akt Osnovnog suda u Foči, broj: SU-238/92 od 01.10.1992. godine;
T-146 (139)	Dopis Ministarstva unutrašnjih poslova R BiH br. 10-548/92 od 19.10.1992. godine, te priložena Informacija MUP-a R BiH o počinjenim krivičnim djelima protiv čovječnosti i međunarodnog prava i o koncentracionim logorima koje je agresor formirao na području Foče i Kalinovika iz oktobra 1992. godine;
T-147 (140)	Informacija o četničkom čišćenju teritorija istočne Bosne i dr. mjesta u R BiH, Stanice javne bezbjednosti Trnovo broj: 17-11-197/92 od 21.10.1992. godine;
T-148 (141)	Spisak pritvorenih lica koja se otpuštaju iz KPD-a Foča, radi razmjene, od 21.10.1992. godine;
T-149 (142)	Borbena zapovijest za napad na širem rejonu Slatine, Vojna pošta 7141 Foča str.pov.br. 01/391-3 od 28.10.1992. godine;
T-150 (143)	Naređenje Glavnog štaba vojske Republike Srpske za preduzimanje mjera za odbranu gradova u dolini Drine str.pov.br. 02/5-176 od 29.10.1992. godine;
T-151 (144)	Dostava dokumenta veze i kriptozastite Komanda drinjskog korpusa, str.pov.br. 15/1-2 od 29.10.1992. godine;
T-152 (145)	Odobrenje za putovanje na teritoriju SR Jugoslavije izdato od strane komandanta Kovač Marka br. 813/11 od 10.11.1992. godine, 892/11 od 06.11.1992. godine, 816/10 od 28.10.1992. godine, 492/9 od 12.09.1992. godine, 308/8 od 29.08.1992. godine;
T-153 (146)	Obavještenje Stanica javne bezbjednosti Foča od 16.11.1992. godine;
T-154 (147)	Izveštaj o izvršenom obilasku i boravku u SJB Foča u vremenu od 19.-30.11.1992. godine Uprava za poslove i zadatke milicije Bijeljina od 01.12.1992. godine;
T-155 (148)	Akt Komande SRK, str.pov.br. 10/74-752 od 18.12.1992. godine;
T-156 (149)	Akt Osnovnog javnog tužilaštva Foča, KT-broj: 53/92 od 29.12.1992. godine;
T-157 (150)	Krivična prijava protiv Korjenić Rasima i drugih Stanice javne bezbjednosti Foča, broj: 14-3/02-230-3/93 od 06.01.1993. godine;
T-158 (151)	Dopis Okružnog tužilaštva Trebinje br. T 16 0 KTA RZ 0001747 11 od 16.10.2017. godine sa priloženom Naredbom Komandanta Taktičke grupe Foča br. 01/71-1 od 22.1.1993. godine;
T-159 (152)	Odobrenje Komande TG „Foča“ od 30.01.1993. godine o izvođenju pritvorenih lica iz KPD Foča radi popravke kuće Krnojelac Milorada;
T-160 (153)	Borbena naređenje, Glavni štab vojske Republike Srpske, str.pov.br. 02/2-135 od 15.02.1993. godine;

T-161 (154)	Obavještenje Komande TG „Foča“ o angažovanju milicije na liniji fronta pov.br. 02/234-2 od 04.03.1993. godine;
T-162 (155)	Novinski članak pod naslovom „Mape nećemo prihvatiti“, od 26.3.1993. godine, strana 14;
T-163 (156)	Spisak Komande TG „Foča“, str.pov.br. 03/218-1 od 07.04.1993. godine o zarobljenim neprijateljskim borbama;
T-164 (157)	„Logori za silovanja“, novinski članci Roya Gutmana objavljenim u novinama Newsday od 19.4.1993. godine;
T-165 (158)	Redovni borbeni izvještaj broj 125, Komanda TG „Foča“, str.pov.br. 01/1-129 od 07.05.1993. godine;
T-166 (159)	Zahtjev za angažovanje jedinica, Komanda TG Foča, str.pov.br. 02/632-3 od 29.06.1993. godine;
T-167 (160)	Popis izbjeglica po općini izbjega prema nacionalnoj pripadnosti: opcija za sve nacionalnosti – Foča, Ured za prograninke i izbjeglice Vlade RH od 06.10.1993. godine;
T-168 (161)	Pismo Teamwork Rheinland – Pfalz / Saarland e.V. od 26.10.1993. godine poslano BBC-u , te prevod na B/H/S jezik;
T-169 (162)	Spisak zarobljenika koji se nalaze u zatvoru Foča sačinjen od strane Komande TG „Drina“ str.pov.br. 03/1645 od 27.10.1993. godine;
T-170 (163)	Spisak do sada identifikovanih pripadnika SOD „Dragan Nikolić“ iz TG Foča, Služba bezbjednosti Komanda Istočno – Bosanske o.g. od 11.12.1993. godine;
T-171 (164)	Popratni akt Stanice javne bezbjednosti Stari Grad Sarajevo broj: 19/14-4-2397-206/95 od 30.11.1995. godine te priloženi Spisak raseljenih lica sa područja SO Foča nastanjenih na području opštine Stari Grad, sačinjen od strane Direkcije za rad sa mjesnim zajednicama i služba za izbjegla i raseljena lica opštine Stari Grad Sarajevo broj: 452/95 od 25.11.1995. godine;
T-172 (165)	Akt sa dostavom osnovnih podataka o devastaciji kulturno – historijskih spomenika za područje Foče i Rogatice, Zavod za zaštitu kulturnog, historijskog i prirodnog naslijeđa Bosne i Hercegovine, broj: M.H.4.01. povjerljivo od 11.11.1996. godine;
T-173 (166)	Uništeni i oštećeni kulturno – historijski spomenici na području opštine Foča od strane srpskih snaga;
T-174 (167)	Dopis Kazneno-popravnog doma Srbinje broj: 01-328/98 od 26.10.1998. godine, s a priloženim Spiskom osoblja angažovanog u radnoj obavezi u Kazneno – popravnog domu Srbinje u periodu april 1992. do konca oktobra 1994. godine;
T-175 (168)	Spisak zarobljenih lica u KPD Foča;
T-176 (169)	Novinski članak objavljen u novinama Večernje novine od 7.10.1994. godine pod naslovom „Spisak razmjenjenih zarobljenika iz logora – Iz logora u tramvaj“;
T-177 (170)	Dopis Generalštaba vojske Republike Srpske – Sektor za MI i PP, pov.br. 04/9-254 od 23.11.1998. godine;

T-178 (171)	Odluka Predsjedništva Republike Bosne i Hercegovine o ukidanju ratnog stanja br. 1861/95 od 22.12.1995. godine;
T-179 (181)	Novinski članci o Foči autora Saličehajić Ahmeda objavljeni u novinama Oslobođenje - evropsko nedjeljno izdanje, u periodu od 22.7.1993. do 10.9.1993. godine, i to: a. „Grad strave i užasa: teče Drina mutna i krvava: Foča“; b. „Foča: zločin, po drugi put (1): Drina još krvavija“; c. „Foča: zločin, po drugi put (2): Ultimatum Mulimanima: predajte oružje!“; d. „Foča: zločin, po drugi put (3): Zatvor u Aladži“; e. „Foča: zločin, po drugi put (4): „Šumar“ lovi ljude“; f. „Foča: zločin, po drugi put (5): Noć nema svjedoka“; g. „Foča: zločin, po drugi put (6): Nisu svi mostovi porušeni“; h. „Foča: zločin, po drugi put (7): Srbi ginu, Muslimane ubijaju“; i. Spisak nestalih Fočaka (3);
T-180 (182)	Novinski članci o Foči autora Preljub Tafre objavljeni u novinama Oslobođenje - evropsko nedjeljno izdanje, u periodu od 8.10.1993. do 3.2.1994. godine i to: a. „Kako su nestale fočanske džamije“; b. „Gornje krvavo polje“; c. „Komšije, najveći zlikovci“; d. „Krvava noć“; e. „Četnici igrali fudbal ljudskim glavama“ f. „Balije, ne vraćajte se!“
T-181 (183)	„Krici sa drinskog mosta – četnički koncentracioni logor u Foči – šta se /ne/zna o ovom konclogoru“, zapisi Tafre Preljuba, izbjeglice iz Foče iz septembra 1994. godine;
T-182 (184)	Novinski članci o Foči autora Preljub Tafre objavljeni u novinama Oslobođenje - evropsko nedjeljno izdanje, u periodu 29.9.1994. – 18.5.1995. i to: a. „Kako je bilo na Tjentištu – Dugo pripreman pokolj“; b. „Dan kada je stradao Trošan“ c. „Svjedočanstvo iz Ljuboviča kraj Foče – Dan kada je ubijen hadžija“
T-183 (185)	Novinski članak o Foči autora Preljub Tafre objavljen 22.12.1997. godine pod naslovom „Sjećanje na Foču: april-august 1992: Imam obavezu da koljem“;
T-184 (186)	Novinski članci o Foči pod naslovima: a. „Priča sa istočne strane – fočansko leto 1992 (I) – Ljudi umiru gledajući“; b. „Priča sa istočne strane – fočansko leto 1992 (II) – Ubiti kao popiti čašu vode“ c. „Priča sa istočne strane – fočansko leto 1992 (III) – Ručak ni za mačke ni za pse“
T-185	Bilten Ministarstva za narodnu odbranu RBiH br. 17 od 16.4.1992. godine o aktuelnim zbivanjima na teritoriji Republike Bosne i Hercegovine na dan 16. aprila 1992. godine;
T-186	Naredba o zabrani napuštanja – Vlada Srpske Republike Bosne i Hercegovine od 20.05.1992. godine;
T-187	Zapisnik o uviđaju Kantonalnog suda u Goraždu br. Kri-26/00 od 18.9.2000. godine (original se nalazi u predmetu br. T20 0 KTRZ 0003114 12) ;
T-188	Zapisnik o uviđaju Kantonalnog suda u Goraždu br. Kri-27/00 od 20.9.2000. godine (original se nalazi u predmetu br. T20 0 KTRZ 0003114 12);
T-189	Zapisnik o uviđaju Kantonalnog suda u Goraždu br. Kri-6/01 od 5.9.2001. godine (original se nalazi u predmetu br. T20 0 KTRZ 0003114 12);

T-190	Zapisnik o uviđaju Kantonalnog tužilaštva u Goraždu br. Kta-37/2006 od 7.6.2006. godine (original se nalazi u predmetu br. T20 0 KTRZ 0003114 12);
T-191	Izveštaj o sudsko-medicinskoj ekspertizi za slučaj br. FČ 744 pod br. Kta-37/2006 od 8.6.2006. godine (original se nalazi u predmetu br. T20 0 KTRZ 0003114 12);
T-192	Dna izvještaj za slučaj br. FČ 744, ICMP br. 20580 od 8.9.2006. godine (original se nalazi u predmetu br. T20 0 KTRZ 0003114 12);
T-193	Zapisnik o utvrđivanju identiteta br. 744 od 2.10.2006. godine (original se nalazi u predmetu br. T20 0 KTRZ 0003114 12);
T-194	Zapisnik o utvrđivanju identiteta DNK analizom od 2.10.2006. godine (original se nalazi u predmetu br. T20 0 KTRZ 0003114 12);
T-195	Izveštaj o devastaciji kulturno- historijskog i prirodnog naslijeđa Bosne i Hercegovine (1992-1995) iz 1997. godine;
T-196	DVD na kojem se nalaze tri prijeratne fotografije na kojima se nalazi Todović Dragan – oznaka dvd- a: FOTOGRAFIJE;
T-197	Zapisnik o ispitivanju osumnjičenog Todović Milana br. T20 0 KTRZ 0012286 16 od 24.10.2017. godine, audio zapis ispitivanja osumnjičenog Todović Milana od 24.10.2017. godine i transkript br.: T20 0 KTRZ 0012286 16 sačinjen u vezi ispitivanja osumnjičenog Todović Milana od 24.10.2017. godine
T-198 a)	Rješenje o naknadi troškova vještaku medicinske struke, prof. dr sci. Abdulahu Kučukaliću, broj: T20 0 KTRZ 0012286 16 od 05.04.2018. godine;
T-198 b)	Rješenje o naknadi troškova vještaku psihološke struke, mr Nermini Bajramagić, broj: T20 0 KTRZ 0012286 16 od 05.04.2018. godine;

II) MATERIJALNI DOKAZI OŠTEĆENE "S 1"

Broj dokaza	Sadržaj dokaza
IP-1	Nalaz i mišljenje vještaka dr Abdulaha Kučukalića od 03.04.2018. godine i nalaz i mišljenje vještaka mr Nermina Bajramagić od 29.03.2018. godine;

II) RJEŠENJE O PRIHVATANJU UTVRĐENIH ČINJENICA

Broj: S1 1 K 021644 18 Kri

Sarajevo, 24.05.2018. godine

Sud Bosne i Hercegovine, Odjel I za ratne zločine, u vijeću sastavljenom od sudija Lejle Konjić Dragović kao predsjednika vijeća, te sudija Tatjane Kosović i Davorina Jukića kao članova vijeća, u krivičnom predmetu protiv optuženog Milana Todovića, zbog krivičnog djela Zločini protiv čovječnosti iz člana 172. stav 1. tačka g) u vezi sa članom 53. stav 1. i članom 180. stav 1. Krivičnog zakona Bosne i Hercegovine (KZ BiH), odlučujući o prijedlogu Tužilaštva BiH broj: T20 0 KTRZ 0012286 16 od 28.02.2018. godine, dostavljenog Sudu 05.03.2018. godine, za prihvatanje utvrđenih činjenica iz presuda MKSJ broj: IT-00-39-T od 27.09.2006. godine u predmetu protiv Momčila Krajišnika, broj: IT-97-25-T od 15.03.2002. godine u predmetu protiv Milorada Krnojelca i broj: IT-96-23/1-T od 22.02.2001. godine u predmetu protiv Dragoljuba Kunarca, na osnovu člana 4. Zakona o ustupanju predmeta od strane MKSJ Tužilaštvu BiH i korištenju dokaza pribavljenih od strane MKSJ u postupcima pred sudovima u BiH, dana 24.05.2018. godine, donio je sljedeće:

RJEŠENJE

Djelimično se usvaja prijedlog Tužilaštva broj: T20 0 KTRZ 0012286 16 od 28.02.2018. godine za prihvatanje utvrđenih činjenica.

Sljedeće činjenice utvrđene od strane pretresnih vijeća u predmetima broj: IT-00-39-T protiv Momčila Krajišnika (presuda od 27.09.2006. godine), broj: IT-97-25-T u predmetu protiv Milorada Krnojelca (presuda od 15.03.2002. godine) i broj: IT-96-23/1-T u predmetu protiv Dragoljuba Kunarca (presuda od 22.02.2001. godine) se prihvataju kao utvrđene, u opsegu i redoslijedom kojim su nabrojane u daljem tekstu:

1. „Prema popisu stanovništva Bosne i Hercegovine iz 1991. godine, u nacionalnom sastavu stanovništva opštine Foča bilo je 20.790 (51 posto) Muslimana, 18.315 (45 posto) Srba, 94 Hrvata, 463 Jugoslovena i 851 osoba druge ili nepoznate nacionalnosti.“ (paragraf 622. presude u predmetu Krajišnik);
2. “Od aprila 1992., Muslimani u opštini Foča otpušteni su s posla ili su, uz pomoć Kriznog štaba Foča, sprečavani da odu na posao ili odvrćani od toga. Uvedena su ograničenja za kretanje Muslimana. [...] Stanovništvo srpske nacionalnosti se moglo slobodno kretati, a jedini izuzetak bio je policijski čas od 20:00 do 6:00 sati koji je vrijedio za sve stanovnike.” (paragraf 623. presude u predmetu Krajišnik);
3. „Politička propaganda SDS-a (u Foči) postala je agresivnija, bilo je nasilnih ispada i paljene su kuće.“ (paragraf 623. presude u predmetu Krajišnik);
4. „Neposredno prije izbijanja sukoba 8. aprila 1992., Srbi su počeli evakuisati svoje porodice i djecu iz Foče – uglavnom u Srbiju ili u Crnu Goru. Dio Muslimana, u strahu nakon što su uočili kako idu njihove komšije Srbi i zbog sveprisutne napetosti u gradu, takođe je uspio pobjeći ili evakuisati svoje porodice prije izbijanja sukoba. Drugi, i Srbi i Muslimani, preselili su se u dijelove grada Foče gdje su ljudi njihove nacionalnosti bili u većini.“ (paragraf 624. presude u predmetu Krajišnik);
5. „U početku je na snazi bilo vojno naređenje kojim se građanima zabranjivalo da odu iz Foče. Međutim, većina muslimanskog civilnog stanovništva je na kraju bila prisiljena da napusti tu opštinu.“ (paragraf 649. presude u predmetu Krajišnik);
6. „U maju 1992. godine organizovani su autobusi koji su odvozili civile iz grada, a dio Muslimana iz Foče, uglavnom žene i djeca, odveden je oko 13. avgusta 1992. godine u Rožaje u Crnoj Gori.“ (paragraf 649. presude u predmetu Krajišnik);

7. „Dana 23. oktobra, grupa žena i djece iz te opštine transportovana je, nakon jednomjesečnog zatočeništva u sportskoj dvorani "Partizan", autobusom u Goražde.“ (paragraf 649. presude u predmetu Krajišnik);
8. „Mnogi Muslimani su otišli iz opštine (Foča), strahujući za svoju bezbjednost. Da bi otišli, morali su pribaviti potvrdu lokalne policije i potpisati formular kojim svu imovinu u svom posjedu prepisuju na republiku bosanskih Srba.“ (paragraf 649. presude u predmetu Krajišnik);
9. “Dana 7. aprila 1992., uslijed pritisaka vodstva SDS-a, SJB je podijeljen po nacionalnoj osnovi. Tada je na ulicama već bilo srpske vojske, a mnogi Srbi su toga dana mobilisani i naoružani.“ (paragraf 625. presude u predmetu Krajišnik);
- 10.„U noći između 7. i 8. aprila, Srbi su zauzeli radio-stanicu Foča, skladište regionalnog Doma zdravlja i magacin Teritorijalne odbrane u kojem je bilo uskladišteno oružje.“ (paragraf 625. presude u predmetu Krajišnik);
- 11.„Srbi su, raspolazući ne samo teškim oružjem JNA, nego i naoružanjem TO-a, razmjestili tešku artiljeriju po uzvišenjima oko Foče.“ (paragraf 626. presude u predmetu Krajišnik);
- 12.„Srpske snage su činili domaći vojnici, kao i vojnici iz Crne Gore i Srbije, naročito 'Beli orlovi'.“ (paragraf 627. presude u predmetu Krajišnik);
- 13.„Srpske snage su krenule zauzimati dio po dio grada Foče, uključujući bolnicu i zatvorski objekat KP dom.“ (paragraf 627. presude u predmetu Krajišnik);
- 14.“Mnogi civili su se za vrijeme sukoba sakrili ili otišli iz Foče. Mnogi Muslimani koji su se skrivali riješili su se ličnog naoružanja kako ne bi mogli biti optuženi za učestvovanje u sukobu.“ .“ (paragraf 627. presude u predmetu Krajišnik);
- 15.„Nakon što su Srbi zauzeli Foču, u njoj je bio znatan broj srpskih vojnika i srpskih paravojnih formacija, a napad na civilno stanovništvo muslimanske nacionalnosti nastavio se.“ (paragraf 628. presude u predmetu Krajišnik);

16. „Dana 14. ili 15. aprila 1992. ili približno tih datuma, u centru Foče uhapšeno je više Muslimana i nekoliko Srba. Dok je Srbima nakon nekoliko sati bilo dopušteno da se vrate kućama, Muslimani su zadržani u pritvoru.“ (paragraf 628. presude u predmetu Krajišnik);
17. „Između 14. i 17. aprila 1992. godine, lokalni pripadnici paravojnih formacija uhapsili su i zatočili civile Muslimane iz drugih dijelova grada Foče, među kojima i nekoliko ljekara i zdravstvenih radnika iz fočanske bolnice, u vojnim skladištima TO-a u Livadama. Tokom hapšenja, srpski vojnici i vojna policija su teško premlatili i nanijeli povrede nekolicini zatočenika.“ (paragraf 628. presude u predmetu Krajišnik);
18. „Tokom aprila i maja 1992., Muslimani u stambenim objektima u Foči zapravo su bili u kućnom pritvoru, bilo zbog toga što su se u njima skrivali bilo zbog toga što su im to naredili srpski vojnici.“ (paragraf 629. presude u predmetu Krajišnik);
19. „Srpska vojska je koristila zgrade poznate pod imenima "Planika" i "Šandal" kao privremene zatočeničke centre.“ (paragraf 629. presude u predmetu Krajišnik);
20. „Postavljeni su vojni punktovi na kojima se kontrolisao ulaz u Foču i okolna sela, te izlaz iz njih.“ (paragraf 629. presude u predmetu Krajišnik);
21. „Krizni štab je naredio Muslimanima da predaju oružje, a Srbima je bilo dozvoljeno da svoje zadrže. Srpska vojna policija i vojnici su vršili pretres muslimanskih domaćinstava u potrazi za oružjem, novcem i drugim predmetima. Srpske kuće nisu pretraživane ili su, u najgorem slučaju, pretraživane površno.“ (paragraf 629. presude u predmetu Krajišnik);
22. „Poslovni objekti u vlasništvu Muslimana su opljačkani ili spaljeni, ili im je zaplijenjena oprema.“ (paragraf 629. presude u predmetu Krajišnik);
23. „Van grada Foče, srpske snage su zauzimale ili razarale muslimanska sela u opštini Foča. Napadi su se nastavili do početka juna 1992. Srpske snage je činila vojska, policija, paravojska, a ponekad i seljani srpske nacionalnosti.“ (paragraf 630. presude u predmetu Krajišnik);

24. „Selo Brod, četiri kilometra udaljeno od Foče, napadnuto je 20. aprila 1992., pošto mjesne vlasti nisu odgovorile na zahtjev srpskog Kriznog štaba da se seljani predaju.“ (paragraf 633. presude u predmetu Krajišnik);
25. „Srpske snage su zapalile muslimanska sela u okolini Miljevine i uhapsile civile muškog pola i muslimanske nacionalnosti.“ (paragraf 633. presude u predmetu Krajišnik);
26. Dana 25. ili 26. aprila, napadnuta su sela Filipovići i Paunci, a kuće Muslimana spaljene su do temelja. Civili iz Filipovića su ubijeni.“ (paragraf 633. presude u predmetu Krajišnik);
27. „Dana 28. aprila 1992. ili približno tog datuma, srpski vojnici su napali Ustikolinu, u kojoj je dio Muslimana pokušao da organizuje odbranu. Pošto su zauzele selo, srpske snage su zapalile muslimanske kuće.“ (paragraf 634. presude u predmetu Krajišnik);
28. Srpske snage su odatle nastavile da napadaju i razaraju muslimanska sela uz lijevu obalu Drine nizvodno od Ošanice, dok je stanovništvo tih sela bježalo. Neki ljudi su poginuli.“ (paragraf 634. presude u predmetu Krajišnik);
29. „Dana 4. i 5. maja 1992., srpske snage su granatirale i zauzele muslimansko selo Jeleč. Kada su te snage zapalile selo, stanovništvo je pobjeglo u obližnju šumu. Muslimani koji su ostali u svojim domovima ili koji su pokušali pobjeći ubijeni su. Drugi seljani muškog pola i muslimanske nacionalnosti zarobljeni su i zatočeni u objektima u opštinama Kalinovik i Bileća, a kasnije prebačeni u KP dom Foča.“ (paragraf 635. presude u predmetu Krajišnik);
30. „Sredinom juna 1992., približno 27 muslimanskih civila, većinom žena i djece, ubijeno je u četvrti Čohodor-Mahala u gradu Foči.“ (paragraf 636. presude u predmetu Krajišnik);
31. „Dana 22. juna 1992., svi odrasli muškarci iz sela Trnovača, njih petnaest (...), odvedeni su iz sela na most na Drini u dijelu Foče koji se zove Brod, gdje

je ubijeno njih četrnaest.“ (paragraf 637. presude u predmetu Krajišnik);

32.„Dana 24. juna, lokalni Srbi su odveli više žena iz tog sela (Trnovača) u motel "Bukovica", gdje je jedna žena silovana. Dva dana kasnije, preostale žene su odvedene u "srednju školu", gdje su im lokalni Srbi (...), rekli da im pokušavaju obezbijediti siguran izlaz iz te opštine.“ (paragraf 637. presude u predmetu Krajišnik);

33.„Početkom jula 1992., lokalni srpski vojnici (...) napali su muslimansko selo Mješaja/Trošanjs. Kad je selo napadnuto, dio seljana Muslimana je bio u šumi, gdje su noćili u strahu od napada. U napadu je poginulo troje seljana (...). Ostali seljani Muslimani, u grupi od približno 50, potjerani su silovito prema jednoj livadi, a dvoje seljana muškog pola surovo je zlostavljano. Srpski vojnici su te seljane tukli kundacima i granama, udarali ih nogama i nazivali ih ustašama. (...) Na toj livadi, srpski vojnici su odvojili muškarce od žena i žene potjerali nizbrdo prema selu Trošanjs. Tih sedam zatočenih muškaraca (...) ubijeno je. Dio žena je odveden u stan jednog od vojnika koji su učestvovali u napadu, gdje ih je mnogo vojnika u više navrata silovalo, a kasnije su prodane.“ (paragraf 638. presude u predmetu Krajišnik);

34.„Srpski vojnici su odveli drugi dio žena iz sela Mješaja/Trošanjs u zatočenički centar na gradilištu Buk-Bijela (...). Gotovo svake noći, lokalni srpski vojnici silovali su (...) bilo u jednoj od učionica bilo negdje van škole.“ .“ (paragraf 638. presude u predmetu Krajišnik);

35.„U periodu od 10. aprila do početka juna 1992., vršena su masovna hapšenja civila Muslimana i Muslimanki, po cijeloj Foči i okolini. Uhapsili bi ih, pokupili, razdvojili, zatočili ili zatvorili u nekoliko zatočeničkih centara u toj opštini. Neki su ubijeni, neki silovani ili premlaćeni. Neki od muškaraca su u zatočeništvu bili i do dvije i po godine. Jedini razlog za takvo postupanje prema njima bio je taj što su po nacionalnosti bili Muslimani.“ (paragraf 639. presude u predmetu Krajišnik);

36.„Civilni Muslimani su bili zatočeni u Srednjoškolskom centru u Foči i sportskoj dvorani "Partizan" u neizdržljivo nehigijenskim uslovima, bez ikakve medicinske njege i bez dovoljno hrane. Sve to događalo se pred očima, sa punim

znanjem, a ponekad i uz neposredno učešće lokalnih vlasti, posebno policije. Policajci su tako radili kao čuvari u sportskoj dvorani "Partizan". Srpski vojnici i policajci (...) dolazili bi u te zatočeničke centre, izabrali jednu ili više žena, izveli ih i silovali." (paragraf 640. presude u predmetu Krajišnik);

37. „Kada su žene koje su prebacivali iz Buk-Bijele u srednju školu u Foči pokušale zatražiti zaštitu policije u Foči, njihove pritužbe su ignorisane. (...) Srpski vojnici (...) odveli su neke žene iz ta dva zatočenička centra u privatne stanove i kuće, gdje su morale kuhati, čistiti i služiti stanare. Podvrgavane su i seksualnim zlostavljanjima. (...) Nakon više mjeseci provedenih u zatočeništvu, mnoge žene su odvezene iz opštine ili razmijenjene.“ (paragraf 640. presude u predmetu Krajišnik);

38. „U jednom momentu je dio žena iz sportske dvorane "Partizan" premješten u razne kuće i stanove, gdje su ih nastavili silovati i zlostavljati. Konkretno, u Karamanovoj kući u Miljevini vojnici su imali lak pristup ženama i djevojčicama koje su silovali.“ (paragraf 641. presude u predmetu Krajišnik);

39. „Dvije zatočenice, od kojih je jedna bila dvanaestogodišnja djevojčica, boravile su dvadesetak dana u jednom stanu u stambenoj zgradi poznatoj pod imenom "Lepa Brena" u Foči, gdje su ih stalno silovala dvojica muškaraca koja su stanovala u tom stanu, kao i drugi muškarci koji su dolazili u posjetu. Sredinom novembra obje zatočenice su odvedene u jednu kuću u blizini hotela "Zelengora". U toj kući su ostale otprilike 20 dana i u tom periodu ih je stalno silovala jedna grupa vojnika. Ista ta grupa vojnika odvela ih je kasnije ponovo u jedan drugi stan, gdje su ih nastavili silovati približno još dvije sedmice.“ (paragraf 641. presude u predmetu Krajišnik);

40. „U KP domu bilo je između 350 i 500 zatočenika, a tokom ljeta 1992. taj broj je ponekad premašivao 500. Period zatočenja trajao je od četiri mjeseca do više od dvije i po godine. Uz pretežno civilno stanovništvo u KP domu, bilo je i vojnika Muslimana koje su držali u samicama, odvojeno od zatočenih civila muslimanske nacionalnosti. Zatočene osobe su bile stare od 15 do skoro 80 godina.“ (paragraf 642. presude u predmetu Krajišnik);

41. „(...) Ovlaštenja u vezi sa zadržavanjem u pritvoru osuđenih zatočenika srpske nacionalnosti imali su Vojna komanda i Ministarstvo pravde. Za

donošenje odluka o tome koje zatočene Muslimane će zadržati u KP domu, a koje pustiti na slobodu, bila je ovlaštena Vojna komanda, a ne Ministarstvo pravde. (...) Vojna komanda je mogla donositi odluke i o tome kojim osobama će se dozvoliti da uđu u KP dom, a imala je i određena ovlaštenja u vezi s upućivanjem na radnu obavezu u KP dom i vrstom posla koje će ondje obavljati osobe na radnoj obavezi.“ (paragraf 644. presude u predmetu Krajišnik);

42. „Postojale su grupe koje su ulazile u KP dom (...). To su bili isljednici i pripadnici paravojnih snaga. Pripadnici vojske su mogli da uđu u KP dom, ali je za to trebalo prethodno obezbijediti dozvolu vojnih organa. (...)“ (paragraf 645. presude u predmetu Krajišnik);

43. „Zatočenici su se morali nositi sa surovim uslovima života u KP domu, gdje su ih držali na skučenom prostoru, bez grijanja i odgovarajućih sanitarnih čvorova, kao i bez dovoljno hrane. Medicinska njega bila je neadekvatna. Obroci zatočenih Muslimana, za razliku od obroka zatočenih Srba, bili su jedva dovoljni za preživljavanje, zbog čega su mnogi od njih izuzetno izgubili na težini i imali druge zdravstvene probleme. Od aprila 1992. nisu im bile dozvoljene posjete, tako da više nisu mogli dopuniti svoje oskudne porcije hrane i doći do higijenskih potrepština.“ (...)“ (paragraf 646. presude u predmetu Krajišnik);

44. „Dio zatočenika u KP domu ispitan je u roku od nekoliko dana ili sedmica nakon dolaska, dio tek nakon nekoliko mjeseci, a bilo je zatočenika koji nikad nisu ispitani. Mnogi zatočenici su tokom ispitivanja, kao i u svakodnevnom životu u KP domu, bili izloženi prijetnjama, uvredama i surovom zlostavljanju od strane stražara i ljudi koji su izvana došli u logor. Neki od njih su bili tako žestoko premlaćeni da danima nisu mogli hodati. Postupci koji su za posljedicu imali premlaćivanje ili boravak u samicama uključivali su pokušaje da se dobije dodatna hrana, pokušaje da se dođe do tople vode, pokušaje međusobne komunikacije, komunikacije sa stražarima ili vanjskim svijetom. Drugi zatočenici su mogli da čuju krikove i jauke onih koje su tukli, pa se tako širio strah među svim zatočenicima. Budući da nisu mogli utvrditi nikakav kriterij po kojem se vršio izbor za ispitivanje, mnogi zatočeni Muslimani živjeli su u stalnom strahu da će njih sljedeće odvesti i tako prema njima postupiti. Dio zatočenika su iz KP doma odvodili na prisilni rad.“ (paragraf 647. presude u predmetu Krajišnik);

45. „U periodu od 28. juna do 5. jula 1992., srpski stražari su u KP domu ubili 36 Muslimana s područja Foče. U masovnoj grobnici na planini Maluši, opština Foča, pronađena su i ekshumirana još 62 leša. Ti leševi su bili muškog pola i obučeni u civilnu odjeću, a za više njih je utvrđeno da je riječ o leševima Muslimana. Gotovo svima su bili vezani udovi, a otkriće velikog broja čahura od municije ispaljene iz pješadijskog naoružanja u blizini te grobnice pokazuje da su te osobe ubijene na toj lokaciji.“ (paragraf 647. presude u predmetu Krajišnik);

46. „Grupe zatočenih osoba su prebacivane iz KP doma u druge logore u Bosni i Hercegovini. Osim toga, zatočenici su iz KP doma odvođeni na razmjene. Dana 30. avgusta 1992. ili približno tog datuma, jedna grupa od oko 55 muškaraca odvedena je na razmjenu u Crnu Goru, ali je jedan srpski vojnik u Nikšiću, Crna Gora, zaustavio autobus kojim su ih prevozili i grupu poslao nazad u KP dom. Grupu su tada podijelili u dva dijela, nakon čega je oko 20 mlađih muškaraca odvedeno, možda u Goražde, i niko ih više nikad nije vidio. Preostalih 35 muškaraca odvedeno je na razmjenu u Rožaje u Crnoj Gori.“ (paragraf 650. presude u predmetu Krajišnik);

47. „Dana 17. ili 18. septembra 1992. ili približno tih datuma, iz KP doma je odvedeno i ubijeno još najmanje 35 zatočenih osoba.“ (paragraf 647. presude u predmetu Krajišnik);

48. „Osim u gore pomenutim objektima (op.a. Srednjoškolski centar, HE Buk-Bijela, sportska dvorana „Partizan“ i KP dom), srpske vlasti su 1992. godine civile pretežno muslimanske i hrvatske nacionalnosti držale zatočene u sljedećih dvanaest zatočeničkih centara u toj opštini: u bolnici u Foči, u policijskoj stanici u Miljevini, na "Brionima", u kući Slobodana Matovića, u kaznionici u Velečevu, u osnovnoj školi "Brod na Drini", u vojnom skladištu u Čohodor-Mahali, u jednoj muslimanskoj kući u Trnovači, u kući Muniba Hodžića na Presjeci kod Ustikoline, u stanu Asima Džanka u mjestu Donje Polje, kao i u kućama u selu Đidevo.“ (paragraf 648. presude u predmetu Krajišnik);

49. „U periodu od aprila do juna 1992. u opštini Foča teško je oštećeno ili potpuno uništeno vatrom i eksplozivom 25 muslimanskih spomenika, među

kojima i Aladža džamija (Šarena džamija Hasana Nazira) u gradu Foči, kao i džamija u Jeleču. Aladža džamiju Srbi su digli u vazduh u aprilu, a ruševine su buldožerom srušene sa zemljom u avgustu iste godine.“ (paragraf 631. presude u predmetu Krajišnik);

50.„(...) Izbrisani su svi tragovi muslimanskog prisustva i kulture u Foči. U januaru 1994. srpske vlasti su svoju potpunu pobjedu – "sticanje premoći" – nad Muslimanima krunisale mijenjanjem imena Foča u 'Srbinje'.“ (paragraf 651. presude u predmetu Krajišnik);

51.„Premda su bila etnički miješana, za pojedina naselja u gradu Foči odnosno sela u opštini Foča moglo se reći da imaju većinsko muslimansko, odnosno srpsko stanovništvo.“ (paragraf 13. presude u predmetu Krnojelac);

52.„Srbi su formirali odvojenu lokalnu političku strukturu, Srpsku skupštinu opštine Foča, a obje grupe osnovala su krizne štabove po nacionalnoj osnovi.“ (paragraf 17. presude u predmetu Krnojelac);

53.„Srpski Krizni štab funkcionisao je na jednoj lokaciji u srpskom naselju Čerežluk, a Miroslav Stanić, predsjednik SDS-a Foča, bio je predsjednik štaba i takozvani 'prvi ratni komandant' u Foči.“ (paragraf 17. presude u predmetu Krnojelac);

54.„Nesrpskom stanovništvu kretanje je bilo ograničeno. Policijski automobil s razglasom obilazio je grad objavljujući da Muslimanima nije dozvoljeno kretanje gradom. Slična objava je i putem radija. Istovremeno, srpsko stanovništvo moglo je slobodno da se kreće, osim za vrijeme policijskog časa od 20:00 do 06:00 sati koji je važio za sve stanovnike. Muslimanima je bilo zabranjeno da se sastaju i isključene su im telefonske linije.“ (paragraf 29. presude u predmetu Krnojelac);

55.„Nakon što su Srbi zauzeli Foču i njenu okolinu, tamo je bio prisutan značajan broj srpskih vojnika i srpskih paravojnih formacija. Čim su Srbi preuzeli kontrolu, uvedena su ograničenja za nesrpsko stanovništvo. Srpski vojnici su nazivali Muslimane pogrdnim izrazom "balija" i psovali ih prilikom hapšenja.“ (paragraf 27. presude u predmetu Krnojelac);

56. „Nesrbe su hapsili širom opštine Foča. Muškarce Muslimane bi okupili na ulici, odvojili od žena i djece i od srpskog stanovništva. Drugi su uhapšeni u svom stanu ili u kućama prijatelja i rođaka, odvođeni s radnog mjesta ili su ih izvukli iz bolničkih kreveta.“ (paragraf 36. presude u predmetu Krnojelac);
57. „Srpski vojnici su palili muslimanske kuće tokom borbi za kontrolu nad gradom, ali i nakon što je grad zauzet.“ (paragraf 31. presude u predmetu Krnojelac);
58. „Nekoliko džamija u gradu i u opštini Foča spaljeno je ili na drugi način razoreno. Džamija Aladža iz 1555., koja je bila pod zaštitom UNESCO-a, dignuta je u vazduh, a džamija u naselju Granovski Sokak je uništena. Džamija u Jeleču je spaljena, a minaret je uništen. Srpski vatrogasci stajali su po strani i gledali kako džamije gore.“ (paragraf 33. presude u predmetu Krnojelac);
59. „(...) Da su, na područjima opština Foča, Gacko i Kalinovik, prije započinjanja oružanog sukoba, muslimanski civili odstranjeni iz društvenog i profesionalnog života zajednice, nisu im isplaćivane plaće ili je rečeno da njihove usluge više nisu potrebne. Većina muškaraca muslimana je razoružana. Uskoro je uslijedilo njihovo potpuno izopćenje, pri čemu im je sloboda kretanja i okupljanja bila drastično ograničena.“ (paragraf 571. presude u predmetu Kunarac);
60. „Politička propaganda SDS-a postala je agresivnija, a izlivi nasilja i paljenja kuća češći. Mnogi muslimanski seljani u okolini Foče bili su tako preplašeni da su riješili radije spavati po šumama nego riskirati da ih žive spale u njihovim kućama ili da ih na neki drugi način ugrozi napad na njihova mjesta.“ (paragraf 572. presude u predmetu Kunarac);
61. „Neke od žena su držali u privatnim stanovima. Neke bi provodile po nekoliko dana na jednom mjestu prije no što bi ih premjestili u drugi stan, obično sa drugim vojnicima. (...) (Žene su) premještene iz Karamanove kuće i odvedene u stan u stambenu zgradu poznatu pod imenom "Lepa Brena" u Foči.“ (paragraf 42. presude u predmetu Kunarac);
62. „Da su vojnici veoma često, skoro svake druge noći, izvodili djevojke iz

Srednjoškolskog centra u Foči (...) u zgradu "Lepa Brena".(paragraf 56. presude u predmetu Kunarac);

63.„'Lepa Brena' je soliter u Foči, u dijelu grada Gornje Polje.“ (str.1. presude u predmetu Kunarac);

64.„(Žene su) odvodili su u stanove (uglavnom u jedan stan u zgradi "Lepa Brena" ili u kuću u Gornjem Polju), gdje su drugi muškarci čekali da ih siluju.“ (paragraf 164. presude u predmetu Kunarac);

65.„Žene su držali u raznim zatočeničkim centrima, gdje su morale živjeti u nepodnošljivim higijenskim uslovima, gdje su zlostavljane na razne načine, što je za mnoge od njih uključivalo opetovana silovanja. Srpski vojnici ili policajci dolazili bi u te zatočeničke centre, birali jednu ili više žena, izvodili ih i silovali. Mnoge žene i djevojke (...) silovane su na taj način. Neke od njih su iz tih zatočeničkih centara odvodili u privatne stanove i kuće, gdje su morale kuhati, čistiti i služiti srpske vojnike koji su tamo stanovali. Podvrgavane su i seksualnim zlostavljanjima.“ (paragraf 574. presude u predmetu Kunarac);

66.„Sve to događalo se pred očima, sa punim znanjem, a ponekad i uz neposredno učešće lokalnih vlasti, posebno policije.“ (paragraf 576. presude u predmetu Kunarac);

67.„Nakon višemjesečnog sužanjstva, mnoge žene su protjerane ili razmijenjene. Neki muškarci proveli su u zatočeništvu čak dvije i po godine.“ (paragraf 577. presude u predmetu Kunarac).

U preostalom dijelu, odbija se kao neosnovan prijedlog Tužilaštva BiH broj: T20 0 KTRZ 0012286 16 od 28.02..2018. godine da se prihvate kao utvrđene sljedeće činjenice:

1. "Dana 8. aprila 1992. u Foči je izbio oružani sukob između srpskih i muslimanskih snaga. Toga dana su po cijelom gradu postavljene barikade. Srpski napad na grad Foču započeo je između 8:30 i 10:00 sati, kombinacijom vatre iz pješadijskog naoružanja i granatiranja iz artiljerijskog oružja.“ (paragraf 627. presude u predmetu Krajišnik);

2. "Pucanje i granatiranje je uglavnom bilo usmjereno na naselja sa većinskim muslimanskim stanovništvom, posebno Donje Polje, ali Srbi su napadali i naselja u kojima su živjeli i Srbi i Muslimani, poput Čohodor-Mahale." (paragraf 627. presude u predmetu Krajišnik);
3. "Srpskim snagama je trebala približno sedmica dana da zauzmu grad Foču i još približno deset dana da uspostave potpunu kontrolu nad opštinom Foča. U tom vojnom napadu ranjeno je mnogo civila, uglavnom Muslimana, i mnogi Muslimani su zbog tog napada otišli iz grada. Tokom borbe za kontrolu nad gradom kao i nakon što je grad zauzet, srpski vojnici su sistematski razarali muslimanske četvrti." (paragraf 627. presude u predmetu Krajišnik);
4. „(...) Sistematski su pljačkali ili palili do temelja kuće i stanove Muslimana, kupili ili zarobljavali seljane muslimanske nacionalnosti, a pritom neke od njih ponekad tukli ili ubijali.“ (paragraf 630. presude u predmetu Krajišnik);
5. „Iako je u KP domu bilo i nešto Srba, oni su bili zatvoreni u skladu sa zakonom, nakon što su im sudovi prije izbijanja sukoba izrekli osuđujuće presude ili nakon što su tokom sukoba pritvoreni zbog vojnih prekršaja. Nesrbi su, za razliku od toga, bili pritvoreni bez ikakve pravne osnove, a njihovo zadržavanje u pritvoru nije bilo predmet preispitivanja.“ (paragraf 642. presude u predmetu Krajišnik);
6. „Osim nakratko u prvim danima zatočeništva u KP domu, zatočeni Muslimani nisu imali nikakvog kontakta sa spoljnim svijetom ni sa svojim porodicama, a (veoma dugo) ni sa MKCK-om. Nijedan od zatočenika nikad nije optužen, nijednom od njih se nikad nije sudilo, niti je ikome izrečena osuđujuća presuda za neko krivično djelo prije ili tokom zatočenja u KP domu.“ (paragraf 642. presude u predmetu Krajišnik);
7. „U prvim sedmicama nakon početka sukoba, KP dom je čuvao Užički korpus JNA. Muslimane su kupile, hapsile i odvodile u KP dom paravojne jedinice. U periodu od 18. ili 19. aprila 1992. ili približno tih datuma, nekadašnji srpski stražari iz KP doma, vratili su se na dužnost (...).“ (paragraf 643. presude u predmetu Krajišnik);
8. Neposredno prije izbijanja sukoba, Srbi su počeli da evakušu svoje

porodice i djecu iz Foče, uglavnom u Srbiju ili Crnu Goru. Neki Muslimani, uznemireni kretanjem svojih komšija Srba, kao i opštom napetošću u gradu, takođe su pobjegli ili uspjeli da evakušu svoje porodice prije izbijanja sukoba. Premda su mnogi Muslimani imali prijatelje, komšije i rođake Srbe, tek su malobrojni bili upozoreni da predstoji napad. Odlazak iz Foče nije bio jednostavan čak ni za one koji su uspjeli da pobjegnu, uz česte vojne kontrolne punktove na pravcima do različitih destinacija.“ (paragraf 18. presude u predmetu Krnojelac);

9. „Kad su se gradovi i sela potpuno našli u njihovim rukama, srpske snage - vojska, policija, paravojne jedinice, a ponekad čak i srpski seljani, koristili su isti obrazac ponašanja: muslimanske kuće i stanove sistematski su pljačkali ili spaljivali, muslimanske seljane kupili i zarobljavali, a koji put ih pritom tukli ili ubijali. Muškarce i žene su razdvajali, a mnoge muškarce zatočili u zatvoru KP Dom.“ (paragraf 573. presude u predmetu Kunarac).

O b r a z l o ž e n j e

U skladu sa članom 4. Zakona o ustupanju predmeta od strane MKSJ Tužilaštvu BiH i korištenju dokaza pribavljenih od strane MKSJ u postupcima pred sudovima u BiH (Zakon o ustupanju predmeta), Tužilaštvo BiH je dana 05.03.2018. godine podnijelo Sudu prijedlog broj: T20 0 KTRZ 0012286 16 da se prihvate činjenice utvrđene presudama MKSJ broj: IT-00-39-T od 27.09.2006. godine u predmetu protiv Momčila Krajišnika, broj: IT-97-25-T od 15.03.2002. godine u predmetu protiv Milorada Krnojelca i broj: IT-96-23/1-T od 22.02.2001. godine u predmetu protiv Dragoljuba Kunarca. U obrazloženju prijedloga Tužilaštvo je navelo da bi se prihvatanjem predloženih činjenica kao utvrđenih postigla značajna ekonomičnost predmetnog krivičnog postupka te da bi, u slučaju da Sud odbije navedene činjenice prihvatiti kao utvrđene, Tužilaštvo moralo zatražiti prihvatanje brojnih dodatnih dokaza (svjedoka, svjedoka vještaka i materijalnih dokaza) koji su potrebni za dokazivanje navedenih činjenica. Uz navedeni prijedlog, Tužilaštvo je dostavilo Sudu i Tabelu predloženih utvrđenih činjenica.

Na pomenuti prijedlog Tužilaštva, branilac optuženog Milana Todovića, advokat Slaviša Prodanović dostavio je Sudu svoje pismeno izjašnjenje u kojem se osvrnuo na svaku činjenicu pojedinačno, predlažući da Sud kao utvrđene prihvati samo one činjenice koje je odbrana učinila nespornim, pri tome posebno imajući u vidu činjenicu da su

Momčilo Krajišnik, Milorad Krnojelac i Dragoljub Kunarac odgovarali po komandnoj odgovornosti dok se optuženi Milan Todović tereti po individualnoj odgovornosti.

Nakon što je razmotrilo podneseni prijedlog Tužilaštva, te navode branioca optuženog, vijeće je donijelo odluku kao u dispozitivu iz slijedećih razloga.

Član 4. Zakona o ustupanju predmeta propisuje: „*Nakon saslušanja stranaka, sud može, na vlastitu inicijativu ili na prijedlog jedne od stranaka, odlučiti da prihvati kao dokazane činjenice koje su utvrđene pravosnažnom odlukom u drugom postupku pred MKSJ-om ili da prihvati pismeni dokazni materijal iz postupaka pred MKSJ-om ako se odnosi na pitanja od značaja u tekućem postupku*“.

Pravilo 94. (B) Pravilnika o postupku i dokazima MKSJ navodi da: „*Na zahtjev jedne od strana ili proprio motu pretresno vijeće može, nakon što je saslušalo strane, odlučiti da formalno primi na znanje činjenice o kojima je presuđeno ili pismeni dokazni materijal iz drugih postupaka pred Međunarodnim sudom koji se odnose na pitanja od važnosti za tekuće suđenje*“.

Saslušanjem stranaka u postupku, odnosno davanjem mogućnosti odbrani da se pismeno izjasni na prijedlog Tužilaštva, ispunjena je prva formalna pretpostavka citiranog propisa za odlučivanje o prihvatanju utvrđenih činjenica.

Zakon o ustupanju predmeta je *lex specialis* i kao takav primjenjiv je u postupcima pred sudovima u Bosni i Hercegovini. Osnovna svrha člana 4. Zakona o ustupanju predmeta jeste ostvarenje principa efikasnost i ekonomičnost sudskog postupka. Efikasnost postupka podrazumijeva njegovu usmjerenost na ono što je za postupak suštinski bitno, za izvođenje dokaza strana u postupku i što eliminiše potrebu ponovnog dokazivanja činjenica koje su već ranije utvrđene u prethodnim postupcima.

Davanje diskrecionog prava sudu da prihvati “kao dokazane” utvrđene činjenice u svrhu ekonomičnost postupka obuhvata i promovisanje prava optuženih na suđenje u razumnom roku.

Vijeće je svakako imalo na umu da se korišćenjem datim mu diskrecionim pravom, u ostvarivanju cilja ekonomičnosti postupka, mogu ugroziti prava optuženog na pravično

suđenje i pretpostavka nevinosti. S tim u vezi, navedeni ciljevi se mogu promovirati samo na način koji garantuje poštivanje tih prava, a dole navedeni kriteriji osmišljeni su upravo za tu svrhu. U korišćenju diskrecionog prava iz člana 4. Zakona o ustupanju i donošenju odluke o konkretnom pitanju, vijeće je imalo u vidu i sa posebnom pažnjom cijenilo prava optuženog u svjetlu člana 6. Evropske Konvencije o ljudskim pravima i osnovnim slobodama, te i odredbe članova 3., 13., i člana 15. ZKP.

U smislu odredbe člana 15. ZKP BiH, Sud nije u obavezi svoju presudu zasnovati na bilo kojoj činjenici koja je prihvaćena kao dokazana budući da će sve one nakon okončanja krivičnog postupka biti predmetom pojedinačne ocjene i ocjene u kontekstu svih drugih provedenih dokaza na glavnom pretresu.

Proceduralni i pravni učinak formalnog primanja na znanje utvrđene činjenice sastoji se u tome da se teret dokazivanja u osporavanju činjenice prenosi sa optužbe na odbranu.⁸⁵ U slučaju da optuženi, u toku suđenja, želi da ospori utvrđenu činjenicu koju je sud formalno primio na znanje, optuženi ima pravo (kao garanciju pravičnosti postupka) da izvodi dokaze kojima se osporava vjerodostojnost presuđenih činjenica.⁸⁶

Imajući u vidu da ni Zakon o ustupanju, niti ZKP BiH ne sadrže kriterije koji moraju biti ispunjeni da bi se određene činjenice prihvatile kao utvrđene od strane MKSJ, vođeno svojom obavezom poštivanja prava na pravično suđenje koje garantuje Evropska konvencija i ZKP BiH, vijeće je primjenjivalo kriterije koje je MKSJ utvrdio u predmetu *Tužilac protiv Vujadina Popovića i drugih* (predmet br. IT-05-88-T) i *Tužilac protiv Momčila Krajišnika* (predmet br. IT-00-39-T).

Vijeće je prilikom razmatranja činjenica imalo u vidu da su utvrđeni kriteriji u predmetima Krajišnik i Popović veoma slični, uočavajući tendenciju da su kriteriji u predmetu Popović još dalje razrađeni, a koji kriteriji su prihvaćeni i od strane Suda BiH. Navedeni kriteriji su da: činjenica mora biti jasna, konkretna, da se može identifikovati, odnosno da je precizna, relevantna za neko pitanje u postupku koji je u toku, ograničena na činjenični nalaz i ne

⁸⁵ Praksa Suda BiH: rješenje u predmetu protiv Momčila Mandića br. X-KR-05/58 od 5.2.2007; rješenje u predmetu protiv Kreše Lučića br. X-KR-06/298 od 27.3.2007.

Praksa MKSJ: Odluka o presuđenim činjenicama u predmetu protiv Vujadina Popovića i drugih br. IT-05-88-T od 26.9.2006. kojom se dalje razrađuju kriteriji navedeni u dvjema odlukama MKSJ o presuđenim činjenicama u predmetu protiv Momčila Krajišnika br. IT-00-39-T od 28.2.2003. i 24.3.2005. godine.

smije sadržavati karakterizaciju pravne prirode, da je dijelom presude koja nije osporavana žalbom, odnosno koja je utvrđena pravosnažnom odlukom u žalbenom postupku, pobijana u postupku i čini dio presude koja se trenutno osporava po žalbi, ali spada u pitanja koja u žalbenom postupku nisu sporna. Takođe, činjenica ne smije potvrđivati krivičnu odgovornost optuženog, odnosno, ne smije se odnositi na djela, postupke ili duševno stanje optuženog, te se ne može zasnivati na sporazumu o priznanju krivnje u ranijim predmetima i uticati na pravo optuženog na pravično suđenje, niti smije biti predmetom racionalnog spora između strana u postupku.

Nakon što je razmotrilo predložene činjenice u kontekstu gore pobrojanih kriterija, vijeće je zaključilo da činjenice taksativno pobrojane u izreci rješenja zadovoljavaju navedene kriterije, zbog čega je iste prihvatilo kao utvrđene. Pri tome, vijeće je imalo u vidu da se prihvatanjem navedenih činjenica treba postići balans između ekonomičnosti sudskog postupka s jedne, i prava optuženog na pravično suđenje, s druge strane, te je stava da navedene činjenice ne narušavaju pravo optuženog na pravično suđenje niti pretpostavku nevinosti optuženog.

Nasuprot navedenom, vijeće smatra da činjenice navedene u dijelovima paragrafa broj 627., 630. i 642. presude broj: IT-00-39-T od 27.09.2006. godine protiv Momčila Krajišnika i u paragrafu 573. presude broj: IT-96-23/1-T od 22.02.2001. godine protiv Dragoljuba Kunarca, ne mogu biti prihvaćene kao utvrđene iz razloga što se iste odnose na događaje za koje se optuženi tereti i elemente krivičnog djela koje se optuženom stavlja na teret, te predstavljaju pravne zaključke čijim prihvatanjem bi se prekršilo pravo optuženog na pravično suđenje kao i pretpostavka nevinosti optuženog.

Takođe, vijeće smatra da činjenica navedena u paragrafu broj 643. presude broj: IT-00-39-T od 27.09.2006. godine protiv Momčila Krajišnika takođe ne ispunjava gore navedene kriterije iz razloga što ista nije dovoljno određena, precizna i jasna, dok se u paragrafu broj 18. presude broj: IT-97-25-T od 15.03.2002. godine protiv Milorada Krnojelca ponavljaju činjenice navedene u paragrafu 624. presude broj: IT-00-39-T od 27.09.2006. godine protiv Momčila Krajišnika koje je vijeće već prihvatilo kao utvrđene.

⁸⁶ Član 6. stav 2. ZKP BiH i član 6. stav 3. tačka d) Evropske konvencije.

Na kraju, vijeće napominje da se radi o procesnoj odluci vijeća, koja se prema članu 239. stav 4. ZKP BiH, „*uvijek objavljuje i uz kraće obrazloženje relevantnih činjenica unosi na zapisnik o glavnom pretresu*“, i može se pobijati samo u žalbi na presudu. Ipak, vijeće se opredijelilo da ovo rješenje donese u pisanoj formi, stoga na ovaj način i optuženi i javnost mogu biti bolje informirani o toku ovog krivičnog postupka.